

IV. FORMACIÓ, ESTRUCTURA I ORGANITZACIÓ I GESTIÓ DEL PATRIMONI

L'anàlisi de la formació i explotació del patrimoni del monestir de Santa Maria de Valldaura des de la primera meitat del segle XIII fins a finals del segle XIV, uns 158 anys, és una de les parts fonamentals per entendre que va ser realment aquest petit monestir cistercenc femení. Estrany sembla, en la seva fundació, lloc i moment. Estranyesa que intentem comprendre i interpretar al llarg del present treball.

No obstant, en reflexionar sobre el patrimoni del monestir, creiem com S. Moreta Velayo quan diu: "Nunca hemos pensado que un monasterio medieval o moderno, sea una pura entidad económica, sí una realidad histórica completa, un elemento más de la totalidad de la realidad social¹". Pensem i creiem que menys encara en un monestir cistercenc femení medieval, una petita comunitat cenobítica, en què es preveia i s'ordenava que fos per allotjar no menys dotze monges i un màxim de vint i que s'endivina la mà, fets, interessos i l'actuació d'altres, de tercers, en la seva gestió.

En la majoria dels casos, les propietats del monestir de Santa Maria de Valldaura, procedeixen de l'aportació de béns pertanyents o cedits a dones, o de les seves famílies directes, especialment en els anys inicials, mitjançant una donació dotal i/o entrada al monestir, tal com contemplava l'Orde del Cister per a reconèixer una nova fundació: disposar de béns necessaris per el manteniment de la petita comunitat. El monestir va anar rebent, com un degoteig constant, al llarg dels anys i especialment en els seus cinquanta anys primers, una sèrie de drets i rendes de terres, camps, castells, vinyes, boscos, esglésies, masos, quadres, llogarrets, molins, caps d'aigua, forns, entre altres.

No hem trobat en la documentació del monestir cap cartulari que expliqués, ens fes conèixer el procés de la seva formació patrimonial i valoració real. La majoria de la documentació que ens ha arribat és bàsicament jurídica: donacions, compres, bescanvis de béns i drets, subarrendaments i entregues de terres dependents del monestir, actes d'homenatge, etc. No hi ha tampoc cap llibre de comptes, però sí dos capbreus fets l'any 1342, en el moment que el monestir es divideix, per tal de repertir-ser el patrimoni. Els dos capbreus, un fet sobre béns patrimonials a Solanelles i Puigdemager i l'altre sobre el castell de Sent Domí, ens aporten importants dades bàsiques i complementàries.

¹.- MORETA VELAYOS,S., *Rentas monásticas en Castilla: Problemas de método*. Salamanca, 1974, p.11.

1. AREA D'OCUPACIÓ. APROXIMACIÓ GEOGRÀFICA

Les zones, les àrees geogràfiques on es va estendre el patrimoni monàstic les engloven bàsicament amb dues: Una a la comarca del Berguedà, on es fundà el monestir: en el seu entorn més immediat, lindant i arribant, en alguns casos i moments, fins el Ripollès, el Bages i l'Osona, i fins a la Garrotxa. L'altra zona la situem entre la part nord-oest de l'actual comarca de l'Anoia, tot venint de la comarca del Bages, per la *strata antiga*, i a través de la vall de Rajadell, cap a la Segarra; la dita "Segarra històrica", molt a prop de les poblacions de Calaf i Els Prats del Rei. Més posteriorment, el monestir tindrà patrimoni dins la pròpia Segarra, en el castell de "Sent Domí", avui dins el terme de Sant Guim de Freixenet.

El domini patrimonial del monestir va tenir doncs, una relativa dispersió geogràfica, fora d'aquesta zona cap el sud, a la Segarra i l'Anoia, que es va anar-se ampliant progressivament al llarg dels 40 anys primers, i després es va estancar, quan ja les terres de nou repoblament estaven distribuïdes, poblades i cultivades.

a) Zona del Berguedà i comarques properes.

És la zona com ja hem dit on es fundà i establí el monestir i d'on va anar formant el seu patrimoni inicial, mitjançant donacions. Especialment al voltant de les parròquies d'Olvan, Sagàs i La Quar, i la vila de Berga, quasi fent un cercle. Són territoris pertanyents als senyorius de la família Portella, prop del monestir de Sant Pere de la Portella, i també de la família i llinatge dels Pere de Berga i que cal situar des del marge esquerra del riu Llobregat fins a la riera de Merlès, en sentit est-oest, i des de Ladornosa superior (terme de Puig-reig), fins a Vallfecunda, prop de Lillet, en sentit sud-nord. I també béns patrimonials a la vila de Berga, i a les terres properes a Peguera, la parròquia de Santa Cecília de Fígols.

Els primers anys, el monestir incorpora drets i terres cap el nord de la comarca, Sant Sadurn de Noya i també cap el sud, el castell de Montmajor, tocant l'actual comarca del Bages, i vers l'est a Vinyoles i la parròquia de Santa Maria de Matamala, avui dins el terme municipal de Les Lloses, ja a la comarca del Ripollès. I encara vers el Lluçanès, ja dins l'actual comarca de l'Osona.

Anys més tard, a inicis del segle XIV, incorporarà patrimoni, rendes de censals, a la Vall d'Hostoles, comarca de la Garrotxa, i a les parròquies i termes de Sant Gregori i Cartellà, a l'actual comarca del Gironès.

De fet, quasi totes les propietats i drets patrimonials inicials del monestir es troben en les rutes i camins medievals de la zona, la "xarxa romana comarcal, però ampliada i fornida per una complexa trama de camins de bast que comunicaven castells, monestirs, esglésies, pobles, llogarets, molins i fargues", els camins dits de bast o de ferradura.

"Aquests camins de bast o de ferradura, permetien, únicament, el pas d'animals de ferradura carregats, però mai van permetre el pas de carros. El principal camí medieval és el camí ral, el camí públic per excel·lència, patrimoni de la corona²". Camins públics que foren

².- SERRA, R. i SANTANDREU, M.D., *Dels camins romans a les carreteres asfaltades*. En L'EROL, n.9, Berga, 1984,

molt transitats. En el eix del Llobregat, seguint l'estudi de Rosa Serra i Mª Dolors Santandreu, destaquem:

- El camí ral de Berga a Vic, passant per Pedret, el monestir de Valldaura, riera de Merlés, Prats de Lluçanés i Vic.
- El camí ral de Berga a Ripoll, passant per Vilada, Borredà, Les Llosses i Sant Quirse de Besora.
- El camí ral de Berga a Manresa, seguint la vall del Llobregat.
- De Berga a Cardona, per l'antiga *Strata Cardonensis*, el camí resseguia la riera de Navel, des de Cardona a Sant Joan Montdarn, Puig-reig i Casserres, cap a Berga.
- El camí ral de Berga a Gòsol, passant per Peguera cap el coll de Ferrús.
- El camí ral de Berga cap a Sant Llorenç de Morunys, per Castellar del Riu i Aiguadora.
- El camí ral de Berga a Bagà i a la Pobla de Lillet, passant pel Pont de Raventí i pont d'Alfar³.

b) Zona de l'Anoia i la Segarra:

Durant la segona meitat del segle XIII i la primera meitat del segle XIV, molt aviat doncs, el patrimoni del monestir s'exten cap a la dita Catalunya Nova, en terres més recentment conquerides, relativament properes a la frontera sud. Terres que s'estaven repoblant i distribuïnt encara. Terres majoritàriament de secà, amb una important producció de cereals que donava valuoses rendes i on hi havia també vinya i segurament altres fruiters.

Les propietats es concentraren especialment i primer, en el castell de Puigdemager i el seu termenat i, més tard, incorpora el castell i terme de Solanelles, antiga torre i quadra. Tots dos pertanyents a l'actual terme de Els Prats de Rei, molt a prop de Calaf, en l'enllaç de les comarques de l'Anoia i la Segarra, tot venint del Bages.

ps. 13-27.

³.- SERRA, R. i SANTANDREU, M.D., *Del camins romans...*p. 14

Encara més posteriorment, el monestir incorpora com a patrimoni, les rendes del castell de Sent Domí, situat ja en plena comarca de la Segarra, prop, i avui dins, el terme municipal de Sant Guim de Freixenet.

Sobte el fet que el monestir tingués aquests importants patrimonis en terres tan llunyanes, com Puigdemager, Solanelles i especialment Sent Domí, zona molt cerealística. De fet, el lligam més directa per comunicar-se amb elles, era el camí ramader des de Berga als monestirs cistercencs de Poblet i Santes Creus, sorgit en el segle XII, potser o abans, amb l'augment de la ramaderia, i també fruit de les concessions fetes pels senyors: vescomte Guillem de Berguedà, Pere de Berga, Ramon d'Avià i Ramon de Peguera, entre els anys 1162 i 1198, per la pastura dels ramats dels dits monestirs, en la transhumància des de la zona del Gaià i el Francolí cap l'Alt Berguedà⁴. I poc després, a partir de 1195, els mateixos monestirs cedeixen el dret de guiatge dels seus ramats al vescomte de Cardona⁵. Les concessions varen anar acompanyades a partir de 1182, de donacions de masos a la mateixa zona de pastura, l'Alt Berguedà, fetes pels senyors o pels seus feudataris⁶.

Aquests camins ramaders es coneixen amb el nom de *carrerades o cabaneres*⁷. Els ramats dels monestirs de Poblet i Santes Creus, arribaven a l'Alt Berguedà des de la zona dels rius Gaià i el Francolí, passant entre altres, per Santa Coloma de Queralt, Calaf, Pinós, Su, Cardona, Montmajor, Avià i Berga. A partir de Berga la *carrerada* es bifurcava cap a Castellar de N'Hug i les baronies de Pinós i Mataplana, i un altre camí seguia cap els Rasos de Peguera i el castell de Peguera⁸. Segurament, el camí va ser cavalcat per algunes monges, amb o sense càrrecs, o la mateixa abadessa en moments de necessitat o de conflictes del monestir, com ens ho mostren els Capbreus de l'any 1342, i altres documents.

L'explicació fonamental de patrimoni en aquestes terres és pel cultiu de cereals de tota mena, blat, civada, ordi, que faciliten la donació i recepció d'importants rendes, sota un control molt indirecta per part del monestir, i lliure a la vegada per part dels procuradors i batlles que les gestionaven.

⁴.- Col. dipl. ns. 6, 7, 8, 9, 10, 12 i 23.

⁵.- Col. dipl. ns. 21 i 28.

⁶.- Col. dipl. ns. 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20 i 22.

⁷.- SERRA, R., i SANTADREU, M.D., *Del camins ...* p. 15

⁸.- SERRA, R., i SANTANDREU, M.D., *Del camins...* p. 15

2. PROCÉS DE LA POLÍTICA ADQUISITIVA DEL MONESTIR

A. Descripció del procés de formació del patrimoni: fases

La política adquisitiva es fonamentà bàsicament amb donacions fetes per les famílies nobles de la zona, en la fase inicial particularment, i en posteriors compres de terres per part del monestir, i també d'altres donacions o cessions fetes per propietaris, ja sia com a donació per redempció de les seves ànimes, ja sia com aportacions de les pròpies monges. El monestir va tenir també algunes aportacions reials.

La primera adquisició registrada en el monestir de Santa Maria de Valldaura, data de l'any 1241⁹. Al llarg dels 158 anys, que van des de 1241 fins a 1399, data límit del nostre estudi, quan el monestir és traslladat a la ciutat de Manresa, el monestir deixa constància de quaranta operacions per crear, ampliar, consolidar el seu patrimoni.

La documentació doncs, no és una quantitat massa gran si la comparem amb altres monestirs cistercencs femenins existents en aquell moment, com Vallbona o Tulebras, però prou significativa per permetre observar una línia clara d'evolució.

Durant un segle i mig (els 158 anys observats), el procés de formació patrimonial és bastant desigual, tan en creixament com en comportament. Aquest, potser és el fet més remarcable. A partir de 1241, es constata un creixament ràpid. El monestir assolirà el nivell més alt, entre els anys 1243 i 1288. Després, entre els anys 1289 i 1348, el ritme de creixament oscil·la i disminueix quasi en picat, excepte per l'aportació d'alguna nova abadessa. Cap els anys 1348 i 1350, després de la divisió del monestir, en plena època de fam i d'anys de Pesta Negra, entra en crisi que acabarà amb el seu últim i definitiu trasllat, l'any 1399, a la ciutat de Manresa.

Aquest procés queda il·lustrat, amb major claretat, en el quadre següent :

Anys	Període	Donacions	Compres	Bescanvis	Total
anterior 1242	(1218)	1	-	-	1
1241-1245	fundacional	7	1	1	9
1246-1288	expansió	13	4	-	17
1289-1338	crisis/separació	5	4	1	10
1339-1398	empobr./trasl.	4	-	-	4
	Total	30	9	2	41

S'observen ven clarament quatre períodes o fases:

- El primer, l'inicial i fundacional, que hem situat des de 1241, amb els abadiats de Centella i Aldiars d'Anglesola, fins l'any 1246, en que s'inicia l'abadiat de Blanca de Berga i la possible

⁹.- Col. dipl. n. 35.

mort de Geralda de Berga, monja fundadora. Aquest període es caracteritza per la creació i creixament ràpid del domini, mitjançant les importants donacions fundacionals.

- Un segon període, de creixament i de consolidació patrimonial, que aniria des de 1246 fins l'any 1289, coincidint amb l'abadiat de l'abadessa Blanca de Berga fins a la seva mort, suposem, entre els anys 1289 i 1290 (data de l'últim document registrat), i, amb un possible canvi de llinatge abacial. És un període tranquil i harmoniós, d'uns 43 anys, molt lligat als anys fundacionals, però que hem separat, per la consolidació i expansió continuada del domini monàstic que es manifesta mitjançant importants adquisicions i donacions, especialment, en zones noves allunyades del monestir, a l'Anoia i a la Segarra, poc poblades encara.

- Una tercera fase o període, que anomenem de crisi, ruptura, i divisió del monestir, amb un estancament final. El situem des de l'any 1290 fins a 1340, en que, a més dels canvis de llinatges abacials, continua una certa consolidació del patrimoni, aportat bàsicament per cada nova abadessa, com Marquesa de Guàrdia i Cecília de Cartellà. El fet més remarcable però, en aquest període, és la divisió i separació del monestir. Ruptura feta amb conflictes i enfrontaments, entre poders i llinatges potser, que acabà amb la fundació l'any 1340 d'un nou monestir, Santa Maria de Montbenet, a la vila de Berga. Mentres, a Olvan, continuaria subsistint el monestir de Santa Maria de Valldaura, dos anys amb priora i després ja amb abadessa.

- El darrer i quart període, l'hem situat des del moment de la ruptura 1340, fins el trasllat del monestir de Santa Maria de Valldaura a la ciutat de Manresa, l'any 1399. El monestir entra en un estancament i empobriment manifest, tant per la reducció del seus béns, en haver-los de repartir amb el nou monestir de Santa Maria de Montbenet, com pels anys de fam i pesta, de morts, que varen viure. El fet és que no es genera pràcticament quasi cap document, excepte dos importants capbreus, fets en el moment i com a conseqüència de la divisió i separació dels monestirs, el setembre de 1342, per tal de pactar el repartiment de béns. Els dos capbreus ens aporten una valuosa radiografia de la situació patrimonial¹⁰. Situació que trobem reconeguda en el cens de Catalunya fet l'any 1348¹¹. El monestir "sobreviurà" a Manresa fins l'any 1432, en el que podriem dir és com una segona i definitiva mort.

Exposem en un quadre, el conjunt d'operacions del procés, amb una periodització constant de 25 anys, que juntament amb el quadre anterior, expressen el procés d'evolució patrimonial.

¹⁰. - Col. dipl. ns. 176 i 179.

¹¹. - BOFARULL i MASCARO, P., *Col.lecció Doc. Inèdits de l'Arxiu de la Corona d'Aragó*. Barcelona, 1856, t. XII, ps. 53 a 61.

Anys	Donacions	Compres/ vendes	Bescanvis	Total
abans 1240 (1218)	1	-	-	1
1241-1266	18	3	1	22
1267-1292	2	2	-	4
1293-1318	3	3	-	6
1319-1344	3	1	1	5
1345-1370	2	-	-	2
1371-1399	1	-	-	1
Total	30	9	2	41

Som conscients que el tipus de precisió és relativa, ja que queden amagats cicles o sots-cicles més curts, que també tingueren la seva importància en el procés.

El tipus de propietat del monestir fou variada, hi trobem masos en alou, llocs, termenat de castells, castells, cases de vila, horts, feixes, vinyes, boscos, molins, fragues, caps d'aigua, i sobretot rendes i dominis i jurisdiccions senyoriales.

El monestir va tenir propietats, entre els anys de 1241 a 1399, seguint ordre cronològic, en els següents:

any lloc

1218 Olvan
1243 Figols del Berguedà
1243 Berga
1243 Puigdemager (Els Prats de Rei)
1243 Montmajor
1243 Vinyoles (Les LLosses)
1243 Baronia i senyorio de la Portella
1245 Quar
1246 Santa Maria de Matamala (Les LLosses)
1246 Lluçà
1251 Solanelles (Els Prats de Rei)
1256 Cardona
1257 Santa Eulàlia de Berga (Berga)
1260 Vilaflet
1263 Peramea (Pallars)
1265 Sant Sadurní de Rotgers (Borredà)
1311 Barcelona
1318 Cartellà (Sant Gregori)
1318 Vall d'Hostoles (Les Planes d'Hostoles)

1322 Sent Domí (Sant Guim de Freixenet)
1323 Sant Maurici de la Quar
1340 Sant Andreu de Sagàs
1398 Manresa¹².

Per tal de donar una major claretat a la descripció de les formes i el procés de creixement patrimonial que es va anar dibuixant, creiem útil contemplar les operacions en els dos grans grups ja descrits dins l'apartat d'Àrea Geogràfica, o sigui:

1. Les zones que estan geogràficament més properes al monestir, és a dir, en el cercle comprés entre Valldaura, Olvan, La Quar, Sagàs, Borredà, o sigui des del marge esquerra del riu Llobregat fins a la riera de Merlès; Berga i una ampliació cap el nord, a Fígols i Peguera, i, també cap el sud, a Montmajor; i encara una extensió a l'est, en terres de Lluçà a l'Osona, Les Llosses al Ripollès, la Vall d'Hostoles a la Garrotxa i Cartellà al Gironès.
2. Les propietats més perifèriques, situades a terres llunyanes, cap el sud i oest, a la Segarra històrica, que abarca part de les actuals comarques de l'Anoia, Segarra i Bages, sobretot al voltant de les actuals poblacions de Calaf, Prats de Rei i Rajadell, i també Sant Guim de Freixenet.

El patrimoni del monestir va anar variant en el temps. Alguns es van mantenir, altres s'incorporen i altres sembla que desapareixen. És per això que creiem que l'agrupació facilitarà una millor descripció del procés, que la que trobaríem en un ordre cronològic estricte, tot i semblar d'antuvi la perdua de perspectiva en l'evolució del conjunt patrimonial.

¹² Només indiquem el moment i el lloc on va tenir propietats per primera vegada, o quan es té notícia indirecta d'ella per primera vegada, quan ja formava part del patrimoni.

B. ESTRUCTURACIÓ DEL PATRIMONI DEL MONESTIR

1. Zones més properes al monestir

a) L'espai on es va fundar el monestir: Olvan i La Quar

La primera referència patrimonial monàstica és el 18 de gener de 1241. És una primera donació que fa Bernat de Portella, senyor de la Portella, fundador del monestir pocs anys abans, segons totes les notícies historiogràfiques, però no recollides directament en la nostra documentació. Bernat, ara a 18 de gener de 1241 donà al monestir i a la seva abadessa Centella, per redempció de la seva ànima i dels seus pares, i en remissió dels seus pecats, la masoveria de la Codina i els seus masovers, Bartomeu de Ribo, esposa Maria, la seva mare Raimunda i tots els seus fills nats i naixedors. Ho dóna en alou franc i a perpetuïtat, amb tots el honors, cases, pertinences, teneduries i possessions, drets i *adempravis*, emprius, donant i concedint tot domini i dret de cens, rèdits i sortides. Juntament amb aquest alou, concedeix "aquell honor íntegre que diuen el molí d'Adrover, que fou tenedor del mas Riba i, que jo vaig comprar" diu. Dóna també llicència per a construir, si volen, "un molí amb la seva aigua i cap d'aigua, mular, i dret i totes les pertinences del molí". Afegeix i destaca, que ho dóna a l'abadessa Centella i a tot el convent i a tots els successors, perquè ho haveu i tingueu,

*... teneatis, habeatis, possideatis et expletetis ex meo
dono et concessione per alodium franchum, cum introitibus
et exitibus, viis et reductis, adempramentis, tenedonibus
et possessionibus, iuribus¹³...*

La masoveria, el molí i tot el donat, estan en el terme d'Olvan, prop de l'encara mas Riba, com indica el document. La donació deuria ser per reforçar i ajudar a la creació del monestir, i en previsió de les necessitats de subsistència. És l'espai proper del lloc on s'estableix el monestir, dotant-lo dels elements mínims necessaris, com masos, aigua, molí d'aigua, tal com, d'alguna manera exigeix l'Orde del Cister. La donació va signada per Bernat de Portella, i pel seu fill, Raimon de Portella. Signen com a testimonis, en primer lloc, Pere de Berga i Berenguer de Portella, seguits de G. de Queralt, Peranton de Gironella i Bernat de Puig d'Olvan.

Nou mesos després, el 8 de setembre 1241, Geralda de Portella, i totes les dones que volen rebre l'hàbit de monja, *habitu monialium*, de l'Orde del Cister, obtenen la llicència i potestat del bisbat d'Urgell, per a construir en el plaç de cinc anys, un monestir dins d'Orde del Cister, en el lloc que es anomenat *Vallis Laure*, en el deganat de Berguedà, a la parròquia d'Olvan, i elegir o posar abadessa i convent de "*donarum sanctorum monialium sub Cisterciense regula*¹⁴". La comunitat existia ja doncs, i el que es fa es donar-li legalitat, mitjançant la reglamentació dins d'una Orde, el Cister. Aquest fet, confirmaria el document pertanyent a la documentació del monestir, datat l'any 1218, o sigui 23 anys abans, en que consta la cessió del masos de Vallaura i de Tresserra, fet per Pere de Vallaura a la seva filla Elisenda, com a part

¹³.- Col. dipl. n. 35.

¹⁴.- Col. dipl. n. 37.

de dret de la seva herència i llegítima. El senyor Bernat de Portella, dona la seva conformitat¹⁵. Però en el document, no consta enlloc el nom del monestir de Santa Maria de Valldaura, tot i ser l'espai físic on trobem avui encara la petita església romànica i la masia Vallaura, que formaven l'edifici del monestir que encara avui porta el nom de mas de Vallaura.

b) Les cases de Berga, que havien sigut dels Fra Menors:

La següent notícia patrimonial data de 18 de març 1243, o sigui dos anys després de la primera donació. De fet és una primera operació d'arrendament que fa el monestir, una concessió a cens anual, tot pagant uns drets d'entrada,

*"... Aldiaris de Angularia, Dei gratia abatissa
monasterii Sancte Marie de Valle Laurea, et domina
Geralda de Berga, monialis eiusdem loci et domina ..."*

Troblem a una nova abadessa, Aldiars d'Anglesola, que juntament amb Geralda de Berga monja del monestir, Blanca prioressa, i Elisenda de Puig Alt sagristana, i actuant en concili i voluntat de tot el convent, concedeixen i entreguen a Bernat Teixidor, esposa i fills a perpetuïtat, dues cases que tenim en la vila de Berga, que foren dels Frares Menors,

*"... duas domibus de aliis domibus, quas habemus en villa
Berge, que fuerunt condam Fratrum Minorum..."*

El text és clar, tenien unes cases, en alou, de les quals en cedeixen dues, detallant que limitaven amb altres restants cases nostres, "que foren abans del Frares Menors, i que anaven fins a la riba i la *regalera*¹⁶" ...

D'aquesta propietat no tenim constància documental anterior, si bé podem suposar que havia estat una aportació de Geralda de Berga, monja fundadora, segons consta en un document posterior¹⁷. De fet, "les cases dels Fra Menors" a la vila de Berga, les trobem documentades com a propietat de la noble família de Berga.

El mes de març de 1244, l'any següent, la mateixa abadessa Aldiars d'Anglesola, bescanvia amb Pere de Berga, el mas Descodo, situat a la parròquia de Santa Cecília de Fígols, en el terme del castell de Peguera, per les cases i lloc "que tenen en la vila de Berga i que foren dels Frares Menors¹⁸". El motiu del canvi podria molt ben ser, per una banda que el monestir obtingués amb aquesta donació unes bones i constants rendes, de més fàcil control pel monestir. Per Pere de Berga, el mas D'Escodo era potser un lloc necessari dins la important ruta ramadera vers els Ports de Peguera.

¹⁵.- Col. dipl. n. 29.

¹⁶.- Col. dipl. n. 39.

¹⁷.- Col. dipl. n. 55.

¹⁸.- Col. dipl. n. 43.

El lligam de les propietats de la família Berga amb la zona de Fígols, prop de Peguera, la trobem documentada ja l'any 1232, en que *domina Geralda de Berga* i Guillem de Peguera, tenen un contenciós, amb sentència a favor de Geralda, sobre el control del feu de Peguera. Geralda de Berga es queixa de la poca atenció que fa Guillem de Peguera sobre aquest. I Guillem és sentenciat a restituir els rèdits *et omnia expleta que fuerunt extracta de feudo predicto*¹⁹. La mateixa Geralda de Berga, juntament amb Sibilla de Berga, el 28 de setembre de l'any 1239, confirmen i concedeixen a l'Orde del Hospital de Sant Joan, en la persona de Raimon Liri, preceptor de les Cases de Coscoja i Berga, els bescanvis fets per Pere de Berga. Canvien el mas de *Lastis*, a Berga per l'hort de terra i el mas de Roca de Fígols²⁰.

Per altra banda, Sibilla de Berga, en el seu testament datat el 21 de juny de 1239, deixa a Pere de Berga el Palau de Berga, a més de les dues terceres parts de totes les sortides, rèdits, censos, usos, establiments, exòrquies, passatges, mercat, forns... de la vila de Berga. La restant tercera part, la deixa al seu fill Arnau de Saga²¹.

Finalment, el mes de juliol de 1244, Sibilla de Berga, dóna i concedeix al monestir, a l'abadessa Aldiars, a *domina Geralda*, monja, i a les dones i a tot el convent i successors,

*"... totum locum et fecium, ortum et domos, quod et quas
Fratribus Minoribus condam, dederamus in villa Berge*²².

Ho dóna en alou franc i lliure, acceptant però, 300 sous malgeresos. Amb aquesta darrera donació de "les cases de Berga que foren del Fra Menors", es deuria arrodonir la cessió de tota la propietat al monestir. Aquest darrer document de Sibilla de Berga, però, ens fa una descripció molt més amplia de com eren aquestes cases: lloc i feixes, hort i cases, a més del sistema de rec, ja descrit en altre document²³.

I també sabem, i podem constatar, que aquesta propietat estava constituïda per cinc cases, segons consta en document datat 1265, en que el rei Jaume I, concedeix a Blanca, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura i convent,

*"... habetis illa quinque hospicia que edificata sunt in
villa de Berga, in domo et loco quam et quem Fratres
Minorem condam consuevere habere et habebant*²⁴" ...

Jaume I, concedeix al monestir que, a més de tenir-les en alou quiet, lliure i franc, puguin haver "*populatores homines*" que no siguin de la vila de Berga, i que aquests paguin qüesties, exòrquies, cavalcades, ...

¹⁹.- Col. dipl. n. 30.

²⁰.- Col. dipl. n. 33.

²¹.- Col. dipl. n. 31.

²².- Col. dipl. n. 46.

²³.- Col. dipl. n. 39.

²⁴.- Col. dipl. n. 77.

Aquestes cases varen ser doncs, al llarg del temps, importants i constants fons d'ingressos. El monestir va arrendar-les de forma contínua, segons trobem en operacions fetes els anys 1246²⁵, 1248²⁶, 1250²⁷. Segurament era la donació aportada per la noble família "Berga", que tenien en feu i, que amb el consentiment del rei, donen per recolzar la creació i fundació del monestir. Especialment per part de Geralda de Berga, que consta com a monja fundadora²⁸. Sabem a més que era mare de Pere de Berga. Dues notícies ens ho diuen: el document datat a 17 de juliol de 1244, en que Pere de Berga, com a marmessor del testament de Bernat de Portella difunt, i Geralda de Berga, "mare seva, monja del monestir de Valldaura" diu, ambdós junts, confessen que han rebut, de fra Guillem de Cardona, mestre de la Casa de la Milícia del Temple per Aragó i Catalunya i per fra Ramon de Vilanova, comendador de Puig Reig, totes i cadascuna de les demandes fetes²⁹.

L'altra notícia ens la dóna el Pare Jaume Pasqual, anotant en el seu manuscrit datat l'any 1910³⁰, que Bernat de Portella estava casat amb Geralda de Berga, i fa constar com a fills Raimon Portella, Beatriu Portella i Pere de Berga.

c) El castell de Montmajor:

El 30 d'abril de 1243, el monestir incorpora els drets, rendes, homes i dones, *milites* i castlans, del castell de Montmajor. El vescomte de Cardona, Raimon Folc, dóna al monestir i a la seva germana Geralda i a les santesmonges,

"...et Geralde sororis nostre, et sanctimonialibus..."

el cens i domini que accepta en el castell de Montmajor, són cinc mitgeres de blat pulcre i rebedor. Ho dóna en alou franc, lliure i quiet. Però amb la condició de que no poden vendre, separar o permutar sense la seva voluntat. Diu a més, que després de la seva mort poden tenir en pau³¹.

No deixa de ser significatiu, que una de les primeres adquisicions patrimonials siguin les rendes i drets d'un castell, amb homes i dones, just un any i mig després que el monestir és reconegut oficialment pel bisbat d'Urgell, "amb llicència per a construir el monestir, posar convent i elegir o posar abadessa³²", això sí, dins d'una orde reglada, el Cister.

El castell de Montmajor el trobem a la part sud del Berguedà. Situat estratègicament al cim d'un puig, dominant el camí de Cardona a Berga, la *strata Cardonensis*, una de les vies fonamentals de comunicació del Berguedà³³. El castell havia fet funcions de vigilància i

²⁵.- Col. dipl. n. 55.

²⁶.- Col. dipl. n. 57.

²⁷.- Col. dipl. n. 58.

²⁸.- Col. dipl. n. 55.

²⁹.- Col. dipl. n. 47.

³⁰.- PASQUAL, Jaume, *Sacrae Antiquitate Cathalonie Monumenta*, Ms. 729. Barcelona 1910, vol.I, p. 221

³¹.- Col. dipl. n. 40.

³².- Col. dipl. n. 37

³³.- *Catalunya Romànica*. Barcelona 1987, vol. XIIp.323

protecció de la zona, en que consten *militēs* i castllans, ara però, és important per la seva producció de blats. No sabem com i fins quan, va seguir aquest castell lligat al monestir. Havia pertangut al menys entre l'any 1183 i 1187 als vescomtes de Berguedà, Guillem de Berguedà, pare i fill. L'any 1199, quan s'estingué el vescomtat de Berguedà, el castell de Montmajor, juntament amb molts altres passà en possessió del rei. Aquest el degué cedir als Cardona, car trobem que l'any 1243, Ramon Folc de Cardona, dona el castell a la seva germana Geralda³⁴. Aquest últim fet, és confirmat en el nostre document: el monestir rep les rendes i domini del castell de Montmajor per part del vescomte Raimon Folc a la seva germana Geralda, monja de Santa Maria de Vallaura i totes les *sanctimonialibus* del monestir. Dos mesos després, el juny de 1243, sí sabem, que el castell l'heretà Raimon de Portella, juntament amb el castell de Querol, per herència del seu pare de Bernat de Portella³⁵, i que uns anys més tard, l'any 1254, després de la mort de Raimon de Portella³⁶, el castell torna aparèixer en un document de l'any 1255, en que Pere de Berga el cedeix a Umbert de Merlès i aquest li fa homenatge³⁷.

L'any 1260, el tornem a trobar en tres documents fets en l'espai de menys d'un mes. El primer, de 21 de maig, Bernat de Portella, fill de Bernat de Portella, rep de Pere de Berga, en feu, els castells de Montmajor i de Querol, "promet bona fe i que ell i els seus, que tindran la majoria de l'honor de Portella, tindrem sobre aquests castells, per vos i els vostres, qui tindran la majoria de Berga³⁸", és un pacte. El segon, datat el 28 de maig, Blanca de Portella, aprova i lloa, la compra que va fer Pere de Berga a Bernat de Portella, fill meu,

*..."filio mei domne Blanche et Bernardo de ça Portella
condam, castro Garçia et de Monte Leto et de manso
Rubeo³⁹..."*

El tercer, del 19 juny, Bernat de Portella fill dona fi amb un document en possessió de Pere de Berga, Arnald de Torre, Bertrand de Torre, Pere de Palmerola, i altres, i en general a tots els homes i dones del domini de la Portella, "de totes les ingrituds, desamors, males voluntats i rancúnies, habudes des del dia de la mort del seu pare, Bernat de Portella, fins el dia d'avui". Promet a Pere de Berga, bona fe⁴⁰. Suposem que d'alguna manera el monestir, deuria conservar les rendes del castell, a pesar d'aquest enrenou de famílies que el document insinua i que en el següent document, el testament de Bernat Portella pare, ens dibuixa.

d) Les propietats i rendes en la baronia de la Portella:

Totes les propietats inicials del monestir en el Berguedà, semblen entrelleçar tres famílies: el vescomte de Cardona, el noble Pere de Berga i família, i especialment el noble i senyor Bernat de Portella. Entrellaç una mica fosc, segurament produït pels forts lligams de llinatge i

³⁴ - *Els castells catalans*. Barcelona 1997 (1ª 1976), p. 992

³⁵ - Col. dipl. n. 41.

³⁶ - Col. dipl. n. 63.

³⁷ - Col. dipl. n. 64.

³⁸ - Col. dipl. n. 71.

³⁹ - Col. dipl. n. 72.

⁴⁰ - Col. dipl. n. 73.

parentesc, i poder, en què el monestir es trobà implicat. Una possible explicació i aclariment creiem ens la aporta el testament labial de Bernat de Portella.

El 20 de juny de 1243, quasi dos mesos després de la donació del castell de Montmajor al monestir, i dos anys després de rebre el permís oficial per part de l'Orde del Cister i del bisbat d'Urgell per fundar el monestir, Bernat de Portella fa testament labial, on diu que vol dur una vida contemplativa, donat a Déu, prop d'una orde verdadera, i per aixó elegeix manumissors: Raimon Folc vescomte de Cardona i el seu fill Raimon de Cardona, Pere de Berga, Gaucerà de Pinós i Berenguer de Calders, a qui els hi mana que ordenin totes les seves coses i possessions. El testament és clau per l'economia del nou monestir, a qui li fa importants deixes de rendes però a la vegada planteja problemes de relació familiar que influiran i exerciran pressió i potser inseguritat en un futur econòmic immediat.

D'entre el detall de deixes, destaquem les donades directament al monestir de Santa Maria de Valldaura, i les donades a domna Geralda de Portella, monja del monestir, així:

- Deixa al monestir de Santa Maria de Valldaura, per redempció de la seva ànima, i per els presbíters allí establerts per éll, "els masos, honors i homes, situats al costat de Vinyoles, sota la Guàrdia del Ripollés", en l'actual terme de Les Llosses.

- Deixa a les monges del mateix monestir de Santa Maria de Valldaura, fins a 10 anys, totes ovelles, formatges i tota llana *lanovet*, o sigui diu, cànem, llí i llana, que accepta en tota la seva terra, és a dir les rendes. La seva terra la detalla més endavant: des de la riera d'Adest (avui riera de Merlès) fins el riu Llobregat, i de Ladornosa superior fins a Vallfecunda, just a Lillet.

- Deixa durant 20 anys complets i contínus, per restituir totes les seves injúries i resoldre deutes: tota *expleta*, sortides, rèdits, census usuàtics, i tot dret, de tota la seva terra i *castra* de Palmerola de Quar, de Roset, de Portella i Gironella. I, *dico et mando*, que tots aquests rèdits, *expleta*, cens i usos, abans dits, vinguin en possessió de *domna Geralda* de Portella, monja del monestir de Santa Maria de Valldaura, de l'abat del monestir de Sant Pere de la Portella, i del comendador de Puig Reig, fins a 20 anys. I, si per atzar, afegeix, dins d'aquest temps, domna Geralda de Portella, monja del monestir de Santa Maria de Valladaura, morís, qualsevol abadessa que fos possada en el seu lloc, amb els altres dos dits, ho tingui.

Bernat de Portella estableix en el testament l'ordre de successió dels seus hereus i el detall de deixes familiars, que indiquem per l'interès manifest cara al monestir. A Alamanda, filla de Blanca, 200 auris; a una altra filla de Blanca, deixa 100 auris i que sigui assignada en l'orde de Bonrepós. Deixa a Bernat, fill de la dita Blanca, 1000 auris, del béns seus, per restituir de les seves injúries fetes a élla. Deixa a Beatriu, *filie mee 1000 aureos pro suo exovario*. I finalment, institueix a Raimon de Portella, fill seu, hereu universal.

Mana, que "si Raimon de Portella, fill seu, mor sense fills lligítims, heredi la seva filla Beatriu. Si aquesta mor sense fills lligítims, que quedi per el seu fill Raimon, germà seu. Si ambdós moren sense fills lligítims, que heredi Bernat, fill seu i de domna Blanca. I si Bernat, mor sense fills lligítims, resti a Raimon, i, si tots els dits moren sense fills, resti i reverteixi íntegre i en pau, a *Domini Milicie Templi Salomonis*, amb la condició, que institueixin cinc presbíters per el monestir de Sant Pere de la Portella i cinc per el monestir de Santa Maria de

Valldaura, perque dia i nit, *Divino semper obsequio mancipati humiliter, ibidem divinum celebrent officium*, devotament en tot temps, per redempció de la seva ànima i dels seus antecessors"

Bernat de Portella, finalment, aporta altres dades importants:

"...Item laudo et concedo dicto Raimundo, filio meo, illud instrumentum illius donationis, quam domna Geralda, mater sua, sibi facit et concessit in bonis meis, scilicet, .Quinquaginta milia solidorum. Salvando tamen mihi ipsum instrumentum quod idem Raymundus, filius meus, de hiis mihi fecit, cum Sacramento et homagio roboratum. Et si aliquis congrues vel congruentes aliqui apparebunt in aliquo tempore de meo honore, querimoniam proponentes, dictus Raymundis, filius meus, eisdem querelantibus vestris faciat complimentum".

Bernat Portella parla d'una important xifra, 50.000 sous, que deuria potser ser la dot aportada per Geralda, "mare de Raimon", el seu fill hereu. La situació devia ser greu en el moment de la seva mort. Ens apareix, una segona relació, no sabem si matrimonial o no, més aviat sembla que no, amb Blanca de Portella. Blanca de Castellvell, segons B. Garí⁴¹, fou esposa de Bernat de Portella. Si això fos així, la situació deuria produir conflictes de poder, de llinatge i de patrimoni. Si els mandats del testament es varen complir, el monestir va rebre, gràcies a Geralda, unes importants rendes, almenys durant els 20 anys següents, coincidint potser, fins a la majoria d'edat de Bernat de Portella fill. De fet, cap l'any 1260, com hem documentat en parlar del castell de Montmajor⁴², es produeix el canvi de propietat, una cessió del patrimoni senyorial de la Portella passà de Pere de Berga a Bernat de Portella fill. El testament acaba:

"Ad ultimum vero rogo et sicut possum et debeo prece multiplici de precor dominum meum rege Aragonem et dominem archiepiscopum Tarragonem et dominum episcopum Urgellen, amore Dei ac pietatis intuitu, faciant presens prosequi testamentum et illud quod super meis iniuriis instituo faciant, si placuerit, diligentius adimpleri".

Bernat de Portella, jura sobre els Sants Evangelis. Hi signen a més d'ell, el seu fill Raimon de Portella. Els marmessors representats són Pere de Berga i Berenguer de Calders, presents com a testimonis, els seus principals homes i els batlles del senyoriu de la Portella. El fa l'escriptor públic de Berga⁴³.

Les dades posteriors ens diuen que Raimon de Portella va morir sense descendència. De Beatriu no en sabem res. Però sí hem trobat a Bernat de Portella, fill de Bernat de Portella i Blanca de Castellvell, que heretà. Aquest Bernat, i després el seu fill Bernat Guillem de

⁴¹.- GARI, B., *El linaje de los Castellvell en los siglos XI Y XII*. Medievalia. Monografias 5. Bellaterra 1985, ps. 247-253.

⁴².- Col. dipl. n. 71 i 72.

⁴³.- Col. dipl. n. 41.

Portella, varen tenir, segons Ll. Montcada⁴⁴, greus enfrontaments amb el bisbat de Vic, especialment amb els bisbes Bernat de Mur i el seu successor, Ramon d'Anglesola. Els motius de fons semblen emmenar en ser considerat afí als càtars. Conflictes i enfrontaments que varen durar des de l'any 1256 fins el 1290, quan more Bernat de Portella fill, i encara uns anys més, fins a 1299, quan finalment Bernat Guillem de Portella, el seu fill, reconeix el nou bisbe Berenguer de Guàrdia i tots els feus que té pel bisbat. Aquest fet, a més, coincideix amb la mort de l'abadessa Blanca de Berga, cap l'any 1288 ó 1289, anys en que es nota una moguda en la documentació del monestir, apareixen reconeixaments, trasllats, canvis de batlles i altres. La nova abadessa serà Marquesa de Guàrdia, germana de l'esmentat nou bisbe de Vic, Berenguer de Guàrdia, filla de Tomasa de Portella (germana de Bernat Guillem de Portella) i de Raimon de Guàrdia.

Tornem enrera, en la documentació patrimonial del monestir la següent notícia és a 27 de febrer de 1245, Raimon de Portella, ja després de la mort del seu pare Bernat de Portella "amb voluntat i lloament del seu germà Pere de Berga, lliurament i espontàni, per redempció de la seva ànima i del seu pare Bernat de Portella", confessa i en veritat reconeix, tot el què el seu pare donà i concedí al monestir de Santa Maria de Valldaura, com ampliació pel manteniment dels tres presbíters ja establerts. A més dóna el mas d'Artiga, de la parròquia de Santa Maria d'Olvan, en alou franc, amb tots els seus honors, cases, pertinences, teneduries i possessions ermes, prats, pastures i deveses... Dóna també el dret de domini del mas d'Escobet situat en la parròquia de La Quar⁴⁵.

Finalment, l'any 1254, Raimon de Portella, fa testament, en el que dóna i lliga al monestir de Santa Maria de Valldaura, "aquell seu mas de Riba, amb totes les seves pertinences, que està en el vall de Soler de la parròquia d'Olvan", i afegint que en l'espai d'un mes després de la seva mort, siguin pagats al monestir "tot aquell blat i diners i altres que jo concedeixo i que injustament vaig retenir d'aquell llegat, que Bernat de Portella, pare meu, difunt, va fer al monestir⁴⁶".

Entendre o saber el que realment va passar, segons aquests dos testaments, i les repercussions patrimonials dels béns i rendes que tenia otorgades el monestir de Santa Maria de Valldaura, i el seu benefici real, resulta difícil d'esbrinar i situar. La pregunta clau és: va gaudir el monestir les rendes deixades per Bernat de Portella en el seu testament?.

Cal recordar però, com ja hem dit en altre lloc, que l'any 1254 Bernat de Portella fill, es veié implicat en acusacions de seguir l'heretgia Waldesa. Ll. Montcada⁴⁷, ho reconeix així,

“Entendíanse tanto la heregía de los Waldenses y Ensabatados-por las montañas de Urgel, Cerdeña y Berga, que llegó a poner en cuidado á los Prelados de Cataluña, temiendo no bajase por los llanos, y totalmente inficionase el resto de la provincia. el Metropolitano de Tarragona, que era por este tiempo Benedicto de

⁴⁴.- MONCADA, LLUIS, *Episcopologio de Vich*, vol. II, Vic, 1891-1904, ps. 36-134.

⁴⁵.- Col. dipl. n. 48.

⁴⁶.- Col. dipl. n. 63.

⁴⁷.-MONCADA, Lluís, *Episcopologio de Vich...* ps.31-32, 40 i 66.

Rocabetí (...) trató de aplicar pronto remedio á daño tan grande como el que amenazaba. Lo primero que hizo fué enviar en aquellas partes á Fr. Pedro de Athenas, Religioso del Orden de Santo Domingo, para que inquiriese contra los culpados en la heregía, y hechos sus procesos procurase ponerlos en custodia. Dióse tan buena maña el Padre Inquisidor, que en poco tiempo llegaron á sus manos ciento sesenta y ohco, ó sospechosos ó manifiestamente hereges”...

El Metropolità puja a Berga tot seguit i el dia 20 de desembre de 1254 es varen fer públiques las sentències. Poc després Bernat de Portella refusà prestar homenatge al bisbe de Vic pels seus feus. Tampoc ho va voler fer la seva muller Elisenda de Lluçà l'any 1258, ni ambdós l'any 1265, fins l'any 1270 en que “el Inquisidor general Fr. de Cadireta, religioso del Orden de los Predicadores” després de varis intents de resoldre la qüestió, fou promulgada contra Bernat Portella la sentència de excomunicació. Situació que hem vist durà fins 1336.

e) Propietats a Santa Maria de Matamala i al castell de Lluçà: masos, rendes i el bosc de Matamala

Un altre indret on consta que varen tenir patrimoni, ja des de l'inici, fou el terme actual de Les Llosses, a la comarca del Ripollès. La primera notícia ja l'hem esmentat en parlar del testament de Bernat de Portella el 20 de juny de 1243. Bernat, deixa al monestir, per redempció de la seva ànima i per pagar els presbíters per ell allí establerts, aquells masos i honors i homes que té i deu haver per alou franc,

Item dimitto monasterio Sancta Marie Valle Laure ob redempcione anime mee et ad presbiteros qui sunt per me stabiliter, in perpetuum, illos mansos et honores et homines quos habeo et habere debeo per alodium franchum apud Viniholes, subtus Gardiam de Ripoles⁴⁸...

No sabem el valor real d'aquesta donació, però sí que el monestir la va conservar al llarg de la seva història. Cal situar-ho cap a la serra de Matamala, pertanyen a la sots-vegueria de Ripoll i Ripollès, creada al segle XIII, que de fet era tot l'antic terme del castell de la Guàrdia del Ripollès, amb les seves vuit parròquies. Entre elles, Les Llosses, Matamala i Vinyoles i, que les trobem, seguint el camí de Berga a Ripoll, per Borredà. La primera és Santa Maria de Matamala⁴⁹. El document següent, ens aclareix que una de les propietats, el mas de Les Planes, pertanyia a aquesta parròquia.

L'any 1246, el 27 de juny, el monestir rep un nou patrimoni mitjançant una deixa testamentària. Estefania de Lluçà, vídua de Pere de Lluçà, monja encara no professa del monestir de Santa Maria de Valldaura, estant greument malalta, fa testament davant la

⁴⁸.- Col. dipl. n. 41.

⁴⁹.- *Catalunya Romànica*, A. Pladevall. Barcelona, 1987, vol. X, ps. 150-151.

presència dels seus marmessors: Bernat, bisbe de Vic; Arnau, abat del monestir de Sant Pere de la Portella; els nobles Pere de Berga i Raimon de Portella, i del frare comendador de Puig Reig de l'Orde Militar del Temple,

*Quibus dono plenam licenciam et potestatem, quia ipsi
sine dampno, eorum dividant omnes res meas, et hanc meam
voluntatem ...*

Vol ser enterrada en el cementiri del monestir de Santa Maria de Valldaura, i allí, fent professió, rebre l'habit monacal. Deixa al monestir per la redempció de la seva ànima, 500 auris, d'or bo i fi, tot demanant que els tinguin en dipòsit l'abat del monestir de la Portella, i, que l'abadessa de Santa Maria de Valldaura, ho inspeccioni per tal que siguin per "perfecta utilitat del monestir". Deixa també al monestir, tots els honors i els masos de Planes, amb tots els seus drets i pertinences,

*Item dimitto ac dono per redempcione anime mee
prenominato monasterio, totum honorem et mansos
Deplanis, cum omnibus iuribus et pertinenciis ac
tenedonibus suis in perpetuum... Et est iste honor
et mansi prenominati in parrochia Sancte Marie de
Matamala.*

Indicant que està situat a la parròquia de Santa Maria de Matamala. Deixa també tot l'honor i els masos de Olzinoses, amb drets i pertinences(...) que li va deixar el seu marit, Pere de Lluçà, en la seva darrera voluntat. Dóna a més la dècima de *silliginis*, farina, 200 modis rendals que rep de Galcerà de Pinós, dels alous de la Cerdanya, sense especificar quins són. Fa constar en el testament, que és escrit davant de l'abat del monestir de Sant Pere de la Portella i de Blanca, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, de domna Geralda de Berga, monja, i també la seva germana Blanca⁵⁰.

La parròquia de Santa Maria de Matamala es troba a la capçalera de la riera de Llimós, afluent de la de Merlés, *Adest*, vora la carretera de Berga i presidint la vall de Matamala. Pertanyia al conjunt de parròquies que formaven originàriament el terme de les Lloses, que també incluïa les antigues quadres de les Planes i de Vilardell, totes elles adscrites al castell de la Guàrdia de Ripoll⁵¹.

El 18 de juliol de 1246, o sigui 21 dies després del testament de Estefania de Lluçà, la seva filla, Berenguera de Lluçà, monja del monestir de Santa Maria de Valldaura, ofereix i dóna a Déu i al monestir, tots els seus drets, accions i veus, de la part de l'herència i legítima del seu pare, Pere de Lluçà en el castell de Lluçà, i també dóna tota la seva heretat i legítima que li compet de part de la seva mare Estefania. Berenguera fa constar que està al monestir en temps de prova i, que passats sis mesos, dóna al monestir i convent, plena possessió. Ho entrega tot corporalment amb el document, sense poder commutar ni revocar. Es reserva però 200 sous

⁵⁰. - Col. dipl. n. 53.

⁵¹. - *Catalunya Romànica*. Barcelona 1987, vol X. ps. 29 i 50.

per les seves necessitats. Tot indicant que es faci segons els costums de l'Orde. Però, fent constar el pacte que feren ella i el monestir,

... Totam hanc donacionem facio tali modo, quod si casu fortuito, locu iste sive monasterium predictum destrueretur, quod nullo monasterio in quo intrabo, habeat predictas possessiones que empte fuerit de predicta hereditate et fraresche et legitime. Tamen eas, dum monasterium istud duravet, non valeam me transferre ad aliud monasterium, nec si ego vellem recedem....

Preveu i fa constar que, si per atzar, aquest lloc o el monestir és destruït, que cap altre monestir en que ella entri, tingui les possessions que foren comprades de l'herència, igualment, mentres aquest monestir existeixi, no valgui transferir-la a altre monestir, ni si jo *vellem recedem*⁵². El monestir incorpora així possessions en el castell de Lluçà, sense especificar però el seu contingut real. Són les primeres notícies sobre aquest patrimoni, aportades en l'espai de vint-i-un dia, per dues futures monges, mare i filla, que ofereixen els seus drets d'herència al monestir.

El castell de Lluçà sembla existir ja des de l'any 905, quan el bisbe de Vic hi acudí per consagrar l'església de Santa Maria. Depenia dels comtes de Barcelona. "L'evolució de les diferents infeudacions del castell ens porten cap l'any 1198, en que Pere de Lluçà, jura fidelitat al rei Pere, per els castells de Lluçà i de Merlés⁵³".

Berenguera de Lluçà, en el seu oferiment al monestir, incorpora la part de l'herència de la seva mare, segurament, patrimoni a Matamala.

L'any 1259, setze anys després, trobem a Raimon de Planes, vidu d'Estefania de Planes, de la parròquia de Santa Maria de Matamala, es confessa i reconeix com a senyor seu i natural del monestir de Santa Maria de Valldaura, i especialment de la senyora Blanca, abadessa del monestir, i "per aquesta bona fe, farà en tot temps la seva voluntat, i estar i obeir⁵⁴". Els masos doncs, continuaven dependent del monestir, i Raimon fa el reconeixament d'establiment a la nova abadessa Blanca.

A més dels masos, les propietats patrimonials en la parròquia de Santa Maria de Matamala, inclouen, no sabem des de quan, els boscos de la parròquia de Santa Maria de Matamala, com ens detalla la següent notícia. L'any 1275, la mateixa abadessa Blanca, concedeix i ven a Bartomeu Cardona, *comoranti* en la vila de Berga i a tota la seva família,

"...illam nostram terciam partem illis nemoris quam habemus et habere debemus in parrochia Sancte Marie de Matamala, que est in termino de Za Guardia.."

⁵².- Col. dipl. n. 54.

⁵³.- *Catalunya Romànica*, Joan-Albert Adell. Barcelona, 1987, vol II, p. 246.

⁵⁴.- Col. dipl. n. 70.

El monestir ven i cedeix la tercera part del bosc que tenen en la parròquia de Santa Maria de Matamala, donant a més permís i llicència per tallar els arbres que "són i seran", diu, "en aquesta tercera part de bosc, i fusta i llenya de qualsevol gènere, que són i seran," torna a dir, "*ad opus ministerii*: treballs de torneria, i tenint els operaris que vulgui, *ibi scindant et possint scindere arboris, fustes et ligna necreries et necreria*, i puguin tallar arbres, fustes i llenya per fer carbó, dient també per obra del dit taller. Li venen i concedeixen tot, per 50 sous de Barcelona, menys el domini del monestir. Han de fer un cens anual per Nadal, en blat pulcre i rebedor⁵⁵". La propietat, l'alou del bosc de Matamala estava repartit entre el monestir de Santa Maria de Valldaura i el monestir benedictí de Santa Maria de Serrateix.

L'any 1305, trenta anys després, el fill i hereu de Bartomeu Cardona, que es diu també Bartomeu Cardona, dóna, cedeix i transfereix a,

"... Arnaldus de Bairi et Raimundo de Cesplanes, de parrochia Sancte Marie de Mathamala presente, et in universos alios et singulos homines dicte parrochie quin sunt de domino monasteriorum Sancte Marie de Serrateii et Sancte Marie de Vallaura, et vestros et eorum heredes..."

"aquella compra feta pel pare Bartomeu Cardona, i que ell heredà del venerable Bernat, abat de Serrateix, difunt i de Blanca, abadessa de Santa Maria de Valldaura, difunta, i que és en la parròquia de "Santa Maria de Mathamala". I que, a partir d'ara, ells i els altres homes, són constituïts senyors i procuradors⁵⁶".

Amb el temps, alguna propietat els deuria quedar a Matamala, ja que l'any 1336, just en el moment que s'estava forjant i preparant la divisió i trasllat del monestir a Berga, Guillem de Verdager, "que fou oriund", diu, de la parròquia de Santa Maria de Matamala, i ara habita a Manresa, reconeix i confessa ser home propi i soliu ell i tota la seva descendència, del monestir de Santa Maria de Valldaura i la seva abadessa. I que no elegirà ni aclamarà a cap altra abadessa, ni les seves successores⁵⁷.

Els fets posteriors a la separació i divisió del monestir mostren que el monestir de Santa Maria de Valldaura, continuà tenint béns patrimonials a Santa Maria de Matamala. L'any 1352, Pere de Planes, hereu i propietari del mas de Planes, de la parròquia de Santa Maria de Matamala, confessa i reconeix a la reverenda senyora Constança, la nova abadessa del monestir de Santa Maria de Vallaura, com home propi i soliu i afocat seu i del monestir, i que té i deu haver *pro vobis et vestra abbatia et monasterio vestro, el mas de Planes*. I, que no elegirà ni aclamarà a altre senyor o senyora. Fa homenatge oral i de mans al procurador de l'abadessa, Bernat de Feu⁵⁸.

⁵⁵. - Col. dipl. n. 84.

⁵⁶. - Col. dipl. n. 112.

⁵⁷. - Col. dipl. n. 161.

⁵⁸. - Col. dipl. n. 192.

Finalment, quan ja el monestir de Valldaura és tralladat a Manresa l'any 1399, dos nous documents ens indiquen que aquests béns patrimonials a la parròquia de Santa Maria de Matamala, continuaren lligats al monestir de Santa Maria de Valldaura.

L'any 1414, Guillem Amat d'aquesta parròquia, confessa i reconeix ser home propi, soliu i natural, juntament amb els seus descendents, i que té el mas "des Amats per vos, senyora Sibil.la dez Prous, abadessa del monestir de Santa Maria Valldaura⁵⁹".

El segon, de la mateixa data, Bernat de Planes Jossanes, diu, "tenedor del seu mas de Planes Jossanes", confessa també i reconeix ser home propi, soliu, rústic i natural de l'abadessa Sibil.la "Ça Prous" i del monestir de Santa Maria de Valldaura, que ara viu a la ciutat de Manresa i que té per ella i pel monestir, el mas vostre de Les Planes⁶⁰. Això sí, el mas s'havia dividit, ell tenia el mas de Planes Jossanes.

El que sí demostren ambdós documents és que la situació del pagés s'havia endurit, tots dos parlen que són homes de redempció i l'antic mas s'havia convertit, dividit, sembla en dos.

f) Propietats a Sant Sadurní de Rotgers

La primera notícia patrimonial del monestir de Santa Maria de Valldaura en aquest lloc, la trobem l'any 1265, el 15 de desembre, en que "Blanca abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, amb concens i voluntat de tot el convent," diu: "donem, lloem i concedim a Guillem de Medirois, a perpetuïtat i a la seva voluntat fent", tota la batllia i honors nostre de Rotgers,

"...omnem baiuliam totius honore nostri de Rotgers, et omnem preventum et redditum que nos accipimus et accipere debemus in tota parrochia Sancti Saturnini de Roigers⁶¹"...

El monestir doncs, nomena a Guillem de Medirois, batlle representant seu per les propietats de la parròquia de Sant Sadurní de Rotgers. Guillem, paga 200 sous per l'entrada i fa homenatge de mans a l'abadessa. El document ens mostra que el monestir ja tenia aquesta propietat, no sabem des de quan, molt possiblement per donació de Bernat de Portella, potser inclosa en el seu testament, o potser dels Berga, i que la va mantenir al llarg del temps, segons la documentació posterior.

L'església de Sant Sadurní de Rotgers està situada dins la finca del Torrents, al cantó de la tramuntana del terme de Borredà, i en el límit del municipi de Borredà amb el castell de l'Areny. L'accés és molt difícil. Es dins l'antic comtat de Berga, i és documentada en els preceptes del monestir de Santa Maria de Ripoll, l'any 938. "L'església, que imaginem ja parròquia, fou reformada l'any 1167 i el bisbe de la Seu d'Urgell, Arnau de Preixens, la consagrà novament. Conservà el seu caràcter parroquial al llarg de l'edat mitjana, segons

⁵⁹.- Col. dipl. n. 210.

⁶⁰.- Col. dipl. n. 211.

⁶¹.- Col. dipl. n. 78.

consta en la visita al deganat de Berga, l'any 1312, en que es reconeix la categoria i autonomia⁶²”.

El 21 d'abril de 1289, Bernat de Mediroles, segurament fill del batlle Guillem de Mediroles, que diu actuar amb concens i voluntat de l'abadessa Blanca, ven, dóna i concedeix a Guillem de Torrents, de la parròquia de Sant Sadurní de Rotgers, la saionia de tota la batllia de Sant Sadurní de Rotgers, aclarint algunes de les seves funcions: que actui i el representi en tota la batllia en la seva absència. Guillem de Torrents paga 100 sous, tot jurant sobre els Sants Evangelis fent homenatge oral i de mans. Per la seva part, Bernat de Mediroles, fa constar en l'aprovació d'aquesta operació a la seva esposa i fill, perquè no puguin reclamar cap dret. Aquest és l'últim document en que ens apareix l'abadessa Blanca, possiblement malalta o propera la seva mort o potser ja morta⁶³.

Onze anys després, el 5 d'octubre del 1300, ja amb la nova abadessa Marquesa de Guàrdia, un nou document ens manifesta possibles problemes o mals entesos sorgits amb Guillem de Torrents, antic saió de Rotgers, ara ja amb el títol de batlle. Tres homes, dos de la parròquia de Sagàs, i un de la parròquia de La Quar, demanen a la nova abadessa la seva intervenció davant dels abusos, mals i danys fets pel seu batlle Guillem de Torrents als homes de Rotgers⁶⁴. Els homes són: Pere de Pujolet i Arnald de Pons, de la parròquia de Sagàs, i Pere de Frontonyà, de la parròquia de Santa Maria de Quar,

*...manulevamus de vobis domina Marquesia, Dei gratia
abbatissa monasterii Sante Marie Vallis Laure, Guillermum
de Torrentibus de parrochia Sancti Saturnini de Rotgeriis
Quem Guillermum predictum, vos domina predicta abbatissa
tenetis captum racione quia ipso predictis Guillermi
fingebat se sedem que firma referebat, que ipse daret
dampne hominibus de Rotgeriis...*

Els problemes sorgits, i potser altres afegits, degueren acabar en enfrontament i conflictes, com ens mostra la següent notícia. L'any 1311, els dies 23 i 25 de novembre, té lloc l'acte d'enfrontament i acusació entre el monestir de Santa Maria de Valldaura i els sots-vicari de Berga i Berguedà, pel control de la dominació i el mer i mixt imperi del lloc de Rotgers. Ambdós davant del notari i testimonis manifesten: Sança de Vilamur, prioressa del monestir de Santa Maria de Valldaura, davant la presència de Guillem de Padrinyà sots-vicari en nom de rei a Berga i el Berguedà, digué que el lloc de Rotgers és un alou franc del monestir, i que el monestir, convent i abadessa tenen tota la dominació i el mer i mixt imperi i tota jurisdicció, amb tot els homes i dones que allí viuen. Al.llega a més, que els senyors de Mataplana ho vengueren al monestir, per lliure i franc alou, del qual fa ja tan temps, que *memoria hominum in contrarium, non existit*. I que mai cap vicari o altre oficial del senyor rei, entrà en el dit lloc de Rotgers per,

"...pro querimonis, faticis, pignoracionibus sive

⁶².- *Catalunya Romànica*, J. Vigué Viñas. Barcelona 1985, vol XII, p. 132

⁶³.- Col. dipl. n. 101.

⁶⁴.- Col. dipl. n. 105.

execucionibus aut alia..."

i, que fa poc temps Jaume de Casanova, provà d'entrar contra l'Us i contra la Constitució del senyor rei Pere, *recolende memoria*, i que també Guillem de Padrinyà *nititur atemptare* contra les llibertats i franquitats del monestir, i privilegis i Ús. El sots-vicari però diu, que el lloc de Rotgers no és un alou del monestir, ni ho ha sigut mai, ni de l'abadessa ni del convent del monestir. Els dos, la prioressa i el sots-vicari de Berga i el Berguedà es mantingueren en les seves declaracions⁶⁵. Res més sabem de la situació posterior d'aquest conflicte.

Un document datat un mes abans, el 21 d'octubre de 1311, potser doni alguna pista. L'abadessa Marquesa, amb consulta i concili del convent, havia lloat, concedit i afermat a Guillem de Torrents i al seu fill Bernat, de la parròquia de Sant Sadurn de Rotgers, a perpetuïtat, tota aquella batllia de Rotgers, que Bernat de Madirols tenia i havia per nosaltres i el monestir, en la parròquia de Rotgers, i que, "tu Guillem", vares comprar a Bernat de Madirols i a la seva muller Agnès, segons consta, en instrument fet a l'escrivania de Berga, pel notari Bernat de Pons, l'any 1297. El document va signat per totes les monges, però curiosament, no consta Cecília de Cartellà, que quatre anys després serà l'abadessa, i que fins aleshores era sots-prioressa⁶⁶. Guillem de Torrents era l'antic saïó de la batllia de Rotgers, que ja l'any 1300 havia tingut enfrontaments amb els homes del lloc. Ara n'és batlle.

Tres anys després, el 26 d'agost 1314⁶⁷, la mateixa prioressa Sança de Vilamur, ara amb el títol de *regens et procurans* del monestir, per concessió de la senyora Marquesa, abadessa del mateix monestir, aproven i confirmen a Bartomeu de Eralta, d'aquella adquisició que el seu avi Joan Mager i la seva àvia Arsenda, feren a Bernat de Vilar de Rotgers, del seu honor que tenien en els masos de Vila, i d'Insola i de Font Gelada Inferior, i del molí de vila i de tot l'honor que tenien *apud* Juncar, i que estan sota el domini del monestir de Santa Maria de Valldaura i, que en l'instrument de la nostra adquisició no consta, però estava confirmat per Pere de Vallcorba, capellà de Vilada. Li concedeixen i reconeix tot, menys el dret i domini del monestir i la tasca de les collites, *et salva tascha expletorum crescencium en dictis terris...* Va signat per la prioressa Sança de Vilamur, i la sot-prioressa Guillema de Sau, i altres càrrecs. Tampoc aquí consta enlloc l'anterior sots-prioressa Cecília de Cartellà. La comunitat signant és totalment nova.

El 6 d'octubre de 1315, quasi quatre anys després del conflicte i enfrontament pel control de la jurisdicció de la batllia de Rotgers, els homes que havien estat presos: Pere d'Església, Jaume de Comelles, Guillem de Sorribes i Guillemez de Vilar, i a més Raimon çà Vila i Guillem Torrents, que havia estat batlle del lloc, tots del terme de Rotgers, són ara homes propis, solius, quiets i afocats del monestir de Santa Maria de Valldaura i de la venerable senyora Cecília de Cartellà, abadessa per la gràcia de Déu, "per nosaltres i tots el nostres hereus i successors, concedeixen, cedeixen i donen a vos senyora Cecília, abadessa, senyora nostra, totes les accions, peticions civils i criminals nostres, reials i personals, que puguin competir de dret, contra Guillem de Padrinyà de la vila de Berga i contra Jeroni de Berga, en altre temps, sots-vicaris de Berga i Berguedà per el senyor rei. Constiuïnt, segueix dient, a l'abadessa senyora i procuradora i pugui acusar i venir en contra de Guillem i Jeroni, civil i

⁶⁵. - Col. dipl. n. 120.

⁶⁶. - Col. dipl. n. 119.

⁶⁷. - Col. dipl. n. 123

criminalment⁶⁸". L'abadessa Cecília rep doncs el recolzament dels homes més importants de la batllia, que li traspassen i reconeixen tots els seus drets. És el primer document que trobem a Cecília com abadessa de Santa Maria de Valldaura.

El domini d'aquest patrimoni, com es pot anar preveient i suposant, passà, en el moment de la divisió del monestir, al nou monestir de Santa Maria Magdalena de Montbenet. Així l'any 1340, ja després de la separació d'ambdós monestirs, els mateixos homes, o els seus fills en alguns casos, Guillem de Sorribes, Guillem de Torrents, Arnau Vila, Bernat de Pujolet, Romeu d'Església i Ramon Arnau, de la parròquia de Sant Sadurn de Rotgers, juntament amb altres de Berga, que són homes propis, quiets, solius i naturals de l'abadessa i del monestir, prometen no elegir ni aclamar altre senyor o senyora i fant homenatge a la nova abadessa Cecília de Cartellà i al nou monestir Santa Maria Magdalena de Montbenet de la vila de Berga⁶⁹.

I encara l'any següent, el 7 de juliol de 1341, Bernat de Comalada de Palomera, que *intervi* en el mas de Vilar de la parròquia de Sant Sadurn de Rotgers, elegeix a la venerable religiosa senyora Cecília de Cartellà, abadessa del monestir de Santa Maria de Montbenet, com a senyora *meam, propriam, quietam, solidam et naturalem*, respondre i satisfer tots els drets del dit mas i no elegir ni aclamar altre senyor o senyora... i fent homenatge⁷⁰.

La darrera notícia recollida sobre aquest patrimoni de Sant Sadurn de Rotgers, ens la dona Bernat de Torrents, fill de Bernat i Geralda, de la parròquia de Sant Sadurn de Rotgers, segurament nét de Guillem de Torrents, que havia estat saió i després batlle del lloc. Bernat, en data 3 de maig de 1342, es confessa i reconeix a l'abadessa Cecília, ser home seu, propi, quiet, soliu i natural i fill dels nostres homes i dones. Confessa tenir sota el domini del monestir el mas de Torrents i la batllia del lloc de Rotgers, i fa homenatge oral i de mans en nom seu, a Salau, batlle vostre⁷¹.

Els hereus de Guillem de Torrents, continuen mantenint el càrrec de batlle de Sant Sadurn de Rotgers, però l'abadessa té un batlle general, que és el responsable de les seves funcions.

g) El patrimoni a Santa Eulàlia de Berga: Els quatre masos de fàbrica o fargues

La primera referència d'aquest patrimoni la trobem l'any 1257, el 23 de novembre. El rei Jaume I dirigeix una carta a l'abadessa Blanca del monestir de Santa Maria de Valldaura, de l'Orde del Cister, fent constar que, veient l'indecència del lloc on està el monestir, proposa, a ella i al convent, transferir-se a un lloc decent i, "tot atenent la seva dignitat cap a les persones religioses, i per remei de la seva ànima i dels seus pares, assigna, concedeix i dona a vos Blanca", abadessa, i per al monestir i convent, el dret i domini d'aquells quatre masos de fàbrica, de la nostra dominicatura que són a la parròquia de Santa Eulàlia de Berga, amb els termes i pertinences, censos, agrers, quèsties, *donis, cenis, serviciis, monetaticis, bovaticis,*

⁶⁸.- Col. dipl. n. 124.

⁶⁹.- Col. dipl. n. 166.

⁷⁰.- Col. dipl. n. 171.

⁷¹.- Col. dipl. n. 175.

*ademprivis, iusticiis, coloniis, veus i accions*⁷²... Era un primer intent de trasllat, d'apropar el monestir a la vila de Berga?. El trasllat però no es produí.

No sabem res més d'aquesta donació, fins l'any 1323, uns seixanta sis anys després, en que Bartomeu Celarer de Fàbrica, confessa i reconeix, davant de notari, ser home propi, quiet, soliu i natural, de l'abadessa Cecília del monestir de Santa Maria de Valldaura, per concessió, fa constar, i donació feta al monestir pel senyor Jaume, rei d'Aragó, d'antiga memòria. Promet obeir i servir, i no elegir ni aclamar altre senyor o senyora, a la vegada que li fa homenatge de mans i oral a Pere Bo Batlle, jurant sobre els sants Evangelis⁷³. El monestir mai es traslladà a aquest lloc, però va continuar conservant el seus drets.

Novament, fins l'any 1341 no trobem cap mena de notícia. El 12 de setembre, després d'haber-se ja separat i dividit el monestir, el mateix Bartomeu Celarer de Fàbrica, confessa i reconeix a Cecília, ara abadessa del monestir de Santa Maria de Montbenet a la vila de Berga, que és home seu, propi, quiet, soliu i natural,

"...*me esse hominem vestrum, proprium, quietum, solidum et naturalem* ..."

del monestir i convent, i torna a reconèixer, per concessió i donació feta al monestir pel rei Jaume d'Aragó, *de recolenda memorie*. Constatem doncs que la concessió d'aquest patrimoni feta per Jaume I al monestir de Santa Maria de Valldaura, passà no obstant al nou monestir de Santa Maria de Montbenet. Bartomeu Celarer, torna a fer jurament sobre els Sants Evangelis i homenatge de mans i oral al "batlle vostre", ara Pere Salau⁷⁴.

Finalment, l'any 1345, Bartomeu Celarer de Fàbrica i el seu fill Berenguer, novament confessen i reconeixen ser homes propis, quietos, soliu i naturals del monestir, ara afegint que tenen el mas de Celarer, i de la nova abadessa Sibil.la d'Anglesola, fent homenatge oral i de mans a Arnau Roma, *iurisperitis* de Berga⁷⁵.

L'església de Santa Eulàlia de Berga, sembla referida ja l'any 1098. Però de fet, la primera notícia documental coneguda és de l'any 1191, en que Arnau de Salis i la seva muller, venen a Pere de Berga, unes terres a Berga, de les quals l'alou de Santa Eulàlia n'és el límit meridional⁷⁶.

h) Rendes del mercat del castell de Peramea:

L'any 1263, el 18 de gener, el comte de Pallars, Arnau Roger, fill de Sibil.la de Berga, juntament amb la seva esposa Sanxa de Vilamur, ofereix al monestir de Santa Maria de

⁷².- Col. dipl. n. 69.

⁷³.- Col. dipl. n. 141.

⁷⁴.- Col. dipl. n. 173.

⁷⁵.- Col. dipl. n. 183.

⁷⁶.- *Catalunya Romànica*, J. Vigué i R. Serra. Barcelona, 1985, vol XII, ps. 56-57

Valldaura i a la seva abadessa Blanca i tot el convent, un cens anual de 100 sous malgaresos, procedents dels rèdits, sortides i drets que ell té sobre els censos del mercat del castell de Peramea, al comtat de Pallars. No tenim cap altra notícia d'aquesta donació en documentació posterior.

i) Rendes d'un censal a la ciutat de Barcelona

Quasi com una aportació puntual, el monestir incorporà l'any 1311, durant l'abadiat de Marquesa de Guàrdia, béns patrimonials, rendes, de la ciutat de Barcelona, deu anys després del primer document l'any 1301, on consta com abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, segurament elegida llavors o poc abans. Es un censal, una compra/venda, "en el qual el que deixa els diners (censalista) compra el dret de cobrar una pensió (els diners prestats més l'interès) de qui rebi els diners"⁷⁷. És un estil de gestió ràpida i prou beneficiosa.

Marquesa de Guàrdia era filla de Tomasa de Portella i de Raimon de Guàrdia, i germana del bisbe de Vic Berenguer de Guàrdia (1306-1328). El seu abadiat durà pocs anys si el comparem amb el de Blanca de Berga. El constatem des de 1301 fins a 1314, uns tretze o catorce anys, ja que l'any 1315 consta com abadessa Cília o Cecília de Cartellà.

Dos documents ens centren aquest patrimoni. El primer datat a 22 de juliol de 1311, el segon fet deu dies després, el 2 d'agost. Ambdós tracten de la compra-venda d'un censal pertanyent a deu contractes a cens emfitèusic d'unes peces de terra i horts, pertanyents al mas Moneder, en un suburbi de Barcelona, que situem potser en el límit d'Esplugues de Llobregat i el monestir de Pedralbes de Barcelona. Avui encara hi ha un carrer que porta el seu nom: "mas Moneder". El patrimoni deuria procedir d'una branca del llinatge dels Portella. El mas Moneder segons A. Pladevall⁷⁸, "fou comprat per Sibil.la de Saga l'any 1311, situat prop del portal de Sant Antoni en el raval de Barcelona, per la quantitat de 29.000 sous. Aquest mas va cedir-lo tot seguit al monestir de Poblet perquè hi fundés un priorat d'advocació a Santa Maria de Natzaret(...) És aquest l'origen del priorat de Natzaret".

Esclarmonda, ja vídua de Guillem de Moneder, ciutadà de Barcelona, en bó ànim i espontànea voluntat, ven a Marquesa, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, i comprant per treball del monestir i en béns del monestir i convent,

...vendo vobis religiose in Christo domine Marchesie de Guardia, Dei gratia abatisse monasterii Vallis Lauree, diocesis Urgellen et ementi ad opus dicto monasterii et peccunia ipsius monasterii et conventus...perpetuo et notario infrascripto recipienti nomine vestro,... per propium, liberum et franchum alodium, censualia infrascripta et totum ius dominium et faticam que et quod habeo et percipio et habere...

⁷⁷.-GARCÍA SANZ, Arcadi, *El Censal*. Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura XXXVII (Castellò, 1961).

⁷⁸.-PLADEVALL, Antoni, *Sibil.la de Saga. Perfil biogràfic de la darrera amiga de Jaume II*. Barcelona, 1973, ps.45-47

de cadascunes peces de terra, horts que tenen per mi en diversos emfitèutics, sota el domini alodial meu en un suburbi de Barcelona, al costat dels tenedors del mas dit Moneder.

Esclarmonda era sembla germana de l'abadessa Marquesa, i arrodonien així les donacions de la seva mare Tomasa vers el monestir. En la relació del emfitèutes, consten vuit homes i dues dones. Cadascun d'ells consta que té una peça de terra a cens,

...pro quadam peccia terre cum tiris ibi plantatis, quam pro me tenet in festo sanctorum Petri et Felicis mensis augusti...morabetinos.

El total del cens és de 20 morabatins a pagar per la festa de sant Pere i sant Fèlix d'agost. Els detallem en un llistat a part. El document però aporta més dades, aclareix que aquesta venda que fa a l'abadessa i convent, "comprant per obra d'aquell establiment que la noble senyora Tomasa, mare vostre la dita senyora abadessa féu al dit monestir, per pa de blat pel convent de Quaresma fins l'octava de Pasqua", i

...scilicet, de pane tritici, dando dicto conventum a festo Carniprivi usque ad octavas Pasche. Et quia dictum vos et asseritis michi solvistis de illis .Quinque Mille. solidos monete..., quos dicta domina Tomasa, mater vestra dimisit per redditibus emendiis ad opus dicti stabilimenti.

Esclarmonda diu a més, que fa i constitueix *vos et dictum conventum seu etiam dictum monasterium*, senyora i procuradora. Confessa que per aquesta venda ha rebut quatre mil vuit-cents sous, o sigui dos-cents quaranta sous per cada morabetí. El document va signat per Esclarmonda. Consten com a testimonis: el *iurisperitis* Pere de Gravalosa, Guillem Galcerà i Antic Sabater. I com a notari Jaume Letenal, notari públic de Barcelona, per tota la terra i jurisdicció del senyor rei d'Aragó⁷⁹.

Onze dies després, el 2 d'agost de 1311, es fa un segon document, en presència de *Antici Sabaterii*, escriptor jurat del notari públic de Barcelona, Jaume de Letenal, i també en presència de testimonis cridats i pregats; *Bonus iuda granis, iudeus Barchinone*, constituït procurador per Esclarmonda, vídua de Guillem de Moneder, segons instrument del dia 28 de juliol del mateix any, incorpora i tramet a Pere de Gravalosa jutge-perit, procurador de Marquesa de Guàrdia, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, convent, i Cília de Cartellà, sots-prioressa i Na Timbors, de les monges del monestir, com consta a l'instrument de data 28 de juliol de 1311, la possessió de cadascun del morabetins del censal i de tots els drets de domini i fadiga. Es paga i tot seguit el document ens detalla la cerimònia, el ritual, d'entrega del cens: l'entrega de terra dels horts i pàmpols de les vinyes del lloc,

...In hunc modum videlicet, quia immissit nomine procuratorio predicto, dictum Petrum de Grevalosa, procuratorem dicte domine Marchesie..., intus dictas

⁷⁹.- Col. dipl. n. 117.

*pecias terre, ortos sive trileas, et tradidit sibi terra
et de pampolis vitium, que ibi erant in signum tradite
possessiones.*⁸⁰

Signa el notari Jaume de Letenal. Queden nomenats els respectius procuradors: Pere de Grevalosa per part de l'abadessa Marquesa de Guàrdia, i el "Bon jueu del grà", jueu de Barcelona, com a procurador per part d'Esclarmonda, vídua de Guillem de Moneder. Eren anys de dificultat alimentària per Barcelona, i el monestir tanca així l'operació. Al llarg del temps, res més sabem d'aquestes rendes.

Estem en anys de falta de blat per a la ciutat de Barcelona, i és significatiu que en l'operació el procurador representant del que ven, Esclarmonda, vídua de Guillem Moneder, sigui "El Bon jueu del grà, de Barcelona". Tampoc sabem fins quan durà l'operació.

Llistat de rendes dels homes i dones de Barcelona: Doc. 117

Nom	Renda anual a pagar
Hereu den Gaya	3 morabatins
Sibil.la, vídua de Pere Manascals	2
Berenguera, vídua d'Arnald Martí	2
Bonajueva, esposa de Guillem Magraner	1
Guillem Bosc	2
Pere de Puig-Alt, clergue	2
Bernat de Solano	2
Bernat Salavert	2
Raimon de Ferrer	2
Pere Esteve de Palauet Sutor	2

j) Patrimoni a la Vall d'Hostoles i castell de Cartellà: La implicació de dos nous llinatges.

Els béns patrimonials del monestir en terres de la Garrotxa i comarques veïnes, el Gironés i la Selva, s'inicien amb l'abadessa Cília de Cartellà. De fet és fruit d'un pacte entre dues germanes: Ermessenda de Cartellà, senyora d'Hostoles, vídua de Bernat Hug de Serrallonga i, Cecília de Cartellà, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura des de l'any 1315; ambdues filles de Guillem Galcerà de Cartellà, senyor d'Hostoles i de Blanca de Creixell.

Podem considerar aquest nou patrimoni una aportació de Cecília de Cartellà, pocs anys després de ser elegida abadessa. Cília o Cecília, formava part de la comunitat ja feia anys. Potser hi entrà de ben jove, de nena. L'any 1302 ens consta en la documentació amb el càrrec *cantatrice* del monestir de Santa Maria de Valldaura⁸¹ i des de 1305 té el càrrec de sots-priora,

⁸⁰.- Col. dipl. n. 118

⁸¹.- Col. dipl. n. 108.

que constatem fins l'any 1310⁸². Finalment, l'any 1315, és ja abadessa del monestir⁸³. Cília era doncs "una dona de la casa", del monestir. Entre l'any 1310 i 1315, el nom de Cília, però no apareix en els documents, coincideix en el període en que el monestir rep una visita pastoral del bisbat d'Urgell, l'any 1312, amb una seriosa amonestació⁸⁴ i, coincideix també en els anys conflictius del monestir pel control de lloc i batllia de Sant Sadurní de Rotgers, com hem vist.

La primera notícia patrimonial és tardana, el 21 de març de l'any 1318, tres anys després del primer document en que Cília de Cartellà consta com abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura. Des del 21 de març de 1318 fins el 23 d'octubre de 1320, en espai de poc més de dos anys, trobem set documents relacionant les propietats del monestir a aquesta zona: la Vall d'Hostoles i el termenat del castell i parròquies de Cartellà, lligats a la família i llinatge dels Cartellà i dels Hostoles. Les actuacions i pactes queden recollits bàsicament en tres documents, fets el mateix dia, any i lloc, a Girona el 21 de març de 1318. Dos pertanyen a Ermessenda i un tercer, a la seva germana Cília, abadessa del monestir. Les dues germanes pacten una compra-venda de rendes pertanyents als seus drets d'herència: Les del seu pare Guillem de Cartellà en el castell i parròquies de Cartellà i, de la Vall d'Hostoles, i els drets per part de la seva mare, Blanca d'Hostoles.

En el primer, Ermessenda, fent constar els noms del llinatge del seu pare, de Cartellà, i el de senyora d'Hostoles, reconeix,

*"...vobis domine Celie, Dei gratia abbattisse monasterii
Vallis Laure, sorori mei presenti,...*

que reben *et habuimos a vobis*, per "part vostre, tots els 10.000 sous que prometereu donar i pagar de la part de la venda a perpetuïtat que ferem al monestir i a vos, en el seu nom, tan en nom propi, com en nom dels *manumissores* del nostre noble pare Guillem Galcerà de Cartellà, difunt, i també, com hereva de la nostra mare, per lliure i franc alou de 375 sous, rendals sobre la meitat, i des de la meitat, del delme de Sant Gregori", aclarint en que es basava, "sobre aquella meitat anomenada *de Cartuliano*, tal com consta, en l'instrument d'aquella venda, que té el notari *infrascripto*, datat a 8 de desembre del mateix any". Especifica tot seguit la manera en que són pagats: 7.000 sous que reben d'allà per "ma vostre"; 1.000 que Arnal de Montanya, *militis*, que prometè donar i era tingut *per elemosina ratione cuiusdam puelle filie Arnaldi de Petris de Osorio*, quan vos concedireu rebre per monja del monestir a una filla d'Arnal, i que vos, afegeix, vareu manar al dit Arnal donar-nos; 1175 sous que bescanvià i prometè bescanviar, i els quals de mandat vostre, a nosaltres entregà. Finalment pels restants 825 sous, que *vobis retinuistis de voluntate nostra*, que retingueren dels fruits d'aquest any en la dita delme de Sant Gregori i de Sobre-Roca i del cens de la vila de Cartellà, són en part venuts i en part donats al monestir⁸⁵.

⁸².- Col. dipl. ns. 113, 114 i 115.

⁸³.- Col. dipl. n. 124.

⁸⁴.- Col. dipl. n. 122.

⁸⁵.- Col. dipl. n. 126.

El document és doncs un reconeixament de la venda feta pel seu pare Guillem Gaucerà de Cartellà, ara ja difunt, al monestir i que Ermessenda i els afranquidors, reconeixen que el monestir els ha pagat la quasi totalitat de la venda. Indicant que, el que queda, 825 sous rendals anuals, una part serà donada i una part venuda al mateix monestir.

En el segon document, Ermessenda de Cartellà, senyora d'Hostoles, aclareix com queden assignats aquests 825 sous rendals anuals: 375 sous han de servir per donar blat al monestir en advent i quaresma, potser els mesos en que començava a faltar blat, o sigui per assegurar l'aliment al monestir. Els 450 sous restants han de servir per cobrir les necessitats de vestuari del monestir:

"*Attendent nos*", el que tan en nom propi i també com hereva de Blanca d'Hostoles, "mare nostra", difunta, i també en nom dels marmessors de Guillem Gaucerà de Cartellà, "pare nostre", difunt, ha venut al monestir de Santa Maria de Valldaura i a la senyora Cília, per gràcia de Déu abadessa del monestir, germana nostra, comprant en nom del monestir a perpetuïtat, per lliure i franc alou, per collita, *ad opus*, donant anualment froment al convent del monestir en advent i en quaresma, *in adventum et in quadragesima*, 375 sous de Barcelona, rendals anuals a perpetuïtat a l'abadessa i per totes les succedents en l'ofici abacial, que són percebredors, recollidors i havedors sobre la meitat i des de la meitat del delme i fruits de la parròquia de Sant Gregori i de totes altres parròquies i llocs, al dit delme pertanyents, o sigui, aclareix, sobre aquella meitat anomenada de Cartellà. Igualment, "atenent que per remei de la seva ànima i dels seus predecesors, havia ofert espontàniament *ad opus*, la collita, *scilicet*, per vestuari del convent del monestir, 450 sous de Barcelona, rendals anuals i a perpetuïtat a l'abadessa i a les seves succeores, assignats i entregats de la següent manera: 150 sous de tota la part que Guillem Gaucerà, difunt i ella, Ermessenda, havien i percebien en la dècima, els esplets i fruits del delme de la parròquia de Sobre-roca i d'altres parròquies i "llocs del dit delme"; 70 sous del censal, que el seu pare acceptava en el mas de Vila Cartellà; i per els 230 sous restants, de tot el que superi anualment la meitat del delme de Sant Gregori. A continuació constitueix i ordena com a procuradors seus, perquè responguin dels fets, a Arnald de Montanya, *milite*, i a Pere Batlle, *scutifer*⁸⁶.

Després d'aquests dos actes i pactes de venda i donació, un tercer document fet el mateix dia, any i lloc, a Girona, Cília, tot reconeixent la compra feta pel monestir, diu:

"Atenent que la noble senyora Ermessenda de Cartellà, senyora d'Hostoles, *soror nostra*, tan en nom propi i com hereva de la senyora Blanca d'Hostoles, mare seva, difunta; i també en nom del marmessor del noble Guillem Galcerà de Cartellà, pare seu, difunt, que venguè al monestir, i nosaltres comprant en nom del monestir, a perpetu per lliure i franc alou la collita, *ad opus*, *scilicet*, donant froment anualment al convent del monestir en advent i quaresma, 375 sous rendals anuals perpetus per nosaltres i els succedents nostres en l'ofici abacial,

*...percipendos, collingendos et habendos super medietate
et de medietate decime et fructum et expletorum decima
parrochie de Sancto Gregorio et omnium aliarum
parrochiarum et locorum ad dictam decimam pertinentium,*

⁸⁶.- Col. dipl. n. 127.

scilicet, super illa medietate que vocatur de Cartuliano,

I continúa, "atenent que per remei de la seva ànima i dels seus predecessors, donà espontàneament, *et dedisse donacione inter vivos*, en donació entre vius a Déu i al monestir, i a *nobis, dicte abatisse*, en nom del monestir a perpetuïtat per lliure i franc alou, *ad opus*, collites del delme", aclarint, "per vestuari del convent del monestir, 450 sous de Barcelona, rendals anuals a perpetuïtat per el monestir i abadesses succedents, havedors i rebedors, de 150 sous de tota la part que Guillem Galcerà, difunt, rebia en delmes i esplets i fruits del delme de la parròquia de Sobre-roca i altres parròquies i llocs pertanyents; 70 sous del censal que acceptava el seu pare en el mas de la vila de Cartellà; pels restants 230 sous, sobre tot el que superi anualment de la meitat del delme de Sant Gregori, una vegada deduïts els 375 sous inicials. Cília, a més reconeix i constitueix, fa i ordena com procurador especial seu, a Bartomeu de Gironella, rector de l'església de Palmerola, a qui nomena, *et specialem procuratorem nostrum sindicum vel actorem*⁸⁷.

El document recull: per una banda el monestir compra un censal sobre la collita del delme en blat, valorat en 375 sous rendes anuals, destinat al monestir en advent i quaresma, així assegurant una cobertura de les seves necessitats; i per altra banda, rep una donació de 450 sous rendes anuals per vestuari del convent, tret també del censal anual, sobre la collita de delmes. Tots ells pertanyents del delme i fruits de la parròquia de Sant Gregori i Sobre-roca, i del cens de la vila de Cartellà. Cília però, nomena en el document un procurador, diu, especial: Bartomeu de Gironella que és rector de l'església de Palmerola.

El següent document datat a 8 de desembre del mateix any 1318, Cília, reconeix les operacions i pactes fets, i tanca l'operació establint el sistema de pagament dels 825 sous de Barcelona, corresponents als dos censals. Indica que seran pagats per tres terços a l'any, o sigui cada quatre mesos, 275 sous. També remarca que, *post obitum vestrum*, d'Ermessenda, nosaltres o els successors nostres, ho podem vendre. Signen el document, homes de la parròquia de Sant Feliu de Cartellà i el batlle de Sant Gregori; homes de la parròquia de Sant Gregori i el batlle de Rocacorba; i homes de les parròquies de Bierro i de Canet, tot reconeixent i deixant constància de que s'institueixen com a fiadors o fideïssors i principals pagadors i restituidors a l'abadessa i succedents en l'abadia, per part de la senyora Ermessenda⁸⁸.

El primer de maig de l'any següent, el 1319, tot just cinc mesos després, trobem un interessant document, en que 52 pagesos, 38 homes i 14 dones, de diferents parròquies de la zona: Sant Feliu de Pallarols, Sant Miquel de Pineda, Sant Cristòfol de Planes, Santa Maria d'Encies i Sant Cristòfol de Cogoll, tots ells de la vall d'Hostoles *omnes vallis de Ostoles*, atenent la venda i la donació feta per la senyora Ermessenda de Cartellà, senyora d'Hostoles, a l'abadessa Cília i al monestir de Santa Maria de Valldaura dels dos censals, tot repetint els motius i els llocs d'on es treuen els censals, afegint, atenent també que Ermessenda prometè a l'abadessa Cília que si succeís, *contingerit*, que el mateix monestir comprés i recuperés de Bernat de Cabrera les seves dues parts, les quals la mateixa senyora i antecessors seus rebien i

⁸⁷.- Col. dipl. n. 128.

⁸⁸.- Col. dipl. n. 129.

acostumaven rebre, en la dècima i collites del delme de la parròquia de Sils i de totes altres parròquies i llocs pertanyents al dit delme,

*...Quod ipsis emptis per eterno et recuperatis,
assignabit dicto monasterio, vobis et vel succedentibus
vobis, nomine ipsius monasterii, pro libero et francho
alodio, infra unum annum post, quam inde fuerit
requisita, et tradet dicto monasterio, vobis vel
succedentibus vobis eius nomine, pro dicti Octingentis
Viginti et quinque solidis rendalibus per ipsam partem
venditis et partem donatis dicto monasterio ut est
dictum ad opus, ...*

Llistat dels homes i dones de la Vall d'Hostoles: doc. 130

Nom	Parròquia d'on depenen
Dalmau de Villar	parroq. Sant Feliu de Pallarols
Guillem de Condemina	"
E. de Seschers i esposa Ermessedada	"
Pere de Medianis	"
Pere Torrent	"
Simon de Fontanils	"
Pere de Devesa	"
Pere de Malegons	"
Pere de Rovirola	"
Pere de Tormo	"
Pere de Masdaval	"
Arnald de Rebrugent	"
Raimon de Podio Aver	"
Arnald de Podio Aver	"
Berenguer de Riba	"
Pere de Longafulia i esposa Cecília	"
Arnald de Viladecans, jove i esposa Marquesa	"
Arnald de Tertucio	parroq. Sant Miquel de Pineda
Pere de Peralta	"
Arnald de Claperols	"
Raimon de Colello	"
Berenguer de Plano	"
Bernart de Curtils i esposa Ermessenda	"
Pere de Prat	parroq. Sant Critòfol de Planes
Gerald de Olmera i seva nora Maria	"
Pere de Pinel i esposa Bernarda	"
Guillem Oleri	"
Pere de Cumba i esposa Geralda,	parroq. Santa Maria d'Onis
Berenguer de Vall i esposa Sibil.la	"
Ferrers de Montcada i esposa Guillema	"
Guillem de Bosc i esposa Elisenda	"
Vicens de Cigarrio	parroq. Sant Cristòfol de Cogolls
Pere d'Estanyol Daval i esposa Dolça	"
Berenguer de Villa i esposa Ermessenda	"
Berenguer d'Estanyol Damont i esposa Ermessenda	"
Pere de Triterio i esposa Guillema	"
Pere de Borrada	"
Berenguer de Ferigoletto	"

Tots els citats 52 homes (38 homes i 14 dones), pertanyents a la Vall d'Hostoles, tot seguit, s'institueixen en fidevissors o fiadors i principals venedors i donadors, tornadors i restituidors,

*vobis dicte domine abbatisse, licet absenti et
succedentibus vobis in officio abbatie...*

sobre el que vengué, donà i prometé la senyora Ermessenda al monestir i obligà, *cum ea et sine ea*, amb ella i sense ella, en vida i mort. Fent posseir i tenir per alou lliure, franc i perpetu. El document va signat a més de tots els homes citats, per Guillem de Torrent, "saió d'Hostoles" en la parròquia de Sant Feliu de Pallarols, entre altres, que actua com a testimoni. Guillem de Torrent, havia estat saió de Sant Sadurn de Rotgers i en aquest moment, n'era batlle del lloc i parròquia de Sant Sadurn de Rotgers⁸⁹.

Exposem en un quadre la composició d'aquests fiadors i les parròquies corresponents:

parròquia	homes	dones	total
Sant Feliu de Pallarols	17	3	20
Sant Miquel de Pineda	6	1	7
Sant Cristòfol de Planes	4	2	6
Santa Maria de les Encies	4	4	8
Sant Cristòfol de Cogolls	7	4	11
Total	38	14	52

Quinze dies deprés, el 16 de maig de 1319, Beatriu, vescomtessa de Rocabertí i senyora de Cabrera, filla d'Ermessenda de Cartellà segurament ja morta, fa constar que atenent i reconeixent el que la seva mare donà i concedí al monestir en drets sobre els dominis dels seus pares, i també per una injúria que Blanca, mare d'Ermessenda, el que donà per obra de vestuari,

*...quod domina Ermessendis, matri nostre dedit et
concedit monasterio dominarum de Valla Daura, in
manu et posse reverende domine Cilie, abbatisse
eiusdem monasterii, pro in ceteris in iuris pro
dominibus parentum suorum, et etiam pro quadam
iniuria quam domina Blanca, mater eius, dicto
monasterio tenebat aliquos redditus ad opus vestuarii
dicte domine Cilie, abbatisse, scilicet...quadraginta et
unam libras et quinque solidos...*

Beatriu, a més, amb consentiment i voluntat del seu marit Dalmau vescomte de Rocabertí, promet que per aquesta venda i donació, no vindrà ni farà venir res en contra⁹⁰.

Finalment, el 23 d'octubre de 1320, l'abadessa Cília, a fi de passar potser ordre en la situació patrimonial, es veié obligada, davant de *iurisperitis arbitris et arbitratoribus*, a

⁸⁹.- Col. dipl. n. 130.

⁹⁰.- Col. dipl. n. 131.

constituir i posar un procurador, el capellà de Borredà, quan ja, fa contar, la seva germana Ermessenda de Cartellà, era morta.

*...Noverint universi quod nos Cecilia, Dei gratia
monasterii Vallis Laure..., constituimus, facimus et
ordinamus certum et specialem procuratorem nostrum,
sindicum vel actorem, vos Petrum Poncii, capellanum
Borredadi, presente ad comperendi nomine nostro coram
venerabilis Berengario Renaldi et Arnaldo de Terrades,
iurisperitis arbitris seu arbitratoribus per nos ex una
parte, et manumissores domine Ermessendis de Cartiliano,
quondam, domine de Hostelesio, ex altera, contra clericis*

...

El document es clar, "perquè juntament amb els afranquidors d'Ermessenda difunta, facin una estimació d'interès o minus valua de l'alou en feu de cadascun de les dècimes,

*extimacione de interesse seu minus valencia de alodio
in feudum quarundam decimarum, quas vobis, dicta domina
Ermessendis, partim vendiderat et partim dederat,...
Preterea constituimus vos procuratorem ad petendum,
exigendum et recipiendum ...*

L'estimació fou: 2.620 sous que deu el clergue Raimon de Salt per la ració anual de la venda del cens que acceptaven en el mas de *Geronesu* de la vila de Cartellà; 3.200 sous que deu Bernat Barrau i Mercader, clergues de Girona, per la ració de la venda feta sobre el delme de Sobre-roca; i finalment 2.500 sous que deu el venerable Raimon Germar, de la ració de la venda feta sobre la meitat del delme de Sant Gregori, dita de Cartellà. I fent si fos necessari, posant querimònia contra ells⁹¹.

Aquest és l'últim document patrimonial que tenim. No sabem el que va passar. Cília va continuar com abadessa, però ja entre els anys 1320 i 1335, s'inicien els passos per el trasllat del monestir de Santa Maria de Valldaura a la vila de Berga, que va en divisió. Cília però, serà l'abadessa del nou monestir que es construirà a la vila de Berga amb el nom de Santa Maria de Montbenet, cap els anys 1338 i 1340.

Tots els grans esforços, aportacions i pactes fets entre el monestir de Santa Maria de Valldaura, la família de Cartellà i d'Hostoles, i els propis homes pagesos de la Vall d'Hostoles, no pogueren aguantar, potser, la situació de lluita pel control important dels delmes i, especialment en aquells anys de males collites i falta de blat, on la pressió per controlar-ho era forta.

⁹¹.- Col. dipl. n. 134.

Llistat dels homes fideïssors i principals pagadors i restuidors de l'abadessa i monestir: doc. 129

Nom	Parròquia que pertanyen
Raimon Motergilus	parroq. Sant Feliu de Cartellà
Pere Buc	"
Arnald de Pedra	"
Geneaius de Vila	"
Bonanatus de Salgers	"
Jaume Basseti	"
Miquel de Canet	"
Guillem de Podiata, batlle de Sant Gregori	
Pere de Puiadella	parroq. Sant Gregori
Bernat Baroni	"
Arnald de Villabela	"
Bernat Quintana	"
Arnald Piconin	"
Jaume Rosell	"
Bernat Andrés de Prat	"
Berenguer de Soler de Bierro, batlle de Rocacorva	
Guillem de Pirasio	parroq. de Bierro
Bernat de Coll	"
Bernat de Pera d'Artes	
Pere de Malagelada de Podio	
Arnald de Robore de Canet	

Una altra observació i lectura dels fets, ens l'aporta l'anàlisi del llinatge dels Hostoles i dels Cartellà, el seus castells i parròquies implicades segons la documentació. Veiem que les cinc parròquies documentades: Sant Feliu de Pallarols, Sant Miquel de Pineda, Sant Cristòfol de les Planes, Santa Maria de les Encies i Sant Cristòfol de Cogolls, totes són depenents jurisdiccionalment del castell d'Hostoles.

L'església de Sant Feliu de Pallarols, si interpretem pel nombre de pagesos signants, un total de vint persones, sembla ser la més gran. L'origen d'aquesta església parroquial va lligat al castell de Colltort, depenent dels Hostoles. L'any 1184 la trobem en el testament de Dolça, senyora de la vall i el castell d'Hostoles⁹². Igualment l'església parroquial de Sant Miquel de Pineda juntament amb el poble, que es troben a la vall superior de la riera d'Hostoles, havien pertangut durant l'edat mitjana al terme jurisdiccional del castell d'Hostoles⁹³.

Les altres parròquies de la Vall d'Hostoles trobades en els documents sabem que: Sant Cristòfol de les Planes, apareix documentada l'any 1155, depenent també jurisdiccionalment i dins el terme del castell d'Hostoles, al igual que les restants. La parròquia de Santa Maria de

⁹².- *Catalunya Romànica*, M^a LL. Ramos. Barcelona, 1990, vol. IV, p. 55

⁹³.- *Catalunya Romànica*, M^a LL. Ramos. Barcelona, 1990, vol. IV p. 326

les Encies, és datada ja l'any 1155. I finalment l'església parroquial de Sant Cristòfol de Cogolls, igualment datada 1155, si bé el lloc de Cogolls es citat en diversos documents del segle X⁹⁴.

Tot sembla arrodonir en el castell d'Hostoles. El castell està entre els termes actuals de Sant Feliu de Pallerols i el de Les Planes d'Hostoles. "Datat ja l'any 1015 com a castell de Mir d'Hostoles, castlà d'aquesta fortificació" segons F.Monsalvatje, "Un Mir d'Hostoles es casà amb Dolça, que feu testament 1184. L'lur fill, Mir, fou senyor d'Hostoles entre els anys 1175 i 1212"... "La seva filla Dolça, que li correspongueren per testament els castells d'Hostoles, Puig-alder, Rocacorba i dues parts del castell de Colltort, es casà amb Galcerà de Cartellà, important senyor del mateix comtat de Girona. L'lur fill, Guillem Galcerà", continua F. Monsalvatje, "fou senyor d'Hostoles des de l'any 1225 fins 1290, casat amb Blanca de Creixell, posseïen els castells d'Hostoles, Falgons i el de Cartellà, més els aportats per Blanca, els castells de Creixell i de Pontós⁹⁵".

Aquests Guillem Galcerà i Blanca, els hem trobat en la documentació del monestir exposada, són els pares d'Ermessenda de Cartellà i de Cília de Cartellà, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura. J. Bolós comenta: "aquesta unió matrimonial, de Guillem Galcerà i Blanca de Creixell, motivà que aquests senyors tinguessin un fort poder al país, fet que facilità que cometessin una sèrie d'abusos i de bandositats, sovint retrets pel veguer de Girona. Finalment Guillem Galcerà i Blanca, foren separats del benefici de pau i treva, i a més excomunicats per l'actuació que havien tingut(...)La situació, segueix dient, arribà a ésser bastant tensa. L'any 1277, segons Francesc Monsalvatje, els senyors d'Hostoles instigaren els homes de la Vall d'Hostoles, perquè rebessin amb armes els agutzils reials i els amanecessin de mort, mentre els escridassaven des del castell i Guillem Galcerà feia tocar el corn; aquest fet motivà que fos acusat d'haver comés un crim de lesa majestat⁹⁶".

Dates i fets reafirmen el que passà poc després, segons detalla Francesc Montsalvatje. El veguer de Girona féu setze citacions a Guillem Galcerà de Cartellà i a Blanca pels mals usos fets a la seva gent⁹⁷.

Havent mort ambdós, el castell passà a la seva filla Ermessenda de Cartellà. En casar-se, l'any 1281, amb Bernat Hug de Serrallonga, baró de Cabrenys, portà com a dot els castells d'Hostoles, de Puig-alder i de Rocacorba, que després anaren a parar al fill d'aquest matrimoni, Guillem Galcerà de Cabrenys. Guillem morí sense descendència, fet que motivà que el castell d'Hostoles i tota la baronia de Cabrenys fossin heretats per la seva germana Beatriu de Serrallonga. Beatriu l'any 1313 maridà amb el vescomte Dalmau de Rocabertí. Segons Joaquim Botet i Sisó, l'any 1319 Dalmau, vescomte de Rocabertí, va retre homenatge al bisbe de Girona pels delmes dels castells d'Hostoles, de Puig-alder i de Rocacorba i pel delme que cobrava a les parròquies de Sant Feliu de Pallerols, Sant Cristòfol de Cogolls, Sant

⁹⁴. - *Catalunya Romànica*, J. Bolós i Masclans. Barcelona, 1990, vol. IV, ps. 52, 55 i 297.

⁹⁵. - *Catalunya Romànica*, J. Bolós Masclans. Barcelona, 1990, vol IV, p. 294

⁹⁶. - *Catalunya Romànica*, J. Bolós i Masclans. Barcelona, 1990, vol. IV, p. 294

⁹⁷. - MONSALVATJE i FOSSAS, Francesc, *Notícies històriques del comtat de Besalú*. Olot 1907, vol. XV. doc. 2249, ps.380-387

Cristòfol de les Planes, Sant Pere Sacosta, Santa Maria de les Encies, Santa Maria de Rocacorba i la vall d'Hostoles⁹⁸.

La importància d'aquests fets i les repercussions posteriors cara el monestir, creiem que poden ajudar a entendre el què va passar entre els anys de 1317 a 1319. Ermessenda de Cartellà, ja vídua, heretà tan per part del seu pare Guillem Galcerà, com per part de la seva mare Blanca de Creixell. La seva germana Cília, ja abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, li comprà per 10.000 sous, part dels drets d'herència, assegurant unes rendes anuals perpetues per cobrir les necessitats del monestir en menjar i vestuari.

Hi són també implicats els homes de la Vall d'Hostoles que, potser recotzant als seus senyors, es feren fiadors de tots els pactes entre ambdues germanes, Ermessenda i Cília, per la compra-venda i donació dels delmes i primícies de les seves terres, les parròquies de la Vall d'Hostoles. Segons Jordi Bolós, "l'any 1305, Jaume II, assignà els castells d'Hostoles, Puigalder, Colltort i Rocacorba, sota la competència i la jurisdicció criminal de Guillem Galceran de Cartellà, el qual, en morir el 1306, els deixà a la seva neta Beatriu de Cabrenys⁹⁹".

En igual situació degué trobar-se el castell de Cartellà, tot i no està tan implicat en la nostra documentació. Sí en canvi, la parròquia de Sant Gregori. El castell de Cartellà apareix, segons Francesc Monsalvatje, ja l'any 1107 amb Arnau de Cartellà. "No fou però fins que l'any 1238, que trobem la primera referència al castell, en que Galceran de Cartellà i la seva muller, institueixen un sacerdot a la capella de Santa Maria del castell de Cartellà, dotat en diverses rendes provinents dels termes de Sant Gregori, Ginestar i Canet d'Adri¹⁰⁰".

De l'església parroquial de Sant Gregori s'en sap poca cosa, fora del trobat en la documentació del monestir. Sembla existir ja l'any 882, fou consagrada l'any 995 i 1010 i encara 1038, i que l'any 1091, el monestir benedictí d'Amer, adquirí diversos béns allí¹⁰¹. El castell de Cartellà, tenia però, dins el seu termenat, altres esglésies ja abans del 1300: Sant Vicens de Constantí, Mare de Déu de Calders, Sant Feliu de Cartellà, Sant Medir de Cartellà, Sant Narcís de Taiàl, Sant Feliu de Domenys, Santa Maria de Ginestar, Sant Bartomeu de Segalars, i Mare de Déu de l'Esperança del castell de Cartellà. Que, potser totes elles deurién formar el què en els documents del monestir anomenen "el delme de Cartellà". Algunes d'aquestes esglésies estigueren més directament lligades a la família i a l'Orde del Cister. L'església de la Mare de Déu de l'Esperança, fou construïda entre segle XII i XIII, en la seu de la família, el castell de Cartellà; l'any 1283 Galcerà i la seva muller fundaren un benefici a l'altar de Santa Maria. L'església de Sant Medir de Cartellà, és avui l'actual emplaçament de la comunitat de monges cistercenques de Santa Maria de Cadins, primer monestir cistercenc femení de Catalunya, fundat l'any 1155 a Maçanet de Cabrenys, a la comarca de la Selva, amb el nom de Vallmaria. En el poble de Sant Medir de Cartellà, vers l'any 820, tingué lloc la fundació del primitiu monestir d'Amer¹⁰². La família i el patrimoni de Cecília de Cartellà

⁹⁸.- *Catalunya Romànica*, J. Bolós i Masclans. Barcelona, 1990, vol IV, p. 294

⁹⁹.- *Catalunya Romànica*. J. Bolós i Masclans. Barcelona, 1991, vol. V. p. 197

¹⁰⁰.- *Catalunya Romànica*, F. Monsalvatje. Barcelona 1991, vol. V, p. 196

¹⁰¹.- *Catalunya Romànica*, J. Albert Adell i A. Sanz. Barcelona, 1991, vol. V. p. 190

¹⁰².- *Catalunya Romànica*, J. Albert Adell i A. Sanz. Barcelona, 1991, vol V. p. 194

estava sembla ja doncs d'antuvi molt lligat a l'orde cistercenca femenina, sobretot amb la branca de Citeaux.

L'any 1319, el 16 de maig, Beatriu, neboda de l'abadessa Cília de Cartellà, reconeix la venda i donació feta per la seva mare Ermessenda al monestir, fent constar "per injúria feta per Blanca d'Hostoles, mare d'Ermessenda¹⁰³". El castell d'Hostoles a partir de l'any 1319 fins el 1419 va dependre dels Rocabertí¹⁰⁴. També, el mateix any 1319, segons J. Bolós, el vescomte Dalmau de Rocabertí, espós de Beatriu, en nom d'aquesta, prestà homenatge al bisbe de Girona pels delmes del castell d'Hostoles i les parròquies de la seva contrada¹⁰⁵.

En la documentació del monestir de Santa Maria de Valldaura, no trobem després d'aquesta data, cap altra referència. Segurament aquests censals de rendes degueren passar al monestir de Santa Maria de Montbenet fundat vers l'any 1340, després de la separació i divisió de Santa Maria de Valldaura, on Cecília de Cartellà en serà abadessa des de l'inici. Adjuntem en full a part un desgloss del llinatge Hostoles Cartellà.

Aquesta zona, especialment la Vall d'Hostoles, fou anys més tard, un focus de lluita del pagesos remences. La nombrosa pagesia, els pagesos, cansats dels abusos senyorials, de rebre l'ús dels "mals usos", i després dels anys d'epidèmies de pesta negra i fam, i de males collites que agreujaren més la situació, crearen forts conflictes. "La figura del pagès remença incideix en dos aspectes: d'una part, el camperol que viu del treball de la terra i, de l'altra, el rústec que mena un mas servil", ens comenten J. Canal i Mª M. Homs¹⁰⁶. S'inicien manifestacions i més tard moviments de protesta, de revoltes on Francesc de Verntallat és cabdill del moviment. Comença el període remença que durarà des de 1462 fins 1486, any de la Sentència Arbitral de Guadalupe, en que s'aboleix els sis mals usos (*intestia, exorquia, remença, cugucia, arsina, firma de spoli*), la remença personal i el dret de maltractar, el dret de dida, entre altres. Com a compensació els pagesos haurien de pagar 60 sous barcelonis, deu per cada ús. A partir d'aquestes disposicions, ens diu Eva Serra, "els remences, sense autorització del senyor, podrien vendre i comprar, alienar i permutar els seus béns mobles- a excepció del cup major del mas-. Els remences també podrien d'ara endavant abandonar el predi, a voluntat, sempre i quan haguessin pagat qualsevol deute que tinguessin amb el seu senyor¹⁰⁷". "Va anul·lar només el pagès sotmés a la servitud, que quedava, per tant, lliure de servituds. Però continuaria vivint sotmés a un ordre feudal restablert i lleugerament reforçat", ens diuen J. Canal i M.M.Homs¹⁰⁸, citant a Pierre Vilar.

¹⁰³.- Col. Dipl. n. 131.

¹⁰⁴.- CANAL, J. i HOMS, Mª Mercè, "Verntallat i la Muntanya Remença", revista L'Avenç n.202, 1996, p.62, Barcelona.

¹⁰⁵.- *Catalunya Romànica*, J. Bolós i Masclans. Barcelona, 1990, vol IV, p. 52

¹⁰⁶.- CANAL, J. i HOMS, M.Mercè, *Verntallat ...* p.63-65

¹⁰⁷.- SERRA, Eva, "El règim senyorial: recomposició del sistema feudal", revista L'Avenç, n. 2 1980. Barcelona, p.34

¹⁰⁸.- CANAL, J. i HOMS,M.M., *Verntallat i ...* p.65

2. Patrimoni a zones allunyades del monestir:

2.1 El domini dels castells de Puigdemager i Solanelles, un model de repoblació i repartiment de terres encara.

El procés de formació del patrimoni del monestir a més d'extendre's per les terres del voltant, des de l'inici trobem possessions en terres bastant llunyanes al monestir. Foren possessions importants, en la part sud de l'actual comarca de l'Anoia, pertanyents el comtat d'Osona-Manresa, sots-vegueria de Prats i Segarra, dins el bisbat de Vic, i que podem considerar dins la "Segarra històrica", on la principal producció agrària és la cerealística. És una zona situada a camí entre les comarques del Bages i la Segarra. Les primeres adquisicions en aquestes terres, procedeixen de donacions fetes en el període fundacional, especialment en el castell de Puigdemager i el seu termenat, que progressivament aniran augmentant i desplaçant-se cap al castell de Solanelles, situat en un extrem del seu termenat, formant, al llarg del temps, una mateixa jurisdicció dominical, com ens mostra la documentació i sobretot el capbreu de l'any 1342. Les rendes que va proporcionar les terres d'aquests castells al monestir, foren prou importants.

Els orígens del castell de Puigdemager el constatem cap l'any 1070, en que "Folch i la seva esposa empenyoren una peça de terra, situada al comtat de Manresa, dins els termes de *Pug de Mager*". L'any 1138, en un altre document, s'esmenta la cessió de l'alou de Solanelles situat dins el terme de Puigdemàger, al monestir de Sant Pere de la Portella¹⁰⁹. El castell doncs, estava ja relacionat amb anterioritat a la família Portella. Els castells de Puigdemager i el seu termenat i el de Solanelles, primer torre, després quadra i finalment castell, ens permet seguir el procés d'adquisició de terres recuperades que s'han de poblar i cultivar, la implanació o establiment de pagesos dependents i el posterior sistema de gestió que s'aplica.

a) En l'època fundacional

L'any 1243, tenim la primera notícia patrimonial del monestir, en aquest indret. Agnès, vídua de Bernat de Rajadell, fa constar per escrit, que ha rebut de donna Geralda de Berga, monja del monestir de Santa Maria de Valldaura, tots els 100 auris que ella rebia per la seva ració o part de dret, que el seu marit li va deixar a ella i a la seva filla Guillerma, difunta, sobre el castell de Puigdemager. D'aquets 100 auris, en rep 45 i els altres 55 els ofereix al monestir per remei de la seva ànima. I, ofereix també al monestir, els seus drets íntegres, per part de la seva filla i, els de part del seu marit, dot, esponsalici o qualsevol altre que té en el castell de Puigdemàger i el seu termenat¹¹⁰.

Un any després, el 15 de juny de 1244, Berenguer, Raimon i Guillem de Rajadell, segurament fills de Bernat de Rajadell i d'Agnès, venen, donen i entreguen, i deslliuren a l'abadessa "E", supossem Eldiars, i a Geralda de Berga, monja d'aquest lloc, tot el movable e immovable, especial i general que tenen de qualsevol ració o dret en tot el castell i terme de Puigdemager. Reben 60 morabatins alfonsins d'or, bons nous¹¹¹.

¹⁰⁹.- *Catalunya Romànica*, vol. XIX., p. 313, Barcelona, 1992

¹¹⁰.- Col. dipl. n. 38

¹¹¹.- Col. dipl. n. 45.

I, quasi dos anys després, el 18 de maig de 1246, el bisbe de Vic, Bernat de Mur, amb assentiment i voluntat "del nostre Capítol", dóna en benefici del monestir, de l'abadessa i del convent, tota la dècima que Pere Negre, ciutadà de Manresa, té en el terme del castell de Puigdemager, sobre el domini que en nom seu i de la "nostra església" rep. Demana al monestir, que pagui com a cens, un auri anual per la festa de sant Miquel¹¹².

Un mes després, el 17 de juny de 1246, Bernat, dit el Bord de Castellnou, ven a "domna Blanca de Berga, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura", i a tot el mateix convent, a perpetuïtat, aquell mas tot íntegre, que li havia donat el Bord de Rajadell, i que fou de Pere Bernat, i que està en el terme del castell de Puigdemager. Juntament amb el mas li ven la batllia amb totes les seves cases, honors, possessions, census, collites i parts de collites, homes i redempcions d'homes i dones, establiments a tercers, ioves, tragines, obres, cavalcades, pastures, herbes, llenyes, monts, plans, arbres(...) *adempravis*, emprius, entrades i sortides(...) Ho ven per 150 sous destacant que si val més, ho dóna per remei de la seva ànima. El monestir adquireix doncs un important domini, el mas del Bord de Rajadell. És el primer document que consta la nova abadessa, Blanca de Berga¹¹³.

I encara, el desembre del mateix any, 1246, Guillem de Boixadors i la seva esposa Agnès, venen, donen i entreguen en carta de dret de propietat a domna Blanca, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, i a tot "el vostre convent", tot el feu íntegre *nostrum* que havem i debem, en els termes del nostre castells de Puigdemager. I detalla el que és: el mas de Pere Batlle i el mas de Guillem del Coll, que els seus predecessors, diu, tenien per el senyor de Rajadell. El preu és de 30 morabatins d'or bó i pur¹¹⁴. Amb aquest instrument, acabava l'entrega de tota la venda-donació, com diu el document. El monestir rep en feu, dos masos, la batllia i posa un batlle per la zona.

El monestir rebia doncs, entre els anys 1243 i 1246, diverses possessions per mitjà de la família Rajadell, especialment d'Agnès, vídua de Bernat de Rajadell, segurament emparentada amb GERALDA de Berga, monja fundadora del monestir de Santa Maria de Valldaura. Primer rep alguns drets sobre el castell, després masos i batllia i finalment la part del seu feu íntegre en els termes del castell de Puigdemager.

Paralelament, el bisbe de Vic, Bernat de Mur, donava en benefici del monestir, la dècima que té en el terme del castell de Puigdemager. Són els anys d'inici del monestir i camí de consolidació.

b) La incorporació de Solanelles

El monestir rebrà encara, en aquest període inicial, una nova donació. El 25 de gener de 1251, els "senyors" Bernat de Balcereny, la seva muller Guillema i el seu fill Pons, i muller, ofereixen a Déu i al monestir de Santa Maria de Valldaura, la seva filla Blanca, "perque, allí el serveixi i sigui monja del mateix monestir. A més, per la pobresa i indigència del monestir,

¹¹².- Col. dipl. ns. 50 i 51.

¹¹³.- Col. dipl. n. 52

¹¹⁴.- Col. dipl. n. 56.

ofereixen anualment .VI. migeres de frument bo i pulcre, a mesura del mercat de Calaf, trets de tots els rèdits, sortides i censos de Solanelles". Dóna també i concedeixen al monestir, "aquell cens i domini que reben en el mas de Portella¹¹⁵".

La donació és l'aportació dotal de Bernat de Balcereny a la seva filla Blanca, en el moment d'entrar al monestir de Santa Maria de Valldaura. És la primera vegada que ens apareix el nom de Solanelles en la documentació del monestir. El castell o lloc de Solanelles, possiblement havia començat sent una torre de guaita segons document de l'any 1022¹¹⁶, i formant després, poc a poc, una quadra situada a l'extrem sud del terme del castell de Puigdemager, just sobre la vila de Els Prats de Rei. Encara avui dia per anar-hi des d'aquí, cal remontar un fort desnivell, un camí ample de terra per darrera el cementiri.

Solanelles, més que funcions defensives, era un alou de producció agrícola. El model seria, "el senyor del castell dóna en feu heretable aquest fragment del terme del castell a un cavaller, el qual, obligant-se amb el pagament d'un cens, es compromet a edificar-hi una torre i unes cases, sobre les quals exercirà una minsa jurisdicció, a la vegada que els principals cobraments continuaran en possessió del senyor del castell. Així es genera un petit nucli alhora agrari i defensiu¹¹⁷". La torre esdevé doncs, l'acompanyant de qualsevol nucli habitat tant si és compacte com si es tracta d'un conjunt de masos propers, i així era a Solanelles. Aquests fets refermerien que en aquesta part de l'actual comarca de l'Anoia, la segarrenca, "entre els segles XII i XIII, inicia un període d'estabilitat. Cap l'any 1188, hi ha facilitats jurídiques per l'engrandiment de nous nuclis reials com Prats de Segarra i Sant Martí de Sesgueioles, ara es teixeix un nou context, en el qual, el perill extern no serà especialment temut, creixen viles i la vida rural es veurà afectada per aquest context, i el seu desenvolupament en noves activitats econòmiques¹¹⁸".

Deu anys després, el 8 d'agost de 1261, Pons de Balsareny, fill de Bernat de Balcereny, actuant amb voluntat i deliberació de l'abadessa de Santa Maria de Valldaura, dóna i entrega a Berenguer de Medàlia, habitant de la vila de Prats i a la seva esposa Dolça, tot el castell de Puigdemager i la fortalesa del castell, amb els seus homes i dones, cases, feixes i fruits, honors, censos, drets ... del castell i del seu termenat. El document va signat per ell i per l'abadessa Blanca. Signen també, entre altres, Arnau de Grevalosa i Arnau, notari presbíter de l'esglesiola de Sant Martí¹¹⁹. De fet, és el nomenament de Berenguer de Medàlia, com a procurador del castell de Puigdemager i la seva fortalesa, fet, amb voluntat i deliberació de l'abadessa Blanca.

Les adquisicions a la zona segueixen creixent, així en data 21 d'agost de 1267, l'abadessa Blanca compra del castell de Solanelles. És el primer lloc que Solanelles és anomenat castell. L'operació queda manifesta en tres documents, de la següent forma:

¹¹⁵.- Col. dipl. n. 59

¹¹⁶.- *Catalunya Romànica*, E. Piquer i A. Benet. Barcelona, 1992, vol. XIX ps. 309 i 313

¹¹⁷.- *Catalunya Romànica*, F. Sabaté. Barcelona 1992, vol. XIX p.309

¹¹⁸.- *Catalunya Romànica*, F. Sabaté. Barcelona, 1992 vol. XIX, p. 317.

¹¹⁹.- Col. dipl. n. 75.

-El primer de 21 d'agost de 1267, Agnès de Vilalonga i el seu marit, Mateu de Vilalonga, "prometen bona fè, i ferma i legal estipulació" a Blanca, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, i al mateix convent, entreguant tot el que posseïxen, quiet, lliure i buit, de tota la venda del castell de Solanelles, que "hem venut quan el posseïem", fa constar amb pertinences i els seus homes¹²⁰.

-Tres mesos després, el 20 de novembre, l'abadessa Blanca i tot el convent, "deslliuren i defineixen i remetent" a Mateu de Vilalonga, *militi*, i la seva muller Agnès, totes les vostres demandes i peticions fetes dels béns que foren de Bernat de Balsereny. Fent posseir la part del dret que Guillem de Balsereny, difunt, i Blanca, filla del dit Bernat, monja del monestir, li pertanyen. Diu que rebran a una de les seves filles com a monja¹²¹. Es fa doncs un pacte.

-Deu dies després d'aquests fets, el 30 de novembre, Agnès de Vilalonga i el seu espós Mateu de Vilalonga, junts i amb instrument públic, venen, concedeixen i entreguen a Déu i al monestir de Santa Maria de Valldaura i a la seva abadessa Blanca i al convent, el castell anomenat de Solanelles, *infra terminos terre Sagerra, et est unum alodium franchum*, que està dins els termes i terres de Segarra, i que és un alou franc, amb homes i dones, cases i fortaleses, terres i possessions, cultivades i ermes, pastures, llenyes, fonts, vinyes, aigües, census, rèdits agraris, part de collites, joves, batudes, guaites, bades, tragines, seguicis, servituts i amb tot el domini. El preu és de 6.200 sous barcelonins. El document està fet pel notari de Berga, i va signat, com a testimoni principal per Pere de Berga, a més de Bernat de Cascalls, Arnau de Cosconera i Guillem de Pinyana¹²².

El monestir compra doncs, el castell de Solanelles, amb tots els seus drets dominicals i amb el compromís d'admetre a una de les filles del matrimoni Agnès de Vilalonga i Mateu de Vilalonga, com monja. Els Vilalonga eren, cap l'any 1220, castlans del castell de Vilalonga, que era el seu hàbitat, i, possiblement anys després serien senyors del castell i també potser castlans del castell de Calaf¹²³.

En la compra del castell, s'hi degué incloure també la parròquia de Sant Gil de Solanelles, que es trobava dins l'antic terme de Solanelles. "Inicialment tingué funcions parroquials, però més tard les perdè, i quedà com una sufragània de la parròquia de Sant Pere Sallavineres. L'advocació de l'esglèsia es constata en una donació que l'any 1138 féu una dona anomenada Manasses, amb els seus quatre fills, al monestir de Sant Pere de la Portella, d'un alou anomenat Solanelles, situat al comtat de Manresa... L'any 1267 Blanca, abadessa del monestir de Valldaura d'Olvan, adquirí el castell de Solanelles pel monestir. Amb aquesta compra s'hi degué incloure també la parròquia, ja que l'abadessa Blanca cobrava el delme de la parròquia¹²⁴.

Les abadesses de Santa Maria de Valldaura tingueren diversos conflictes per cobrar el delme, alguns casos ens ho diuen. Així l'any 1307 el bisbe de Vic, Berenguer de Saguàrdia,

¹²⁰.- Col. dipl. n. 79

¹²¹.- Col. dipl. n. 80.

¹²².- Col. dipl. n. 81.

¹²³.- *Catalunya Romànica*, A. Benet. Barcelona, 1992, vol. XIX, p. 491

¹²⁴.- *Catalunya Romànica*, A. Benet. Barcelona, 1992 vol XIX, p. 346

germà de l'abadessa del monestir, Marquesa de Guàrdia, hagué d'intervenir a favor de l'abadessa perquè la persona que cobrava els delmes, havia venut els drets sense el consentiment de l'abadessa ni del bisbe de Vic, que n'eren els senyors directes. Aquesta situació conflictiva la trobem repetida l'any 1412, en que "el bisbe de Vic, Jordi Fornós, hagué de solucionar la disputa entre l'abadessa de Valldaura i el rector de Solanelles, sobre els delmes de la parròquia”.

c) Els arrendaments de terres del castell de Puigdemager

A partir d'aquest moment, de la compra del castell de Solanelles, s'inicien una sèrie de contractes d'arrendaments o establiments i operacions, en que el castell de Solanelles, sembla, va assolint, i de fet es converteix, en el nucli bàsic i essencial de la zona per al monestir. Entretant les terres del castell de Puigdemager, passen en un segon terme, van essent repartides, cedides, subcontractades entre els mateixos habitants del castell de Solanelles, i poc després, també pels habitants de la vila de Els Prats de Rei.

El primer exemple és el document de l'any 1269, en que l'abadessa Blanca, amb voluntat i consili de tot el convent, donen i lliuren a Guillem de Quadra, "estant" en el castell de Solanelles, el camp de terra dit "Camp de Peyora", situat al castell de Puigdemager, amb potestat per donar, vendre, venent separant, menys el dret i domini del "nostre monestir". Les condicions imposades són que ho treballi, vigili i femi i doni la 1/5 part dels fruits,

*prefatum nove campum damus atque concedimus sub tali
forma et condicione que ipsum bene laboretis et
custodiatis et femetis, et de fructibus eorum quos demus
ibi, dedent nobis, quintam partem fideliter tribuatis.*

El preu d'aquesta donació per establiment, és de 35 sous de Barcelona. Signen com a testimonis tres homes de Solanelles i qui fa el document és el clergue de Solanelles, Guillem de Porta¹²⁵.

El mateix Guillem Ça Quadra, "estant" en el castell de Solanelles, en data 29 d'agost de 1279, o sigui, deu anys després, compra a Jaume de Solanelles i als seus dos fills, el camp dit "Lo Vinyal", situat en el terme del castell de Puigdemager, que està, diu, sota el domini i potestat del monestir de Santa Maria de Valldaura. El preu és també de 35 sous de Barcelona. Li donen igualment la potestat per vendre, separar i donar, i també aquí, fan de testimonis tres homes de Solanelles i el document està fet pel mateix clergue de Solanelles, Guillem de Porta¹²⁶. Guillem de Quadra de Solanelles, com indica el nom, "estant", devia ésser o feia funcions de batlle, encara que cap document ho especifica, potser a les ordres d'un altre batlle o d'un procurador, Raimon de Medàlia.

En data 27 de febrer de 1270, Berenguera de Seguera, habitant de Tàrrega, i el seu fill Pere, venen a Germà de Prats i esposa, l'honor anomenat Clos,

¹²⁵.- Col. dipl. n. 81 bis.

¹²⁶.- Col. dipl. n. 87.

*Clos, qui est in termino de Podio Mayer, et illos
Comelars que sunt "aparedalets", quem dicto Clos
affrontatur et terminatur ex una parte in camino
publico qui vadit apud Calaff,...*

menys, també diu, el dret del domini del monestir en els dits Clos i Comelars. El preu és de 40 sous de Barcelona, dels quals l'abadessa Blanca, fa constar que reb la 1/3 part¹²⁷.

El 23 de febrer de 1282, Jaume Comes, de Castellfollit del Boix, i la seva muller Maria, venen i entreguen a Dolça de Solanelles, vídua de Jaume, batlle, (segurament és el Jaume de Solanelles citat en document anterior) tots el honors i possessions que tenen en el terme del castell de Puigdemager, sota el domini de l'abadessa de Santa Maria de Valldaura, amb entrades i sortides i milloraments. El preu és de 30 sous de Barcelona¹²⁸. Aquesta família anomenada "batlle", podria molt ben ser la que, ja l'any 1246, tenia el mas anomenat de Pere batlle. L'abadessa Blanca de Berga, doncs va continuar i adaptà el sistema de gestió patrimonial, mitjançant batlles i amb pagaments fraccionats. El pagés pocs estalvis tenia.

d) La propera mort de l'abadessa Blanca, moviments, gestions i conflictes.

Finalment l'any 1288, possiblement per l'edat o malaltia de l'abadessa Blanca de Berga, preveient la propera mort, s'inicien una sèrie de documents jurídics relacionats amb el patrimoni del monestir i el seu control, especialment en aquesta zona. El primer, el 31 de març i l'últim el 28 de novembre de 1288, total tretze documents, tots ells referents a Solanelles i Puigdemager (quatre d'ells són trasllats, tres recuperats l'any 1308 i un l'any 1341). Hi ha dos altres documents fets a l'abril de 1289, referents a Sant Sadurn de Rotgers i a Santa Cecília. Tots però, fan constar el nom de l'abadessa Blanca. Una ullada als documents corresponents al domini de Puigdemàger i Solanelles, ens mostra que originà.

El 31 de març de 1288, "Arnau de Grevalosa, ciutadà de Manresa, per dret donat", diu "per Agnès de Vilalonga," ven, concedeix, fixe i deslliure a la senyora Blanca, per gràcia de Déu, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, i al convent, la potestat del castell de Puigdemager que és en el bisbat de Vic,

*...potestatem castris de Podio Maiori, quod est in
episcopatum Vicensi et totum illud feudum quod
Raimundus de Medalia per dictam (Agnētis et) Poncium
de Vilalonga tenet et tenere debet, cum totis iure,
potestate, senioratico, iurisdiccione et dominio." ...*

El preu fixat és de 150 sous de Barcelona, que reben¹²⁹.

El 4 d'abril del mateix any 1288, Guillem de Quadra de Solanelles i la seva muller Columba, venen a "Romeu, batlle del mateix lloc i muller," una sort de terra, sense dir el nom,

¹²⁷.- Col. dipl. n. 82.

¹²⁸.- Col. dipl. n. 87 bis.A

¹²⁹.- Col. dipl. n. 88.

que tenen en el terme de Puigdemager, sota el domini de l'abadessa de Santa Maria de Valldaura. El preu és de 18 sous de Barcelona, fent un cens anual de dos diners per la festa de Sant Miquel. Signa i lloa, Guillem de Morera, batlle, de la senyora abadessa de *Valdaura*¹³⁰, Valldaura.

Uns mesos després es fa la venda i traspàs de la castellania i estàtica dels castells de Solanelles i Puigdemager. Quatre documents tots fets el 23 d'aogst de 1288, ens expliquen el procés seguit, a més d'un canvi de batlle i el recuperació de la procaduria per part del'abadessa Blanca. Hi són implicats Raimon de Medàlia (segurament fill del procurador Berenguer de Medàlia) i la seva muller Sibil.la, ara senyors del castell de Grevalosa i l'abadessa Blanca, juntament amb Guillem de Morera, el seu nou batlle dels castells de Solanelles i Puigdemager. Aquests quatre documents es tanquen amb un darrer fet cinc dies després, el 28 d'agost de 1288. Una lectura ràpida ens mostra,

- En el primer, Raimon de Medàlia i domna Sibil.la, la seva muller, fent constar que són senyors de castell de Grevalosa, venen a domna Blanca, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, l'estàtica i castellania que tenen i deuen tenir en el castell de Puigdemager, i el mas d'Agramunt, en el mateix castell, i el mas de Soler Dalmau en el terme *eiusdem castris, et Roviram Modelianam*, Roureda, i tot altre, en el dit *Casal de Meya*, i totes les dominicatures que tenen en tot el terme del castell de Solanelles i en el castell i termenat de Puidemager, tan per alou franc com per feu, amb homes i dones, honors, possessions, vinyes, o sigui, terres cultes i ermes, muntanyes i plans, graner, prats, pastures, boscos, deveses, grans, aigües, aqueductes, *granicis*, drets de la dita castellania i estàtica i de la dominicatura que per feu i per alou franc tenen i posseixen en la diòcesi de Vic. I tots els rèdits, census agraris, sortides, *laudimia*, redempcions d'homes i dones, intèsties, exòrquies, cugucies, serveis, *ademprivia*, "emprius", i jurisdicció. Afegint que, constitueixen a,

vos (abadessa Blanca) et dictum monasterium, dominam et procuratricem in rem nostram propriam, ad faciendum inde nostre libitum voluntatis.

Reben per aquesta venda 1.500 sous en moneda de Barcelona, i deixen constància de l'operació, amb el testimoni d'aquest instrument públic fet a Vic; i també en carta a Agramunt, gerent del dit castell,

Predicta dicimus et mandamus, cum testimonio huius publici instrumenti Vicenci, etiam epistole gerentis Acrimonte dicti castris, ...

Sibil.la, renúncia a tots els seus drets d'esponsalici, drets seves hipoteques, ajudes de vellesa, i donació *propter nubcias*. Per a més ferma, juren els dos, sobre els Sants Evangelis¹³¹.

- El segon document, Raimon de Medàlia, senyor de Grevalosa, en presència del notari i testimonis especialment cridats i pregats i constituïts, en el castell de Puigdemager, en la

¹³⁰.- Col. dipl. n. 89.

¹³¹.- Col. dipl. n. 90.

dominicatura que té Bertolí, *apud pratum de Solanelis*, i *misit*, envia a Guillem de Morera, batlle dels castells de Puigdemàger i de Solanelles per l'abadessa Blanca del monestir de Santa Maria de Valldaura, i en nom d'ella, dóna en possessió buida, de l'estàtica i la castellania dels dits castells i del masos d'Agramunt i el de Soler Dalmau, amb les seves pertinences, honors i possessions, que tenen tant per alou com per feu. Entregant gleves, en signe de verdadera possessió. Però a més, manant al dit Agramunt, que en endavant, respongui a l'abadessa i al monestir de Santa Maria de Valldaura com al seu senyor natural, del drets del seu mas. Per això fant fer instrument públic¹³². El monestir traspassa i entrega la possessió dels dos castells al nou batlle, Guillem de Morera.

- El tercer document, Raimon de Medàlia, senyor del castell de Grevalosa, i la seva muller domna Sibil.la, junts, reconeixen que han sigut pagats i contents per Blanca, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, dels 1.500 sous en moneda de Barcelona, per la part de la venda que li han fet de l'estàtica del castell de Puigdemager i el mas d'Agramunt i tots els altres que tenien en el terme dels castells de Puigdemàger i Solanelles, tant per alou com per feu¹³³.

- El quart document, fet el mateix dia, Raimon de Medàlia, senyor de Grevalosa i la seva muller Sibil.la, junts absolen a Agramunt de Puigdemager, a la seva muller Sibil.la i a tots els seus fills, de tota fidelitat,

*fide naturalitate et homagio dominio et iuridicciones,
in quibus nobis tenebamini aliqua ratione. Mandantes
vobis et vestris, quod deinceps respondeatis domine
abbatisse de Valldaura, nomine Blanca, et conventui
eiusdem monasterii,*¹³⁴ ...

Finalment el 28 d'agost de 1288, cinc dies després, un nou document ens confirma que ja tota l'operació està tancada. "Blanca, per gràcia de Déu, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, amb consili i voluntat de tot el convent, dóna i estableix a Bernat Rosses des Coneminas, i a la seva muller Maria, tot el mas *nostrum* de Soler Dalmau, amb totes les seves possessions, terres, arbres, honors, vinyes, horts, hortalls, agreés cultes i ermes, i totes le seves pertinences i cases..." Posa com a condició, que sigui home nostre, soli i afocat i faci estada perpetua en el mas, les condicions s'havien endurit prou,

*... homo noster solidus et afocatus, et faciatis staticam
perpetuam in manso predicto de Solerio Dalmacio. Et
laboretis bene et fideliter honores predicti mansi.*

I afegeix les condicions del contracte,

*...et detis nobis, bene et fideliter, quartam partem
et deciman dominium honorum, de quibus honoribus*

¹³².- Col. dipl. n. 91.

¹³³.- Col. dipl. n. 92.

¹³⁴.- Col. dipl. n. 93.

consuetum est...

I ha de fer, a més, un cens de dos sous anuals i un parell de gallines per la *barquama*. Però li donen llicència per plantar vinyes en els quartalls, de les quals ha de donar també la 1/4 part, i, si vol marxar, o sigui, *vendere vel impingnorare*, ha de deixar un espai de 30 dies i nits. Blanca diu que ha rebut 150 sous per l'establiment¹³⁵.

Amb aquest document doncs, el monestir estableix una nova persona en el mas de Soler Dalmau, un dels masos que mitjaçant la compra feta cinc dies abans, havien tret a Agramunt, gerent d'aquests castells i masos, i, després de fer constar i ser nomenada procuradora l'abadessa Blanca per les dominatures, i haver pagat 1500 sous.

El 15 de setembre de 1288, el mateix any encara, Raimon de Puigdemager, *comorans* en el castell de Puigdemager, acorda i promet a Blanca, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, ser home vostre, soliu i afocat en el dit castell, fent homenatge d'home digne i amb mans prometent *vobis et dicto monasterio*, ser bó i fidel amb totes les possessions, honors, terres, horts, hortalls, vinyes, capçades, agris cultes i ermes, censos; i promet fer custodiar, servir el castell i defensar-lo de dia i de nit, estant, redent, dormint, vigilant per tot¹³⁶.

El 22 de setembre de 1288, en presència del notari i testimonis, Raimon de Medàlia, senyor del castell de Grevalosa, dóna possessió a Guillem de Morera, batlle dels castells de Solanelles i Puigdemager per l'abadessa Blanca, de la estàtica i castellania dels castells i del masos d'Agramunt i Soler Dalmau, entregant gleves en signe de vertadera possessió¹³⁷.

Dos mesos després, el 28 de novembre de 1288, hi ha quatre nous documents relacionats entre sí i referenciats encara amb Raimon de Medàlia, l'abadessa Blanca i el seu nou batlle i procurador, Guillem de Morera.

- El primer i segon són iguals, Raimon de Medàlia senyor del castell de Grevalosa, per ell i els seus, per ferma estipulació, promet a Blanca, abadessa de Santa Maria de Valldaura, amb llicència absent i present i, a Guillem de Morera, procurador i batlle de Solanelles per la senyora abadessa, present, que no mourà cap qüestió o demanda sobre "aquella venda o part de la mateixa, que ell i la seva muller Sibil.la varen fer, del feu del castell de Puigdemager i de d'Agramunt, en el mateix castell, i de Soler Dalmau, i d'altres que tenien en el castell i terme de Puigdemager i Solanelles¹³⁸".

- El tercer, Raimon de Medàlia reconeix igualment a Guillem de Morera, procurador i batlle per l'abadessa Blanca i el monestir que, d'aquella venda o part de la mateixa del feu del castell de Puigdemager i d'Agramunt del mateix castell, i de Soler Dalmau i tots altres que han en el castell i en els termes de Puigdemager i Solanelles, no mourà qüestió o demanda, fent constar que dels 1500 sous, fan un pacte en ferm de res demanar en posterioritat¹³⁹.

¹³⁵.- Col. dipl. n. 94.

¹³⁶.- Col. dipl. n. 95.

¹³⁷.- Col. dipl. n. 96

¹³⁸.- Col. dipl. ns. 97 i 98

¹³⁹.- Col. dipl. n. 99.

- El quart, Raimon de "Cereyani" de Prats i Raimon de Medàlia, senyor del castell de Grevalosa, juntament, confessen i reconeixen que han rebut de la senyora Blanca, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, amb llicència absent i present, i de Guillem de Morera, batlle i procurador per la dita senyora abadessa, 1.500 sous en moneda de Barcelona, els quals la dita abadessa,

*...mi dicto Raimundo Cereyani, debebat cum publico
instrumento ratione illius venditionis quam, ego dictus
Raimundus de Medalia et uxor mea domina Sibilila, vobis
dicte domine abbatisse el dicto monasterio, fecimus de
feudo nostro castri de Podio Mager et de Acrimonte,
eiusdem castri¹⁴⁰*

Entre els anys 1290 i 1300, en la documentació no consta mai el nom de cap abadessa, el que fa suposar que Blanca de Berga ja hagués mort. No obstant això, trobem encara alguns documents patrimonials referenciats a accions de Puigdemager i Solanelles gestionats pel nou batlle i procurador, Guillem de Morera:

- El 24 de febrer de 1295, Berenguer "Micer" i la seva muller Guillema, comorants a la vila de Prats, venen i entreguen a Guillem Sala, *comoranti* de Solanelles, dos troços de terra situades en el terme de Puigdemager, en el lloc dit *Collum Puthei*, que està sota el domini del monestir de Santa Maria de Valldaura, amb entrades i sortides, amb tots els drets, primícies i milloraments, donant, venent, alienant a la seva voluntat, menys tres dotzenes de blats en temps de la collita, i ho detalla: 1 i 1/2 de blat, i 1 i 1/2 d'ordi entre els dos trossos. "Que ho tingui i posseeixi les expletes, menys tot el dret de domini del monestir". Paga per la compra 110 sous de Barcelona. Ho signa a més dels compradors, Guillem Morera, batlle de la senyora abadessa, però sense fer consta el nom¹⁴¹.

- Tres anys després, el 1 de febrer de 1298, sorgeixen problemes en el dret de cobrament del rèdits, potser per la falta d'elecció de nova abadessa. Guillem de Morera, que segueix sent "batlle i procurador de la senyora abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura en els castells de Puigdemàger i Solanelles", fa denúncia en presència del notari Garangold de Medàlia i testimonis, "constituïnt-se", diu, "en l'església de Prats, davant del rector de Valls, Berenguer de Rajadell, i d'Arnal Negre i altres". Guillem de Morera, batlle, protesta i comunica, i en nom de la senyora abadessa i senyora prioressa i tot el convent d'aquest monestir, manant a Berenguer de Rajadell i al seu germà Pere Cereyane, que no comprin ni en el castell de Puigdemager ni en el de Solanelles a Arnal Negre de Manresa, cap part de possessions, ni rèdits en les dites possessions i rèdits, sense la sots-jurisdicció i dominació del dit monestir¹⁴².

- Un tercer document encara, fet el 8 de juny de 1299, Pere Morera, segurament el fill i hereu del procurador i batlle Guillem Morera, promet a Romia d'Alou, monja del monestir de Santa

¹⁴⁰.- Col. dipl. n. 99 bis.

¹⁴¹.- Col. dipl. n. 102

¹⁴².- Col. dipl. n.º 103.

Maria de Valldaura, i successors, que farà tenir i haver en pau, per alou franc, lliure i quiet, tot aquell cens de 15 sous de Barcelona i una gallina, sobre cadascuna de les taules que són en la plaça de Manresa i sobre cadascuna vinyes que són en el territori de la ciutat, *apud serram*, i la sexta part del domini de les mateixes taules i vinyes, que ell li va vendre per alou lliure, franc, quiet i immune¹⁴³.

Com a resum dels documents exposats, podem entreveure un intent de pendre els drets de dècima que el bisbat de Vic, l'any 1246, havia otorgat en benefici del monestir i l'eficient actuació del procurador-batlle, Guillem de Morera en defensa dels drets del monestir. Intentos que hem exposat amb anterioritat, quan l'any 1307 el bisbe de Vic, Berenguer de Saguàrdia, germà de la nova abadessa Marquesa de Guàrdia, ha d'intervenir directament per la venda enganyosa¹⁴⁴, feta per Arnau Negre, hereu d'aquell Pere Negre, que hem trobat citat document de l'any 1246 fet pel bisbat de Vic, donant els drets de delme del castell de Puigdemager¹⁴⁵.

e) Amb la nova abadessa Marquesa de Guàrdia.

L'any 1301 a 1 d'octubre, amb la nova abadessa Marquesa de Guàrdia, filla de Tomasa Portella i Ramon de Guàrdia, el monestir reprèn el control del domini dels castells de Puigdemager i Solanelles. Així, tornen a aparèixer operacions de vendes a tercers o arrendaments. Guillem Mercader, la seva muller Estefania i la mare d'aquell, Elisenda, habitants de Prats, venen a Jaume Anglés, habitant de Solanelles, la meitat de cada hort, *cuiusdam ortis*, que tenen en el terme del castell de Puigdemager, sota el domini de la *nobilis domine* abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura. El preu pagat és de 35 sous. Les dones, esposa i mare, com sempre, renuncien a tots els seus drets de vellesa, i d'hipoteques. El document el signa i porta el vist i plau de l'abadessa Marquesa¹⁴⁶.

El mateix any, disset dies després, Raimon Maçana, muller i fills, habitants de Prats, venen i entreguen corporalment a Sibil.la, muller de Bernat de Vilaseca de Solanelles, una sort de terra que tenen en el castell de Puigdemager, sota el domini de la *nobilis domine abatisse monasterii Vallis Lauree*. El preu és de 20 sous de Barcelona¹⁴⁷.

A 31 d'octubre de l'any següent, 1302, trobem una nova venda a tercers, un subarrendament. Pere Teixidor i muller Maria, habitants en la sagrera de Sant Jaume de Calaf, "venen i entreguen corporalment a Bertolí de Solanelles, quatre trossos de terra situades en el terme de Puigdemager", ja sense fer constar com a castell, i continuen dient que està sota el domini del monestir de Santa Maria de Valldaura.

*... scillicet, quidam cumbea loco vocanto "Puigadela" de
qua damus dicto monasterio Vallis Laura, quintam partem
omniam expletorum...Item quadam sortem terre in loco*

¹⁴³.- Col. dipl. n. 104.

¹⁴⁴.- MONCADA, J. Lluís, *Episcologio de Vich*. Barcelona, 1891-1904, vol II, p. 155

¹⁴⁵.- Col. dipl. n. 50

¹⁴⁶.- Col. dipl. n. 106

¹⁴⁷.- Col. dipl. n. 106 bis.

nominato "Loars,...Item quoddam trocium terre quod vocatur "Fexes",... Item quoddam "Comelar..."

Per les sorts de terra es paga un cens baix, en diners. El preu de totes elles, és de 160 sous de Barcelona. Cal destacar les condicions imposades per la "cumbea", es paga una 1/5 part de totes les collites, un preu força elevat¹⁴⁸.

Encara, en data 25 de març de 1303, trobem un nou sots-arrendament. Les terres de Puigdemager van canviant de tenedors, un clar símptoma de creixament demogràfic a les zones més planeres del lloc. Romeu, batlle, i muller Geralda, *comorantes* de Solanelles, venen de nou a Sibil·la de Vilaseca, muller de Bernat de Vilaseca, *comorantis eiusdem loci*, un tros de terra situada en el terme de Puigdemager, al lloc dit "Alapuyadela", que està sota el domini del monestir de Santa Maria de Valldaura. El preu és de 20 sous barcelonis¹⁴⁹.

Entremig d'aquests arrendaments i vendes a tercers, l'any 1303, el 10 de maig, Raimunda Pujola, voluntàriament i per remei de la seva ànima, dóna i ofereix a Déu i a l'església de Santa Maria de Valldaura, i a la senyora Marquesa abadessa, i a tot el convent del monestir, 30 lliures de cera bona per la il·luminació i servei de l'església, rebedors sobre aquell cens anual que ella va comprar, en béns seus en nom del monestir, en el dit lloc de Solanelles i Puigdemager. El valor del cens és de 60 sous de Barcelona¹⁵⁰.

I l'any següent, el 10 de maig de 1304, Guillem de Morera, de Prats, la seva muller i fills Raimon i Pereton, junts venen a Jaume Anglès de Solanelles una sort de terra que "han" en el terme de Puigdemager i "tenen" pel monestir de Santa Maria de Valldaura, que afronta, limita amb l'alou de Bernat de Vilaseca de Solanelles. Li venen també *quendam campum cum fferegenali eidem contiguo*, que "han" en el dit terme en el lloc dit "vila Ganella", que tenen també pel dit monestir. El preu és de 290 sous de Barcelona, donant en corporal possessió. Menys, com sempre, el dret i domini del monestir. Consta ara com batlle dels dits castells, en nom de l'abadessa, Raimon Boxadera¹⁵¹. Estem doncs en un canvi de batlle per als dos castells.

L'any següent, 1305, trobem dos documents, un del 29 de setembre i l'altre del 7 d'octubre, en que la prioressa del monestir, Cília de Cartellà, anà allí, actuan en nom de l'abadessa. El document ens parla de que Pere Soler, drapaire de Cervera -en l'altre document diu mercader de Cervera-, deixen i entreguen corporalment a Marquesa, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, "amb llicència absent tan com present", i a Cecília priora del monestir, comprant, rebent i estipulant, tot l'honor culte i erm que té i deu tenir en el castell de Solanelles, en el lloc anomenat Puigdemager, per franc, lliure i quiet alou, i tot el cens de domini i altres drets,

*vobis domine Cilie Cartiliano priorisse dicti monasterii,
presenti nomine dicte domine abatisse a vobis ementi,*

¹⁴⁸.- Col. dipl. n. 107

¹⁴⁹.- Col. dipl. n. 109

¹⁵⁰.- Col. dipl. n. 110.

¹⁵¹.- Col. dipl. n. 111 bis.

recipienti et stipulanti,... totum honorem cultum et heremum quem habemus et habere debemus (castro) de Solaneles, loco vocato Puig de Mager, pro franco, libero ac quitio alodio, et totum censum dominium et alia iura universa et singula...Tradimus et transferimus integre, iure emptiones vestre dominium, ius tenedonem et corporalem possessionem ac proprietatem vestri, dicte domine abatisse...

El preu és de 600 sous barcelonins, que reben¹⁵². Pere Soler que ara viu a Cervera, renuncia masos, terres i als drets de batlle. De fet el segon document, fet 8 dies després, és el rebut d'aquests 600 sous, en que diu, ha sigut ben pagat per part de "Cília de Cartellà, sots-prioessa, del monestir de Santa Maria de Valldaura de la diòcesi d'Urgell", però destaca que és la deuta de la venda del honors, possessions i censos, que guanyava per successió del seu pare Guillem de Soler, difunt, habitant de Calaf. O sigui, tot i tenir el dret d'hereu del mas per part del seu pare Guillem, Pere, el fill ara viu a Cervera, i és mercader¹⁵³, i d'alguna manera, es deslliure dels drets heretats.

L'any 1310, a 1 de desembre, Pere Maçana, fill de Raimon Maçana de Prats, difunt i de la seva muller Sibil·la, fa constar, venen a Pericó de Vilaseca, habitants del lloc de Solanelles, dos trossos de terra que tenen en el termenat de Puigdemager, sota el domini i alou del monestir de Santa Maria de Valldaura. Aclareix que accepta com a cens anual mixte de: *unum punyxonum de frumento, allium puyxonum ordeï et unum puigeronum de civada*, i quatre diners de Barcelona, per ambdós trossos de terra. El preu de la venda és de 115 sous barcelonins¹⁵⁴.

Dos anys més tard, el 31 de gener de 1312, un Bernat Maçana de Solanelles, el seu fill Tomeu i la muller d'aquest, nou habitants en la ciutat de Lleida, venen a Bartomeu Ferrand, ara habitador en el terme del castell de *Robacione*, un tros de terra que han i tenen en el terme del castell de Puigdemager, en el lloc anomenat (...) i *Canetis*, per la senyora Raimundeta de Pujolet, que viu al monestir de Santa Maria de Valldaura, *Podiolo, comorante in monasterio Vallis Laure*. Aclareix, que la Raimundeta accepta un cens de la 1/4 part de totes les collites. El preu de la venda és de 30 sous de Barcelona¹⁵⁵.

Entre 21 d'octubre de 1311, data de l'últim document on consta encara l'abadessa Marquesa i, fins 1315, data on trobem a la nova abadessa Cília, no tenim cap referència patrimonial de Puigdemager i Solanelles. El que fa preveure que l'abadessa Marquesa estigués morta o greument malalta, potser renuncià o deixà el monestir.

Justament entremig, el dia 23 de febrer de 1312, el monestir rep la visita pastoral del degà de Berga, Raimon, en visita oficial del bisbat d'Urgell. Raimon es queixa de la poca atenció rebuda i demana que en l'espai de vuit dies, el monestir presenti el privilegi Pontifical

¹⁵².- Col. dipl. n. 113

¹⁵³.- Col. dipl. n. 114

¹⁵⁴.- Col. dipl. n. 115

¹⁵⁵.- Col. dipl. n. 121

d'excensió de pagaments de delmes¹⁵⁶. El monestir degué viure novament conflictes en el moment de cercar una nova abadessa. De fet no consta en la nostra documentació el nom de cap abadessa des d'aquest moment fins l'any 1315, quan trobem, com hem dit, a Cília de Cartellà. Solament en un document de l'any 1314, veiem a la prioressa Sança de Vilamur, actuant com a regent i procuradora, per concessió de l'abadessa Marquesa,

*nos domina Xanxia de Vilamuro, priorissa monasterii
Sancte Marie Vallis Laure, regens et procurans dictum
monasterium, ex concessione domine Marchesie, abatisse
eiusdem et conventus eiusdem monasterii*¹⁵⁷ ...

El document fa referència a les possessions patrimonials a Sant Sadurní de Rotgers. És la confirmació i aprovació a Bartomeu de Eralta, de l'adquisició que feren els seus avis de quatre masos a Sant Sadurní de Rotgers. Signen tots el càrrecs del monestir i algunes monges, però curiosament no hi són ni l'abadessa Marquesa, ni tampoc Cília de Cartellà, que l'havíem trobat, fins aquell moment, amb el càrrec de sots-prioressa, i actuant en nom de l'abadessa Marquesa de Guàrdia, i que serà un any després la nova abadessa del monestir. Cal suposar que la priora Sança de Vilamur estava lligada al llinatge dels Vilamur i per tant al comtat de Pallars i als Berga. S'endevinen doncs canvis en el monestir.

f) Solanelles i Puigdemager: la nova abadessa Cília de Cartellà.

Sabem que Cília, ja era abadessa l'any 1315 segons documents. Però, en el patrimoni de Solanelles i Puigdemager, no hi consta ni apareix fins l'any 1322, quan ja Cília havia resolt i aportat el seu patrimoni al monestir. Aquest primer document segueix un protocol destacat, tot i no ser un document massa important.

El 5 d'agost de 1322, davant el notari de Prats, Bernat de Ribalta, i testimonis especialment cridats i pregats. Bernat de Joan de Prats, envia a Bernat de Croat, nou batlle dels castells de Solanelles i de Puigdemager per la "venerable i religiosa senyora Cília de Cartellà, per gràcia de Déu abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, de l'Orde del Císter, en la diòcesi d'Urgell", en corporal possessió i perpetu tenedor, en nom de l'*Sperte Pascalis*, cantatriu i monja del dit monestir, d'aquella venda que Bernat de Joan va fer a la dita *Sperte Pascalis*, de cinc sous de Barcelona, corresponents a cens anual, rebedor per la festa de Sant Joan, el mes de juny, i fet sobre "aquells" honors i possessions que el dit Bernat de Joan té en el terme de Puigdemager, més enllà del coll anomenat *Dez Ceger*, sota el domini i alou del monestir de Santa Maria de Valldaura, i en signe de verdadera possessió, Bernat de Joan, en nom de l'*Sperte Pascalis*, entrega a Bernat de Croat, un diner¹⁵⁸. Era segurament el seu pare.

El mateix Bernat de Joan, l'any següent, el 18 de febrer de 1323, ven a Pere Sala, un tros de terra situada en el terme de Puigdemager, en el lloc dit *Col de Degaboleda*, que està sota el domini i alou del monestir de Santa Maria de Valldaura, i fa constar, que d'allí rep un cens

¹⁵⁶.- Col. dipl. n. 122

¹⁵⁷.- Col. dipl. n. 123.

¹⁵⁸.- Col. dipl. n. 137

anual de 4 diners per Nadal. Ho ven pur, lliure i absolut, menys el dret de cens i de domini del monestir. El preu és de 110 sous barcelonins¹⁵⁹.

Les operacions fetes durant l'abadiat de Cecília de Cartellà, des d'aquesta data i fins la separació i divisió del monestir l'any 1340, són sempre sots-arrendaments i un canvi de batlle del lloc.

El 26 de gener del mateix any 1323, Guillem Torner, fill de Pere Torner de Prats, ven i entrega a Pere de Vilaseca, de Solanelles, una sort de terra que "tinc i dec tenir" en el terme de Puigdemager, en el lloc dit "Als Loas", sota domini i alou del monestir de Santa Maria de Valldaura. Ho ven amb entrades i sortides, i els drets i pertinences. Ho fa en pura, lliure i absoluta, sense condicions ni retencions, menys el dret i domini de l'abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, i afegeix també, menys el cens anual de 2 diners que "teniu" de fer a Jaume ça Riera de Solanelles, per la festa de Sant Miquel. El preu de la venda és de 140 sous de Barcelona. Trobem encara com batlle a Bernat de Croat, que fa constar que ha rebut el 1/3 de la venda¹⁶⁰.

L'any següent, 1324, el 23 de febrer, Berenguer *Micer* de Prats, ven i entrega corporalment a Pere Sala, de Solanelles, "aquells casals meus" que té en el terme de Puigdemager, en el lloc que es dit, *vila Ganela*, sota el domini de la senyora abadessa de Santa Maria de Valldaura. El preu és de 20 sous de Barcelona,

*...cum introitibus et exitibus et cum universis
melioramentis ibi facis et faciendis de abissu usque
ad celum...*

El notari és Jaume de Soldevila, rector de l'església de Solanelles, i el notari del trasllat fet 1341 és Berenguer "Mercerii", sots-vicari de Prats i Segarra, *pro domino rege*¹⁶¹.

Les operacions de venda o traspàs de cens o sots-arrendaments, continúen, així, el mateix any 1324, el dia 23 d'agost, trobem a Jaume ça Riera i muller Jacmeta, habitants de Solanelles, venen i a títol de venda, concedeixen ara, a senyora Cília, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura i a la venerable senyora *Sperte*, monja i cantatriu del monestir, 4 sous i 3 diners, corresponents a aquell cens anual i sobre aquell tros de terra *vocatam*, Coma de Trànsit, en el terme de Puigdemager, que tenen per la dita abadessa i per el "vostre" monestir, i, sota el domini, afegint, de districte i alou *meo et nostro* del monestir. Prometen fer el cens cada any *de cetero in festo Omnium Sanctorum adiare*. El preu de la venda és de 100 sous barcelonins¹⁶².

El mateixos Jaume ça Riera i muller Jacmeta, mig any després, el 16 de febrer de 1325, confessen i reconeixen que han rebut de la mateixa "noble i religiosa senyora *Sperte Pasqual*, monja i cantatriu" del monestir de Santa Maria de Valldaura, absent, i en el seu nom rebut el

¹⁵⁹.- Col. dipl. n. 138

¹⁶⁰.- Col. dipl. n. 137 bis.

¹⁶¹.- Col. dipl. n. 142

¹⁶².- Col. dipl. n. 143

notari, qui li ha entregat i pagat, els 100 sous corresponents a la venda d'aquell cens anual de 4 sous i tres diners sobre un tros de terra. Fen constar, *perpetuum silentium imponendo*. i fent un albarà¹⁶³.

Sorpren, que entremig d'aquest enrenou de canvis en els béns patrimonials, el setembre d'aquest mateix any 1325, Constança de Portella, monja del monestir de Santa Maria de Valldaura, que després de la divisió del monestir ella hi continuarà amb el càrrec d'abadessa, rep un mandat papal perquè es traslladi al monestir de Santa Maria de Vallbona amb una altra monja. El motiu, diu, és degut a la pobresa del monestir¹⁶⁴. Aquest trasllat no tenim constància que es produís.

Justament, també el mateix any 1325, prop la festa de Nadal, Guiller mó Martí, fill de Pere Martí, procurador de l'abadessa Cília del monestir de Santa Maria de Valldaura, fa acte de fe com a procurador, mitjançant instrument públic *confectum* per mà del frare Bernat Quintana, monjo de Sant Pere de Portella, en el que reconeix a Guiller mó fill i hereu universal de Pere de Morera, difunt,

*que vos interveniente tractatu amicorum meorum, venistis
mecum ad bonum et legalem comptum...*

satisfent un cert cens de 12 diners que, el seu difunt pare, reconegué *in infirmitate qua decessit*, quan estava malalt i en que va morir, deure, rebre i haver anualment segons costum, sobre una certa peça de terra situada en el terme del castell de Puigdemager, sota domini del monestir de Santa Maria de Valldaura. Guiller mó Morera, reconeix que el seu pare l'havia venut a Jaume Anglès de Solanelles, i que mai havia fet menció d'aquest cens de 12 diners. Reconeixen que Guiller mó va pagar 30 sous,

pro censu fallito et cessato a triginta annis circa,

fet entre nosaltres en composició i avinença, imposant silenci perpetu. Reconeix també que ara no farà aquest cens al monestir, i que per prestació i pagament d'aquest cens, s'obliga a donar altre tros de terra dita Coma, similar que té i posseix en el terme de Solanelles, sota el dret i domini del monestir. Guiller mó, confessa que ja es major de 16 anys, promet al procurador, en nom de l'abadessa, que complirà i observarà tot, i fa jurament sobre els Sants Evangelis¹⁶⁵.

De fet, poc anys després s'inicien les accions que portaran a la divisió del monestir. Els documents de l'any 1328 ens parlen del trasllat del monestir a la vila de Berga. Dels plantejaments i pactes entre la vila i l'Orde cistercenca, en la recerca d'un nou espai idoni per construir el monestir que contempli la clausura, sempre amb la intenció de traslladar tot el monestir a la vila de Berga. Aquestes accions duraran fins l'any 1340.

El patrimoni de Solanelles i Puigdemager es veié força afectat. Els documents que ens ho manifesten són :

¹⁶³.- Col. dipl. n. 145

¹⁶⁴.- Col. dipl. n. 147

¹⁶⁵.- Col. dipl. n. 148

- El 21 de maig de 1332, Cília, encara com abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, aclarint, de la diòcesi d'Urgell, amb consili i voluntat del convent del monestir, donen i entreguen i concedeixen a cens, a Pere d'Agramunt, *homine nostro, filio de Petri den Agramunt*, del castell de Solanelles, certa part *illarum domorum nostrarum, quas* havem i haver debem en el castell de Solanelles, i aclareix, aquelles cases anomenades *Canegues de stabulam*, i aquella càmera que és sobre les dites cases *Canegues, et pro ut quidam archus que ibi, cum est tendit usque in capite granariorum*, amb les seves entrades i sortides, a sota l'escala que allí és, en el qual lloc, diu, vos teniu que obrir la porta. Ho concedeixen en tal pacte *ayecto atque reservato*, que li ha de fer un cens anual d'un pollastre per Santa Maria d'agost i també tanqueu i feu tancar el dit arc. I les restants cases, cuina i càmera, i la casa en que hi han els graners, podeu tenir *ad usum vestrum et vestrorum*. Per aquesta donació i establiment, confessa que rebent 60 sous de Barcelona. Ho signen i ho consenteixen les monges *Sperta Pascualis, cantatris*, Sança de Vilanova, sagristana i Elisenda de Morera, Elisenda de Soler i Alamanda Rex, monges. Actuen com a testimonis Simó Canaleta, Juame Anglés, Berenguer ça Portella, Maimon d'Agramunt de Puigdemàger, Francesc de Puigdemàger, Guillem Paschal de Puigdemàger, Pere Martí de Solanelles, Jaume Rotllan, presbíter de Berga, i Jaume Castell¹⁶⁶.

Amb aquesta acció Cília, retorna i estableix als hereus de Pere d'Agramunt, antic tenedor del mas d'Agramunt en el castell de Solanelles, però amb una nova modalitat, contracte a cens, que podem considerar molt baix, però més estricta en el control d'una part de les cases més senzilles i funcions diferents: tancar i tenir tancat l'arc i el control de les restants cases, cuina, cambra de secar, la casa dels graners. Paguen per l'establiment 60 sous. I això sí, acceptant segurament una filla i altres dones de la família com a monges del monestir.

g) La divisió i la nova abadessa Constança de Portella.

El mateix any de la separació i divisió del monestir, 1340, el dia 27 de juny, trobem un document curiós i molt aclaridor, detallant com varen ser els fets d'aquesta separació o divisió,

Davant de notari i testimonis, Berenguer l'Oltzinosa, presbíter procurador de la noble religiosa senyora Constança de Portella, prioressa del monestir de Santa Maria de Valldaura, constituït personalment en la vila de Cardona, davant la presència de Pere Salau, procurador de la noble i religiosa senyora Cília, abadessa del monestir de Montbenet de Berga, presenta i fa llegir per el notari una protesta, escrita, en *cedula pairea*:

"Com tan per Capítol com per Sentències i Declaracions, els castells o lloc de Solanelles, de Sent Domí i de Les Planes, i totes altres terres, possessions i termes del mateixos, amb homes en els dits llocs habitants i, altres drets als mateixos llocs i homes, pertanyents i que deuen pertànyer, foren adjudicades al monestir de Santa Maria de Valldaura i a la senyora prioressa del mateix monestir, com es contingut en Capítols o Declaracions"; i, continúa, "i vos Pere Salau, procurador, *sindicus seu iconomus*, de l'abadessa del monestir de Santa Maria

¹⁶⁶.- Col. dipl. n. 156

de Montbenet de Berga, entrant en les possessions de Berenguer d'Olzinosa, procurador, síndic *seu iconamus*, icónem de la prioressa del monestir de Santa Maria de Valldaura, en el lloc de Solanelles", diu, que "va retenir a tres homes i una dona del dit lloc: a Pere Vilaseca, Pere d'Agramunt i a Mateu Riera, i a Jacma, mare de Mateu Riera, habitants i afocats del lloc, i que d'ells va rebre sagrament i homenatge en nom de la dita abadessa, contra *mentem, tenorem et seriem*, dels dits Capítols i Sentències o Declaracions". Segueix dient, "jo Berenguer d'Olzinoza, requereixo a Pere Salau, en nom de la noble prioressa i, en vigor i potestat dels,

*... et vigore et potestate dictorum Capitulum et
dictorum Sentenciarum quatenus,*

que enseguida, els dits homes i dona, seguint absolts del sagrament i homenatge fet, i facin i puguin fer a nom meu, el sagrament i homenatge, com li feren tots els altres homes del dit lloc. Afegeix,

*Item dico que in quantitate .Mille et octingentorum.
solidorum, contentorum en quodam Capitulo sive
Declaracione quod incipit.*

i tan la dita abadessa, com si haurà sigut error o haurà intervingut per error, que la dita quantitat no fora donada als predits Bernat de Morera ni a jueu creditors, com es contingut en el Capítol i Declaració, sinó, mil cinc-cents noranta, i demana que sigui separat dos-cents deu sous de la quantitat continguda en el Capítol. Els quals, requereix que siguin deduïts de la quantitat de nou-cents sous, que la "senyora prioressa" deu pagar, segons els dits Capítols¹⁶⁷.

Berenguer d'Olzinosa, manà al notari fer instrument públic. Per la seva part, el procurador de l'abadessa Cília, Pere Salau respongué, que ell entregà la possessió del castell de Solanelles i d'altres *iuxta conventa*, res va retenir, ni preten obligar a la part contrària amb una quantitat més gran, i, si el procurador de la part contrària, *partis adverse*, intenta en alguna part de la senyora abadessa o en les coses dites, ell està disposat a estar amb dret i raó de qualsevol ordre o amigablement estar al coneixament dels dos homes, *virorum*, elegits de la part vostre, en tan i com, *et han et cum*.

El notari és Guillem Escuder, que viu a la vila de Berga, fent constar que actua per autoritat del rei, com a notari públic per tota Catalunya, tot fent inserir la carta tramesa, manant presentar l'instrument a la parròquia de Santa Madrona, de la diòcesi d'Urgell.

Quatre mesos després, el 27 d'octubre de 1340, un d'aquests tres homes, Pere de Vilaseca, que havien fet homenatge a l'abadessa del nou monestir de Santa Maria de Montbenet, motiu del requeriment, el trobem reconeixent que ara viu a Solanelles i que és home propi, soliu, natural i afocat de la noble Cília abadessa del monestir de Santa Maria de Montbenet a la vila de Berga,

¹⁶⁷.- Col. dipl. n. 165

*...nunc comorans in loco Solanellis, homo proprius,
solidus, naturalis et afocatus nobilis ac religiose
domine Cilie, Dei gratia abatisse monasterii de
Montebenedicto ville Berga.*

Però a més afegeix, que atenent la divisió que fou feta entre la senyora Cília, abadessa del monestir de Montbenet i la noble i religiosa senyora Constança, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, de castells, homes, rèdits i altres, i en el que consta declarat, entre altres, el castell de Puigdemager, amb els homes, rèdits del castell i el seu terme, que solien ser del monestir de Santa Maria de Valldaura, són a perpetuo *prelibati*, enviats al monestir de Montbenet.

Pere de Vilaseca, encara ens donarà m'es dades, fa constar que ell, amb la seva masia i els seus honors que hagi i tingui en el castell de Puigdemager, primer lliberat d'homenatge de fidelitat i naturalitat de la senyora abadessa de Santa Maria de Valldaura pel procurador d'aquesta, fa homenatge oral i a mans *comendatum ut in talibus feri debet*, al procurador de la senyora Cília, abadessa del monestir de Montbenet. Promet a Bernat de Morera, de la vila de Prats, procurador de l'abadessa Cília, que enseguida farà,

*omnia mora posposita, transportabo staticam et hospicium
et fochum meum intus castrum de Podio Mager.*

Finalment, es confessa ésser alliberat a tot homenatge de fidelitat i naturalitat de la senyora abadessa de Santa Maria de Valldaura¹⁶⁸.

El mateix acte de d'homenatge de fidelitat i naturalitat, el fan, el mateix dia, els restants homes i dona de Solanelles: Pere d'Agramunt i Jacma vídua de Jaume de Riera (i també en nom del seu fill Mateu), amb les mateixes accions i promeses: ells, amb la seva masia, honors que tenen en el castell de Puigdemàger, primerament alliberats d'homenatge de fidelitat i naturalitat a la senyora abadessa de Santa Maria de Valldaura, el fan ara al procurador de l'abadessa de Montbenet, prometent ser "home" o "dona" propi i natural i afocat com ha de fer al seu senyor, fer morada, transportar estada, hospici i foc dins del castell de Puigdemager¹⁶⁹.

A partir d'aquest moment, s'inicien altre cop contractes de sots-arrendaments, principalment de peces de terra. El 10 de desembre del mateix any 1340, Berenguer Riera i la seva muller Ròmia, de la parròquia de Sant Gil de Solanelles, venen a Pere d'Albert de Prats, una peça de terra situada en el terme de Solanelles, que serà tingut sota el domini i alou de la senyora abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura. El preu és de 50 sous de Barcelona. En aquest document queda clar que al menys una part del domini és encara del monestir de Santa Maria de Valldaura. El document el signe i dona conformitat el nou batlle de la "noble i religiosa senyora Constança", Simó Canaleta. Aquest fet ens mostra que no estava clara la dependència patrimonial entre ambdós monestirs. De fet, van coexistir arrendataris i batlles a la zona per cadascuna abadessa.

¹⁶⁸.- Col. dipl. n. 167

¹⁶⁹.- Col. dipl. ns. 168 i 169.

Un altre fet ens ho demostra, el 25 d'agost de 1341 l'abadessa Cília ajuda als seus homes fidels del castell de Puigdemager, Pere Soler Dalmau, Guillem Pascual, Francesc de Puigdemager i Maimon d'Agramunt, *homines nostros castri de Podio Mager*, en un crèdit per comprar bous,

*quantum vobis decostabunt dicti boues supra quibus
credatur vobis et vestris solo simplici verbo, nullo
genere probacionis inde...*¹⁷⁰.

Deuria ser tan conflictiva la situació, després d'una Sentència o Declaració i Capítols, que un any després, el 5 de setembre de 1342, Constança de Portella, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, degué veure's obligada a anar personalment al castell de Solanelles, i quinze dies després, anar al castell de Sent Domí, que per tal de defensar els seus drets i els del monestir. Constança féu fer dos Capbreus jurats, sobre els béns patrimonials, la situació, dependència i rendes de cada mas i pagés.

h) El capbreu de Solanelles.

El 5 de setembre de 1342, la nova abadessa del monestir de Sancta Maria de Valldaura, Constança de Portella, es desplaçà al castell de Solanelles, i allí, en presència del notari i testimonis, es fa el capbreu-jurat sobre cadascuna de les possessions que té el monestir en els castells de Puigdemager i de Solanelles i els seus termenats. No ens consta cap altre cerimonial, com una crida pública a toc de corn i el costum de pujar sobre un pedrís, com descriuen alguns capbreus. Tampoc sabem quan va durar l'estada de l'abadessa Constança allí. Però sí que la mateixa abadessa, al cap de 15 dies feia un capbreu semblant en el castell de Sent Domí, al terme de Sant Guim de Freixenet a la comarca de la Segarra. L'abadessa Constança de Portella degué cavalcar pel camí de ramaders, *carrerades*, que anava de l'Alt Berguedà fins els rius Anoia i Francolí, passant per Berga, Avià, Montmajor, Cardona, Calaf, Sant Guim de Freixenet.

El protocol del capbreu és senzill, amb un l'encapçalament clar:

*Noverint universi quod die intitulata nonas septembris,
anno Domini, Millesimo CCC^o Quadragesimo Secundo, in
presencia nobilis domine Constancie, Dei gracia abatisse
monasterii Sancte Marie Valle Laure, in loco de
Solanelis personaliter constitute, etiam in presencia
mei notarii et testium infrascriptorum, homines et
mulieres castra de Solanelle, iurarunt, concesserunt,
aprobarunt hoc Capbreu.*

A continuació el jurament dels capbrevants pagesos, setze homes i tres dones, segurament caps de família, cadascún d'ells sobre els Sants Evangelis, reconeixen el que tenen pel monestir i les seves obligacions vers ell. Dotze tenen un mas, quasi sempre juntament amb dos

¹⁷⁰.- Col. dipl. n. 172.

o tres camps de terra. Els restants, sis homes i una dona, tenen només clotes i/o sorts de terra. Expossem en un quadre el detall del Capbreu. Podríem parlar doncs d'un total de setanta sis persones o més. El Cens de Catalunya registrat l'any 1348¹⁷¹, ens diu que en la vegueria de Cervera consta el castell de Puigdemager, "qui es de la abadessa de Berga", té vuit focs.

Els elements característics que el capbreu enregistra són un total de: 12 masos, 3 clotes, 2 decumbes, 8 peces de terra, 4 camps de terra, 9 sorts de terra, 4 cases i honors, i un hort. Els dos castells formen un sol domini jurisdiccional del monestir.

El model de jurament pel pagés tenedor d'un mas és:

Primo Petrus Sala, dicti castris, iuravit super Sancta quator Evangelia que tenet mansum den Sala in dicto castro et debet tenere affocatum cum personis cum omni iure dominacionis sub donacione monasterii predictae et eius abbatisse, cum opera guaita, bada et tragina, cum decimis.

El mateix pagés però per tenir a més un clos, ha de rendar:

Item iuravit que dat quartam partem expletorum "De cumba de les clotes"¹⁷²...

Els homes que tenen un mas, segons l'ordre en que apareixen en el capbreu són: Pere Sala, Pere Bertolí, Pere Martí de Valmanya, Simó Canaleta, Jaume Anglés, Bernat Belo, Berenguer Ça Riera, Bernat Coma, Pere Vilaseca, Romia den Portella, Pere Berardes. O sigui, els homes de confiança del monestir, que exerciren, i alguns exerceixen encara, càrrecs de batlles o procuradors. Els que no tenen mas, però si clotes o sorts de terra són: Nacortada, Raimon degà de Prats, Pere Sala, Arnal Martí presbíter, Pere Esteve, Nanfos de Gualda i Bernat Morell.

El mas quasi sempre porta el nom del tenedor que, a més de tenir el mas, té dos o tres camps de terra pels quals paga un cens de anual 1/4 part o 1/5 de la collita.

Cada mas té l'obligació de tenir afocat amb persones amb dret de domini, sota la donació del monestir i de l'abadessa. Han de fer treballs, guaites, bada i tragina, pagar delme i fer un cens anual a pagar, en la majoria dels casos, en temps de collita: una migera de frument, una d'ordi i una de civada; per sant Miquel: un cens en diners; per Nadal: un cens en diners, una perna i fogaces de froment; per Trecolors: un cens de quaters de ví de primer raig, fogaces de froment i una ovella de 2 ó 4 dents.

Les terres, anomenades *clotes*, *decumbes*, *camps de terra*, *peces e terra i sorts*, a més de ser adjudicades als tenedors de masos, en tenen també homes o pagesos lliures, com: el degà de

¹⁷¹.- *Col·lecció de Documents Inèdits*, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, tomo XII, p. 53, de Próspero Bofarull Mascaró. Barcelona, 1856.

¹⁷².- Col. dipl. n. 176

Prats, un presbíter, algun camperol i una dona. Ampliarem l'estudi del capbreu en l'apartat d'explotació del patrimoni.

La documentació patrimonial posterior al Capbreu de Solanelles i Puigdemager, és quasi inexistent a partir d'aquest moment. Solament trobem dos nous documents, fets en l'espai d'un mes després del Capbreu, és el moment de passar comptes de deures i deutes. Així el 18 de setembre del mateix any, Maimon d'Agramunt, muller i filla, del lloc de Puigdemager, confessa i reconeix que ha rebut de Guillem Celeres, deodat i notari del monestir de Santa Maria de Valldaura, els 415 sous barcelonins, que són el preu d'aquell cens de 21 sous i tres diners anuals perpetus, que li van vendre a l'abadessa Cília del monestir de Santa Maria de Montbenet, diu, *ville Bergue propinque*, el qual li van vendre en compensació d'aquells 17 sous, els quals Berenguer ça Portella i la seva muller Romia, feien a la mateixa senyor abadessa, i també en recompensació d'aquells 4 sous i tres diners anuals, que Bernat Belo i esposa Romia feient a la mateixa abadessa. Són testimonis Simó Canaleta, Pere Sala i Bernat Coma de Solanelles, homes pagesos que hem trobat en el capbreu, i actua com a notari Guillem ça Silva, rector de l'església de Solanelles¹⁷³.

En el segon document, datat a 10 d'octubre de 1342, Cília abadessa del monestir de Santa Maria de Montbenet, amb *ut meris est congregatur*, Elisenda de Morera, prioressa, Alamanda de Rechs, Esclarmonda de Turdo, Agnès de Mont Palau, sot-prioressa, Ermessenda de Mont Palau, Sibilla de Besora, cantora, Saura Roma, Brunessenda de Besora i Elisenda de Prat, monges, decideixen absoldre el pagament del deute vers el monestir atenent la súplica presentada per Berenguer ça Portella i muller Romia, habitants de Solanelles, que han de fer i pagar anualment 17 sous barcelonins, corresponents a censals i rendes de venda feta segons consta en instrument de l'any 1321,

*... pretextu vendicionis inde per vos facte, cum
instrumento publico confecto ...1321, clauso pe Jacobus
de Soldevila, rectorem et notarium publicum de
Solanelles, precio .quatuor. solidos et treis denarios.*

i un altre deute que Bernat Belo i muller Romia i fill Pere, habitants del lloc de Solanelles, tenien de la venda feta amb instrument datat a 23 d'agost de 1324, tancat també pel notari Jaume Soldevila¹⁷⁴.

El Cens de Catalunya fet l'any 1359 per Pere III en les Corts de Cervera, enregistra el cens l'any 1348, dins la vegueria de Cervera, en l'apartat de "fochs desgleya e cavalers", a Solanelles "qui es de l'abadessa de Valdaura", té 7 fochs, i el mas de Portella, "que no es troba" diu, "un foch que nose sap de qui és", i del "castell Puig de Mager que és de l'abadessa de Berga, 4 foch¹⁷⁵". Les dades demostren que gran part del domini patrimonial restà per el monestir de Santa Maria de Valldaura a Olvan, així com el domini de Sent Domí, com veurem.

¹⁷³.- Col. Dipl. n. 177

¹⁷⁴.- Col. dipl. n. 180

¹⁷⁵.- *Col.lecció de doc. Inèdits de l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, Próspero Bofarull i Mascaró, vol. XII, ps.53 i 61. Barcelona, 1856.

Vuit anys després del capbreu, el 21 de juny de 1350, sembla que la situació patrimonial entre els dos monestirs està estabilitzada. Constança de Portella té com a procurador allí, a Jaume des Quadres. El veiem actuant, aprovant, ratificant i confirmant a Pere Ferrer, que fores, “diu”, de Puig Ferrer, i que ara viu a Prats, d’aquella venda dos trossos de terra, situades a Solanelles en el lloc dit "les Homedes", que els marmessors de Guillem Martí, Jaume Ferrer de la Sala, rector de Prats, Berenguer Bartolí i Mateu de Ferrer li van fer. Menys el dret de domini i fatiga i algun cens. Reconeix que ha cobrat 1/3 de la compra¹⁷⁶.

i) Finalment l’abadessa Sibil.la de Prous

El patrimoni de Puigdemager i Solanelles, després de la mort de l’abadessa Constança de Portella, el darrer document és de finals l’any 1361, només consten tres documents datats l’any 1387, 1390 i 1392.

El primer, és ben representatiu de la precaria situació de necessitat que es viu. L’abadessa Sibil.la, redimeix a Pere Coma de Prats, de pagar 1/5 part de les collites i fruits, per la sort de terra anomenada "les Pedregoses" nom ben significatiu, situades en el terme del "nostre" castell de Solanelles. Ha de donar ara sis diners de cens anual¹⁷⁷.

L’altre document de 4 d’agost de 1390, veiem com Guillem d’Agramunt, del lloc de Solanelles, confessa i reconeix a l’abadessa Sibil.la del monestir de Santa Maria de Valldaura, que sòc i vull ser vostre, *que sum homo et esse volo vester*, home seu i del monestir, propi, soliu, i compro *pro vobis et vestro monasterio*, el mas i meu hospici que tinc en el mateix lloc, amb honors, census, tenedors, possessions, pertinences i drets del mateix. Promet que a partir de la festa de Tots Sants, amb la meva muller i família, faré, en endavant, allí foc i estada, tal com a homes propis, solius i afocats, deuen portar al seu senyor natural i fer tots els serveis, census que és acostumat. I per millor fermesa fa homenatge oral i de mans a Bertomeu d’Església, presbíter i procurador vostre, jurant sobre els Quatre Sants Evangelis¹⁷⁸.

El document demostra que la condició del pagés s’havia endurit, ara és home propi, soliu i afocat, han de fer estada i la vida quotidiana i les necessitats eren més precàries.

El mateix Guillem d’Agramunt, en document fet dos anys després, el 26 de novembre de 1392, sis anys abans del trasllat del monestir a Manresa, és acusat de no fer estada al lloc de Solanelles. La queixa és presentada davant del notari Bernat de Pujalts i testimonis especialment cridats. El document és molt curiós i a més, està escrit en català. Bernat Anglés, batlle de Solanelles per l’abadessa Sibil.la, en acte constituït davant les portes, *ianuas*, de Solanelles, i davant de Guillem d’Agramunt, *sepe dicti loci*, sovint del dit lloc, presentà una carta de l’abadessa que fou llegida públicament. La queixa és una acusació a Guillem d’Agramunt, perquè ha vingut a viure a la cabana, i no al lloc de Solanelles,

¹⁷⁶.- Col. dipl. n. 190

¹⁷⁷.- Col. dipl. n. 199.

¹⁷⁸.- Col. dipl. n. 200.

"Nengles segons que res nesgles (...) dit en Guillem den Agramunt, fa e ses forca ha fet tot dapnatge que pot, a madona Senta Maria de Vallaura, e vol li tolra e hurpar lo dret que jo en nom del monestir prechs e pendra des sobre ell, que nom tenia prou iniurada. Ara de nou veg quem vol iniurada...e vol fer celei a la cabana per mes agreiarme, e lo monestir(...) per ço, ab aquestam present letra, io pos pena a vos de .X. lliures que de continent vista la present, vos avets al dit Guillem Agramunt ab meus o ab mi proiens. E davant aquels vos li possets pena de .XXV. lliures, que ell de qui avant no estigua en la dita cabana, ans vingua estar en la vila o loch de Solanelles, e fei sa habitacio axi com hom propri, habitant e afogant que es del dit monestir, e encara per virtut del sagrament e homenatge qui fet, ha ab notari legir li la present letra, permi tramesa e fer leum carta dels paraules contengudes en la dita letra. Ex per tal que vos no puyats allegar ignorancia, tenir aprop la present letra que, com io hans demanare que lan pusquats donar e mostrar, la abadessa de Vallaura.

Després, li posen la pena de 25 lliures a Guillem d'Agramunt¹⁷⁹.

Relació de masos segons el Capbreu de Solanelles fet a 1342¹⁸⁰:

Nom	Tenedor
Mas den Sala	Pere Sala
" " Bertolí	Pere Bertolí
" de Valmanya	Pere Martí
" den Seguer	Simó Canaleta
" d'Anglès	Jaume Anglès
" den Belo	Bernat Belo
" de Valmanya	Berenguer ça Riera de Valmanya
" que fou de Dolça	Nancina Riera
" que fou den Maçana	Bernat Coma
" que fou de Guillem ça Quadra	Pere de Vilaseca
" que fou den Castellbó	Romia de Portella
" que fou de na Saurina	Pere Berardes

¹⁷⁹.- Col. dipl. n. 202

¹⁸⁰.-Col. dipl. n. 176

Masos de Puigmager i Solanelles documentats abans del Capbreu

Nom	Any ¹⁸¹	Situació
Mas que fou del Bord de Rajadell	1246	castell de Puigdemager
" de Pere Batlle	1246	"
" de Guillerma del Coll	1246	"
" de Portella	1246	"
" d'Agramunt	1288	"
" de Soler Dalmau	1299	"

2.2 El domini del castell de Sent Domí

a) Incorporació a través del bisbat de Vic

La dominicatura del castell de "Sent Domí", va tenir un procés de formació patrimonial més curt que els castells de Puigdemager i Solanelles, però que va mantenir-se, va durar, fins després del trasllat del monestir de Santa Maria de Valldaura a la ciutat de Manresa, l'any 1399.

Sent Domí és avui, com suposo era més o menys llavors, un petit conjunt de cases, al voltant d'una església romànica, situat a un km. del municipi de Sant Guim de Freixenet, al qual pertany avui, i situat a la comarca de la Segarra.

El lloc de Sent Domí, sembla que va tenir els seus orígens cap a mitjans del segle XI, a partir d'una antiga parròquia, dedicada a Sent Domí, com consta en les llistes de parròquies del bisbat de Vic dels segles XI i XII¹⁸². Avui l'església porta el nom de Sant Pere de Domí, té encara unes sis cases, i depent del bisbat de Solsona.

La primera notícia patrimonial la trobem, tardanament, el 5 de maig de l'any 1322, en els primers anys abadials de Cília de Cartellà, com abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura. El bisbe de Vic, Berenguer de Guàrdia, germà de l'anterior abadessa, Marquesa de Guàrdia, en acta oficial, constitueix i ordena a Raimon de Manresa, rector de l'església de Freixenet, com a procurador seu i en nom de l'abadessa Cília de Cartellà, a qui dóna plena i corporal possessió,

*"...monasterii Vallis Laure, Ordinis Cisterciense,
Urgellensis diocesis, nomine sue et sui monasterii,
vobis procuratori eorum, plenam et corporalem
possessionem..."*

¹⁸¹.- Indiquem l'any de la primera notícia documental.

¹⁸².- *Catalunya Romànica*, vol. XXIV, p. 453. Barcelona, 1992

d'aquella, segueix dient, venda que de consili i assentiment del nostre Capítol, per lliure i franc alou, i a perpetuïtat, férem a l'abadessa i al seu monestir, del castell de Sent Domí de la nostra diòcesi, amb fortaleces, termenats, rédits, sortides, censos, agrers de collites, homes i dones ... segons consta en l'instrument de venda fet pel notari de Vic, Bernat Salat. Tot seguit el document detalla els rituals de la presa de possessió, entrada a les cases i edifici del castell i entrega de claus del castell, manant tothom del lloc, sigui quin sigui el seu estatus o condició, que prestin, obeiixin a l'abadessa i al monestir, tal com constava, i facin homenatge i fidelitat a l'abadessa o al seu procurador. Però destaca, absolen a tots i a cadascuna persona de tot homenatge de fidelitat, naturalitat i subjecció i altres, que tenien pel dit castell¹⁸³.

El mateix dia, es fa un altre document en què es detalla la venda feta i les compensacions. De fet, veiem que és una permuta. Sorprenen però les motivacions del canvi: "Berenguer bisbe de Vic, atenent que el castell de Sent Domí, constituït en la diòcesi de Vic, comprat fa ja temps per nosaltres, en lloc distanciat i col.locat en mig de nacions perverses i raptors i altres ...". L'església de Vic, per treure més rentabilitat, fa necessari vendre el castell. Per aixó, el bisbe de Vic, amb concens del Capítol General, ven i concedeix a perpetuïtat, per lliure i franc alou, a Cília, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, *ordinis cisterciense, Urgellis diocesis*... El valor de la venda és de 25.000 sous de Barcelona, que confessen han rebut, i que converteixen en preu de compra per ells feta: En la casa de Vall de Vuide, del terme, drets i del castell nostre de Sallent i Castellnou, per un valor de 14.000 sous, i altres¹⁸⁴. Sabem que el bisbat de Vic havia rebut l'any 1246 de Jaume I, també com permuta, el castell de Sallent i el de Castellnou, situats ambdós al costat del riu Llobregat, per les possessions que tenien a València, segons fa constar A. Huici en "Documentos de Jaime I, 1216-1236"¹⁸⁵.

Dos anys després, el 30 de novembre de 1324, trobem els primers establiments i concessions, fets per l'abadessa Cília a Pere Albert i el seu fill Pericó, *homines nostros de Sent Domí*, a perpetuïtat amb totes i cadascuna de les jornades, batudes, femades, veremades, arades, tirades i veremadors que havem i rebem. Paga per l'establiment 50 sous, i un cens prou alt, de 20 sous anuals¹⁸⁶.

Quatre mesos després, el 7 de març de 1325, trobem dos reconeixaments de pagesos, com a homes pròpis, solius i afocats de l'abadessa Cília: Pere Soler, del castell de Sent Domí, i Berenguer Durban, reconeixent per separat que,

*"... homo vestro et dicti monasterii..., proprius,
solidus et afocatus ac etiam naturalis,*

prometen que no elegiran altre senyor o senyora, ser obedients i defensar com a homes propis... que són. I fan homenatge de de mans i oral¹⁸⁷. Actuen com testimonis Pere Albert de

¹⁸³.- Col. dipl. n. 135

¹⁸⁴.- Col. dipl. n. 136

¹⁸⁵.- HUICI, A., *Documentos Jaime I, (1216-1236) vol.I*. València, 1916-1922, ps. 233-236.

¹⁸⁶.- Col. dipl. n. 144.

¹⁸⁷.- Col. dipl. n. 146

Sent Domí i Bernat Bassa, rector de l'església de Sent Domí. Deurien ser el batlle responsable i el procurador que hem vist nomenat. Cap altre document es genera.

b) Després de la divisió del monestir: el Capbreu de 1342.

La documentació següent, és el Capbreu datat a 20 de setembre de l'any 1342, com ja hem dit, fet en el moment de la separació i repartiment patrimonial entre ambdós monestirs, el de Santa Maria de Valldaura i el de Santa Maria de Montbenet, que analitzem a part. El Capbreu recull dotze tenedors de masos. El patrimoni de Sent Domí, després de la separació i divisió del monestirs, quedà per a Santa Maria de Valldaura, lligat al patrimoni i llinatge dels Portella.

Cinc anys després, el 22 de novembre de 1347, el monestir, ara ja amb Constança de Portella com abadessa, dóna i concedeix nous establiments. Aquests nous contractes són molt diferents, ara són en emfiteúsic a terç,

*...damus et concedimus, stabilimus atque in emphiteosim
ad tercium censum infrascriptum, tradimus tibi Arnaldo
Querula, homini nostro et dicti monasterii, comoranti in
castro nostro de Sent Domi¹⁸⁸ ...*

això és, un pati o solar de cases que és a extramurs del castell de Sent Domí. Ha de pagar un cens d'un parell de gallines per Nadal, i per l'entrada vint sous de Barcelona.

El document és interessant perquè ens exposa el canvis produïts en la pagesia i el lligams amb el seu senyor, el monestir de Santa Maria de Valldaura.

El mateix dia, en un altre document Arnau de Querula, després de haver fer el contracte, fa reconeixament d'home propi, quiet, soliu i natural, i que no elegirà ni aclamarà cap altra senyora o senyor, a la vegada que fa homenatge de mans i oral, en nom seu a Berenguer za Cortada, presbíter, segons,

*"... iuxta Husaticis Barchinone et Consuetudine
Cathalonie ac Furum Aragone...*

De Sent Domí no trindrem cap altre referència patrimonial, només un pergami datat a 15 de novembre de 1403, molt mal conservat, quan ja el monestir s'ha traslladat a la ciutat de Manresa. Joan Bosch i la seva muller Guillema, venen i entreguen a Arnau Gilabert, vicari del lloc de Sent Domí, no com a presbíter, diu, sinó com persona privada compradora, un tros de terra anomenada "Lo Mayloll den Odena", en el terme del lloc de Sent Domí, que tenen pel monestir de Santa Maria de Valldaura, de la ciutat de Manresa¹⁸⁹.

¹⁸⁸.- Col. dipl. n. 186 i 187

¹⁸⁹.- Col. dipl. n. 205

c) El capbreu de Sent Domí

El 20 de setembre de 1342, quinze dies després de fer-se el capbreu de Solanelles, l'abadessa Constança de Portella es desplaçà al castell de Sent Domí, en terres de la Segarra, on manà fer un capbreu jurat, seguint el mateix procotol que el de Solanelles. L'actividad notarial del monestir de Santa Maria de Valldaura i de la seva abadessa era notable en aquests moments. Deguè desplaçar-se a cavall per l'antic camí cap de l'Anoia a la Segarra històrica.

L'encapçalament del capbreu és igual al de Solanelles:

"Davant la presència de la noble senyora Constança de Portella, per gràcia de Déu, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, constituït personalment en el lloc de Sent Domí, i també", diu, "amb la presència i en mà meva, notari a sota escrit i dels testimonis a sota escrits, homes i dones del castell de Sent Domí", *iurarunt, concesserunt et aprobarunt hoc capbreu*¹⁹⁰.

Els homes i dones declarants són dotze: una dona i onze homes, tots ells tenedors d'un mas. Els seus noms, seguint l'ordre del Capbreu són: Pere de Soler, Berenguer Durban, Guillem Brianco, Pere Bertrand, Pere Cardona, Geralda de Durban, Pere Portella, Bernat Odena, Guillem Cavallera, Berenguer Borrell, Pere d'Albert i Bernat Bassa.

En el Cens de Fochs de Catalunya fet l'any 1359 en les Corts de Cervera, són registrats l'any 1348 en la Vegueria de Cervera, dins l'apartat de "fochs desgleya e cavalers" que Sent Domí "qui es de la abadessa de Valldaura, té vuit fochs"¹⁹¹.

A diferència del capbreu de Solanelles, pocs dels jurants tenen a més del mas, un camp gran o clote per cultivar a cens. Només Pere de Soler, pagant un cens anual de 1/6 en garba, el que el fa suposar que actuava com batlle. Sis tenen només el mas. La resta, cinc, a més del mas tenen una sort de terra, per la qual paguen un cens anual de una migera de frument. Aquestes sorts de terra són anomenades, sort a la rovira o un feregenall. També trobem petits béns complementaris, molt variants, com: cases donant un cens d'una gallina per Nadal, un forn donant una cuïta de pa pel senyor "sense puia", alguns horts, per el qual donaran una gallina per Nadal i tres fogaces de frument, o per passatge del mur pagant un cens anual de cinc sous i tres diners i un parell de gallines per bestiar. Els horts, també semblen ser més variables, així un hort que devia servir per pastura, paga 12 diners per bestiar, i un altre hort amb cànem, especifica, dóna dos sous per perna i dotze diners per Nadal. Tot fa pensar en una vida més senzilla del camperol. Hi ha una diversificació dels modos de vida quotidiana per subsistir i sobretot es paga menys censos en diners.

El masos, en canvi, segueixent el mateix model de lligam que constatem en el Capbreu de Solanelles. La fórmula és, Pere Soler, del castell de Sent Domí, jurà sobre els quatre Sants Evangelis, que té en el dit castell, sota donació del monestir i la seva senyora abadessa, el mas den Soler, i deu aquest tenir afocat amb persones amb tot dret de dominació,

¹⁹⁰.- Col. dipl. ns. 178 i 179

¹⁹¹.- Col.lecció de inèdits de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, vol XII, p. 53. Prósper Bofarull i Mascaró. Barcelona, 1856.

...iuravit super Sancta IIII° Evangelia, que tenet in dicto castro, sub donacione monasterii ante dicti et eius domine abbatisse, mansum den Soler, et debet eum tenere affocatum cum personis cum omni iure donacionis. Et debet facere opera gaita, bada, tragina, iovas, batudas, femadas et venemadas, et dare decimas dicte dominacionis,

A més però, detalla que aquest ha de donar la 1/6 part de les collites de la *Decumba* del castell, en garba. I fer un cens anual: en temps de collita una migera i quatre punyeres de froment, una migera i tres punyeres d'ordi i una migera i tres punyeres de cibada, a la mesura del mercat de Calaf; i per Nadal donar un diner, un parell de gallines i dos cuites de pà, *fogaces frumenti*.

La situació del pagés aquí és més dura, si la comparem amb la dels pagesos del capbreu de Solanelles. Dos fets ens ho mostren. El pagés per tenir un mas, paga un cens anual en temps de collita més alt, unes tres o quatre punyeres afegides, per cada classe de cereal. Però a més, també els treballs i serveis són més amplis, hi trobem afegits a més de les guaites, bades i tragines, les joves, batudes, femades i veremades.

En quan a la relació anterior dels jurants amb el monestir, només tenim constància de tres homes, Pere Albert, Pere Soler i Berenguer Durban. El primer Pere Albert, l'any 1324 en rebre del monestir el seu establiment, es considera i reconeix "home seu" i farà joves, batudes, femades i veremades¹⁹². Pere Soler i Berenguer Durban, al rebre el seu establiment l'any 1325, s'anomenen "homes vostres", propis, solius, afocats i naturals, i fan homenatge¹⁹³.

Relació de masos segons el Capbreu de Sent Domí fet l'any 1342

Nom	Tenedor
Mas den Soler	Pere Soler
" que fou den Montagut	Berenguer Durban
" de Brianco	Guillem Brianco
" que fou de Guillem Pola	Pere Bertran
" " " den Barberà	Pere Cardona
" de Durba	Gueralda de Durban
" den Brunisol	Pere Portella
" que fou den Melio	Bernat d'òdena
" den Cavalera	Guillem Cavalera
" que fou den Brunisol	Bernat Bassa

¹⁹².- Col. dipl. n. 144.

¹⁹³.- Col. dipl. n. 146.

3. Les esglésies

El Cister des dels seus inicis prohibí tenir esglésies parroquials i rendes. L'any 1119, en la "Promulgació de la Carta de Caritat", els deu abats

"Cunctorum ergo consensu prius obtenti (quem Venerabili patri quis negaret) atque capitulo Cistercii celebrato, per decem tunc abbates totius ordinis (...) anno sexto, mense septembri, ut ab initio moris fuit: insignes illae primae Cistercii leges ordinem concernentes latae sunt, quas Chartam charitatis appellamus..."

D'aquests estatuts de quatre punts, destaquem el n.2, que diu: "de cap manera imposen a la comunitat terrenal ni exaccions ni coses temporals".

...dum nulam (ait) terrenae commoditatis, seu rerum temporalium exactionem illis imponimus; haec duodecima lege communicavit¹⁹⁴.

Però és en els Estatuts de l'any 1134 on es recull més directament la prohibició, a l'apartat IX " *Quod redditus non habeamus*",

Ecclesias, altaria, sepulturas, decimas alieni laboris vel nutrimenti, villas, villanus, terrarum census, furnorum et molendinorum redditus, et cetera his similia monasticae puritati adversantia, nostri et nominis et ordinis excludit institutio¹⁹⁵.

No obstant, com diu J.Pérez-Embid¹⁹⁶, bona part de les transmissions de béns als monestirs, hi figuren esglésies i drets sobre elles, a pesar del poc interès que els cistercencs mostraren. Les reberen, per pròpia voluntat dels donants, i eren entregades com un element més, diu "de la heredad o prestimonio, imposible de desgajar del mismo".

El Capítol General de 1230, aixecà aquesta prohibició. Pérez-Embid encara ens afegeix més: no serà l'impost de la dècima que cobrava el titular "de un beneficio de cura de almas", sinó una fracció, la dècima part d'una renda.

El monestir de Santa Maria de Valldaura, fou fundat quan ja no existia la prohibició, però el document en que el bisbat d'Urgell concedeix el permís per construir un monestir dins l'Orde del Cister i posar o elegir abadessa, fa constar,

...Et eidem dicta abatissa promitat obedienciam et subieccionem in omnibus, salvo Ordine Cisterciense.

¹⁹⁴.- CANIVEZ, J.M., *Statuta...*, p. 2 i 3.

¹⁹⁵.- CANIVEZ, J.M., *Statuta...*, p. 15

¹⁹⁶.- PEREZ-EMBED, J., *El Cister en Castilla y León...* ps. 90-91. Salamanca, 1986.

Nec ipsa abatissa vel conventus eiusdem, parrochiamos vel res ecclesiarum, recipiant in preiudicium earumdem, ni quatenus sacra Romana Ecclesia concedit generaliter Cisterciense Ordini, nec etiam decimas seu alia bona ad nos et ad ecclesias nostras spectancia accipiant quoquomodo, sine speciali licencia episcopi et ecclesie Urgellen.(...) De his que a parrochianis nostris in eodem monasterio, sepulturam eligentibus, eidem relicta fuerit vel legata, ius suum dabient abbatissa et conventus illius locis nobis et successoribus nostris et ecclesie Urgellen¹⁹⁷.

El monestir tingué esglésies, que estaven incluídes en el patrimoni rebut mitjançant una donació. Així ho constatem,

Any	nom de l'església parroquial	lloc
1246	Santa Maria de Matamala	Les Lloses
1265	Sant Sadurní de Rotgers	Borredà
1267	Sant Gil del castell de Solanelles.	Els Prats de Rei
1318	Sant Gregori	Sant Gregori
1318	Sobre-Roca, Bierro i Canet	S. Aniol Finestres
1319	Sant Feliu de Pallarols	S. Feliu Pallarols
1319	Sant Miquel de Pineda	"
1319	Sant Cristófol de Planes	Les Valls d'Hostoles
1319	Santa Maria d'Encies	"
1319	Sant Cristófol de Cogolls	"
1321	Sant Pere del castell Sent Domí.	Sant Guim de Freixenet

L'església de Santa Maria de Valldaura, situada al costat del monestir, va tenir tres preveres¹⁹⁸, segons ens mostra la documentació, i una possible ampliació a cinc com demana Bernat Portella en el seu testament¹⁹⁹. I tingué cementiri, on Estefania de Lluçà va voler ser enterrada l'any 1246,²⁰⁰ i sembla que també fou enterrada allí Sibil·la de Pinós, com potser moltes altres.

Bertran Roigé²⁰¹, en parlar de la "dècima apostólica", ens assenyala que el seu caràcter universal i obligatori per Europa, va sorgir del II Concili de Lió l'any 1274, per un període de sis anys, i que a Catalunya no es cobrà fins el bienni 1279-1280. D'aquest pagament en un principi n'estigueren exempts les ordes militars, els cistercencs i el cartoixans. La segona exacció general, segueix dient P. Bertran, sorgí del Concili de Vienne, el 1312, també per un període de sis anys. A partir d'aquesta ocasió es va començar a cobrar la dècima regularment i continuada. No se sap el rendiment que aquest impost o rendes va aportar al monestir, no tenim dades.

¹⁹⁷.- Col. dipl. n. 37.

¹⁹⁸.- Col. dipl. ns. 41 i 48

¹⁹⁹.-Col. dipl. n. 41

²⁰⁰.- Col. dipl. n. 53

²⁰¹.-ROIGÉ Bertran, Prim, *La dècima de la diòcesi d'Urgell*. URGELLIA, 2 (1979).

3. MODES D'ADQUISICIÓ DE LA PROPIETAT

Es sabut, i hem vist, a l'exposar el procés de formació del patrimoni, que bàsicament són tres les maneres com el monestir obtingué béns patrimonials: les donacions, les vendes i algun bescanvi.

Indiquem i recordem en un quadre, l'esquema general i bàsic del grau de participació d'aquests diferents modes d'adquisició patrimonial, en períodes de 25 anys, ja exposats a l'analitzar el procés de formació del patrimoni del monestir:

Anys	Donacions	Compres/ vendes	Bescanvis	Total
abans 1240 (1218)	1	-	-	1
1241-1266	18	3	1	22
1267-1292	2	2	-	4
1293-1318	3	3	-	6
1319-1344	3	1	1	5
1345-1370	2	-	-	2
1371-1399	1	-	-	1
Total	30	9	2	41

Si en lloc de períodes de 25 anys observem la mateixa distribució d'adquisició patrimonial en períodes abadials, trobarem una nova lectura, potser una reflexió més aclaridora. La concentració de les operacions, sobretot de les donacions i també de les compres, es donen en el període inicial, en els anys de la fundació del monestir, i especialment en l'abadiat de Blanca de Berga. Abadiat que durà entre 43 i 53 anys, o sigui des de 1246 fins 1289, o potser fins 1299. Ho representem en el quadre següent.

Modes d'adquisició segons períodes abadials:

anys	abadessa	donacions	compres	bescanvi	total
abans 1241	sense abadessa	1	-	-	1
1241	Centella	1	-	-	1
1243-1245	Aldiars Anglesola	7	1	1	9
1246-1289	Blanca de Berga	12	4	-	16
(1290-1299	no consta cap abad.)	-	-	-	-
1300-1314	Marquesa Guàrdia	2	1	-	3
1315-1339	Cília Cartellà	3	2	1	6
1340-1361	Constança Portella	3	1	-	4
(1362-1366	no consta cap abad.)	-	-	-	-
1367-	Esclarmunda Tort	-	-	-	-
1387-1399	Sibil.la Proust	1	-	-	1
Total		30	9	2	41

A. LES DONACIONS

Dins els diferents modes de formació de patrimoni monàstic, les donacions són un dels elements fonamentals i més utilitzats, de sempre i sobretot durant l'edat mitjana. De les 41 operacions enregistrades, 30 són donacions, això representa un 73% del total de les operacions. Operacions fetes en la majoria dels casos per grups i llinatges familiars, i també per persones individualment, procedent especialment de la classe social noble i senyorial, algunes vescomtals, i també comtals i reials. Es fan bàsicament amb finalitats espirituals, segons consta en el document, si bé s'endevinen i constatem altres interessos. Les donacions de petits propietaris són poques, cinc, que van arribant quan ja el monestir porta força anys existint.

Les donacions es feren sobretot en els primers 30 anys, després que GERALDA de Portella rebés, l'any 1241, llicència per a construir un monestir i posar convent. Si bé varen continuar, en menys volum i quantitat, al llarg de la seva existència en etapes menys sostingudes després de la mort de l'abadessa Blanca de Berga. Justament durant l'abaciat de Blanca, el monestir rep el 40% de les donacions.

Un dels problemes de les donacions, és saber el valor econòmic real dels béns donats, la seva precisió geogràfica i jurídica del valor donat. Els documents de donació mai donen dades quantificables, i menys quan es parla de rendes, quedant doncs, desdibuixat l'abastament econòmic; i encara més, en alguns casos, queda la sospita de si varen ser realments complides les ordes jurídiques de les donacions, sobretot en les deixes testamentàries. Els béns donats, acostumen a ser terres, masos i rendes, com ja hem dit, de difícil comprovació. El moment de la donació és, moltes vegades, en la mort del donant, ja sia mitjançant un testament o mandats jurídics.

Les grans donacions al monestir de Santa Maria de Valldaura són quasi sempre testamentàries, i a vegades lligades a l'abat del monestir benedictí de Sant Pere de Portella, al comendador de Puig-Reig de l'Orde del Temple, i a la pròpia abadessa de Santa Maria de Valldaura, tot establint, entre ells, un sistema de control sobre el bé rebut²⁰².

Exposem en un quadre a part, totes les donacions que va rebre el monestir.

1. Els donadors i donadores, i la seva procedència.

L'anàlisi de l'estament social dels donadors del monestir s'observa a través de llegats i també per la filiació familiar a la que pertanyen. Una ràpida ullada als noms dels llegats i llegadors, ens permet veure la condició social. Els donadors i donadores són majoritàriament famílies nobles i senyorials de la zona, els senyors de la Portella, els nobles de Berga, els vescomtes de Cardona i, poc després, les famílies Balsereny, Rajadell, Villalonga, Lluçà, Arnau Rotger comte de Pallars.

²⁰².- Col. dipl. ns. 41 i 53.

Les primeres donacions i propietats territorials que va rebre el monestir, foren fruit de l'acord entre l'Orde del Cister, els fundadors Bernat de Portella i Geralda de Portella i el bisbat d'Urgell, qui el setembre de l'any 1241²⁰³, donà el permís per construir-lo a Geralda, sempre que s'insertés en l'Orde del Cister. Bernat de Portella però, nou mesos abans, el gener de 1241²⁰⁴, havia fet una primera donació: la masoveria, masovers i molí, i masos per el manteniment de tres presbítors al monestir. I cal pensar que Geralda de Berga monja fundadora segons la documentació, aportà també en aquests primers moments, com a donació al monestir, part del seu patrimoni a la vila de Berga, al igual que feu Sibil.la de Berga.

També en aquests anys inicials, el vescomte de Cardona, Raimon Folc, fa donació dels delmes i serveis del castell de Montmajor, a la seva germana Geralda i al monestir²⁰⁵. Poc temps després, l'any 1245 fan donació Raimon de Portella, fill de Bernat de Portella²⁰⁶; i l'any 1246 també Estefania, vídua de Raimon de Lluçà, que vol ser monja i enterrada allí²⁰⁷ i la seva filla Berenguera de Lluçà²⁰⁸ monja d'allí i, encara el mateix any, el bisbe de Vic, Bernat de Mur²⁰⁹.

Tot plegat, ens dóna una imatge bastant real d'aquests donadors inicials, interessats en fer aquest monestir femení cistercenc i en assegurar el seu manteniment. Aquest grup de donadors, representen un 60% del total de donacions.

Les donacions vescomtals són dues, fetes per Raimon Folc; i una comtal, feta per Arnau Roger comte de Pallars²¹⁰ i, que de fet, podem considerar lligats als llinatges i famílies nobles de la zona, ja descrits.

Cal destacar també el lligam i interès del bisbat de Vic i el seu Capítol, per unir les seves donacions al monestir amb les noves terres d'important cultiu cerealístic a l'Anoia i la Segarra. Aquest fet es produeix en dos moments: un l'any 1246, Bernat de Mur²¹¹, dóna en benefici del monestir, el delme del castell de Puigdemager que té pel bisbat, Pere Negre; l'altra l'any 1322, en que el bisbe Berenguer de Guàrdia²¹², bescanvia amb el monestir béns que té a la Segarra, el domini del castell de Sant Domí, per béns dins la comarca del Bages.

²⁰³.- Col. dipl. n. 37

²⁰⁴.- Col. dipl. n. 35

²⁰⁵.- Col. dipl. n. 40

²⁰⁶.- Col. dipl. n.48

²⁰⁷.- Col. dipl. n. 53

²⁰⁸.- Col. dipl. n. 54

²⁰⁹.- Col. dipl. ns. 50 i 51

²¹⁰.- Col. dipl. n. 76

²¹¹.- Col. dipl. n. 50

²¹².- Col. dipl. n. 135

Quadre la procedència social de donadors:

Anys	Senyors i nobles	Vescomtes	Comtes	Reis	Petits Propiet.	Total
abans 1240	1	-	-	-	-	1
1241-1266	13	2	1	2	-	18
1267-1292	1	-	-	-	1	2
1293-1318	2	-	-	-	1	3
1319-1344	-	-	-	2	1	3
1345-1370	1	-	-	-	1	2
1371-1399 (28 anys)	-	-	-	-	1	1
Total	18	2	1	4	5	30

Hi trobem també quatre donacions reials, fetes i concentrades en moments decisius del monestir, segurament per donar una sensació clara de recolzament. Una l'any 1257, en l'abadiat de Blanca de Berga, davant d'un possible trasllat del monestir, el rei Jaume I dona quatre masos situats en la parròquia de Santa Eulàlia de Berga,²¹³ una altra l'any 1265, també amb l'abadessa Blanca de Berga, en que dona "les cinc cases del lloc que abans fou dels Fra Menors a la vila de Berga" i permís per poblar amb pobladors de fora de la vila de Berga²¹⁴. Les altres dues donacions, foren fetes els anys 1333²¹⁵ i 1335²¹⁶, quasi cent anys després, just quan el monestir fa el trasllat, ara sí, a la vila Berga. El rei Alfons III, dona llicència per contruir-hi un forn de pa i un de coure, i dona també privilegi de protecció i guiatge. Sembla doncs, que quasi sempre al rerafons de les donacions reials, hi ha el trasllat a Berga.

Un altre bloc important i interessant d'analitzar, són les donacions aportades per les pròpies dones. Dones nobles de la zona i també d'altres zones noves llunyanes incorporades al monestir. Dones donadores i protectores del monestir i de les dones de la seva família. Les hem detallat junt amb les seves donacions en el capítol anterior. En ambdós casos, moltes vegades són dones vídues. Algunes donacions les fan en el moment d'ingressar al monestir en voler rebre hàbit monacal, com ara Estefania de Lluçà, Geralda de Berga. D'altres són casades i vídues sense pretenció creiem, de rebre hàbit, com Sibil.la de Berga, Agnès de Rajadell, Tomasa de Portella vídua de R. de Guàrdia, Ermesseda de Cartellà, Berenguera de Santafè, Marquesa vídua de Pinós, que fan donació al monestir, dirigida o pactada amb la seva filla, germana o mare que és monja del monestir²¹⁷. També hi trobem les donacions fetes per les pròpies monges, amb càrrecs, on elles consta, són les donadores²¹⁸. I també algunes dones, petites propietàries.

²¹³.- Col. dipl. n. 69

²¹⁴.- Col. dipl. n. 77

²¹⁵.- Col. dipl. n. 157

²¹⁶.- Col. dipl. n. 159

²¹⁷.- Col. dipl. ns. 74, 87 bis., 185 i 193.

²¹⁸.- Col. dipl. ns. 54 i 128.

2. Motius o finalitat de les donacions.

Com en la majoria d'estudis monàstics queda manifest, les finalitats de donacions més constants són les de caràcter espiritual, i entre aquestes, el motiu predominant és *...pro remedium anime mee et parentum meorum*.

Algunes vegades consta a més "i per redempció dels meus pecats", i encara en algun lloc "i per les meves injúries". Sobre aquest predomini de donació de caràcter espiritual, M. Rivera comenta, "muy oportunamente, la Iglesia supo encauzar inteligentemente esa tendencia, los bienes no se distribuyen directamente a los pobres, como en el evangelio, sino que se dan a la parroquia o monasterio objeto de la devoción fiel"²¹⁹.

Quadre dels motius que consten en les donacions:

Motiu	n.
- Per remei de la seva ànima i dels seus pares.	12
- Per remei de la seva ànima i remissió dels seus pecats.	1
- Per redempció de la seva ànima i rebre hàbit de monja, ser enterrada al monestir i fer aniversari.	1
- Restitució d'injúries.	1
- Aportació i oferiments com a monja a l'entrar al monestir.	5
- Drets d'herència de les monges.	2
- Oferiment al monestir.	1
- Per manteniment dels presbíters del monestir.	2
- Per canvi de lloc del monestir.	3
- Per protecció i defensa del monestir.	1
- Sense indicar motius.	2

Total	31

²¹⁹.-RIVERA GARRETAS, M^oMILAGROS, *La encomienda, el priorato y la villa de Uclés*. Madrid, 1985, p.6

a) donacions per remei de la seva ànima i dels seus pares.

En constatem dotze donants, quasi un 39%, la majoria de famílies nobles de la zona. En algú cas s'hi afegeix a més, "... *et remissionem peccatorum meorum*", i encara també "per les meves injúries".

El monestir de Santa Maria de Valldaura rep, sota aquesta finalitat, la majoria de béns per part de la família Portella, en propietats de masos i rendes. Igualment el vescomte de Cardona, dona les rendes del castell de Montmajor. La família de Berga, en canvi, les donacions són bàsicament aportacions de les seves dones.

Cal destacar, dins aquesta finalitat, les donacions fetes per dones nobles vídues, en que la donació fa constar a més el nom de la monja, filla o germana, a qui elles indirectament donen²²⁰.

b) donacions per entrar al monestir i rebre l'hàbit de monja.

Tot i el difícil que és poder valorar, la documentació és poca i molt indirecta, les dotacions aportades per les monges creiem són força importants. En aquest grup trobem que el motiu o finalitat de la donació, és l'oferiment de béns en el moment d'entrar al monestir o quan ha rebut ja l'hàbit. Pot ser fet, com en aquest últim cas, per la monja directament, sobre els seus drets d'herència dels seus pares. Berenguera de Lluçà, vint dies després d'haver mort la seva mare, Estefania de Lluçà -que la trobem visquent al monestir i volent rebre l'hàbit de monja en el moment de la mort-, reconeix que és,

*... monacha, offero atque dono Deo et monasterio Sancte Marie Vallis Laure, me et omnia mea iura et omnes meas acciones et voces que habeat et habere debeo, racione mea hereditatis sive frarasche et legitime que michi competit racione patris mei*²²¹, ...

Un altre exemple es l'oferiment d'una filla. Bernat de Balcereny, la seva muller, fill i l'esposa d'aquest,

... damus et offerimus Deo el monasterio Sancte Marie Vallis Laure, filiam nostram Blancam, et seviat ibi Deo et sit monacha ipsius monasterii, vero ipsa ibi sit onerosa perpetua paupertatem et indigencia monasterii et damus et offerimus Deo et monasterio dicto Valle Lauree, IV migerias tritici ad...

perquè serveixi a Déu, el seu pare, Bernat de Badcereny i tota la família, la dota en varis censos, fent constar per la pobresa i la indigència del monestir²²².

²²⁰.- Col. dipl. ns. 74, 87 bis., 185 i 193.

²²¹.- Col. dipl. n. 54.

²²².- Col. dipl. n. 59.

Un altre tipus de donació són les aportacions de algunes monges en el moment de ser elegides abadeses, com Marquesa de Guàrdia²²³, i també Cília de Cartellà²²⁴, tot i que, en ambdós casos no ho manifesten explícitament.

c) donacions per rebre hàbit de monja i, ser enterrada al monestir.

L'elecció de sepultura al monestir, és una altra forma de donació, que sempre va acompanyada de béns, de presa d'hàbit, celebració d'aniversaris i ajuda per despeses de menjar i vestuari. Com diu M. Rivera²²⁵ "La iglesia y el claustro del convento se utilizaron como cementerio, al largo de la historia." El monestir de Santa Maria de Valldaura, i l'abadessa en el seu nom, va rebre des del seu inici, l'any 1241, permís del bisbat d'Urgell per poder efectuar sepultura dels seus parroquians,

... De his autem que a parrochianis nostris in eodem monasterio, sepulturam eligentibus, eidem relictæ fuerit vel legata²²⁶...

En el petit cenobi de Santa Maria de Valldaura només tenim un cas documentat, si bé és previsible i sabem que, el monestir tingué, rebé més demandes per rebre sepultures i les va fer. Estefania de Lluçà, vídua de Pere de Lluçà, propera la seva mort, fa testament, tot reconeixen que ja viu al monestir, i és

...monacha non dum professa in monasterio Sancta Marie Vallis Lauree, Ordinis Cisterciense, primo tempore probacionis, existente gravi detenta infirmitate...

que vol rebre l'hàbit de monja, per la qual cosa afegeix,

In primis dimitto animam meam et corpus Domino Deo et eius Genetrici gloriose, et eligo meam sepulturam in ciminterio monasterii Sancta Marie Vallisd Lauree, et ibidem, faciendo professinam, habitum recipio monachale²²⁷.

Estefania, a més de les diverses deixes en béns patrimonials, deixa 500 auris per redempció de la seva ànima i de les rendes d'aquests, facin aniversari cada any el dia de la seva mort, i

... donet refecionem ab illem conventui predicti monasterii et pietanciam ovorum et casei competentem. Et quod superaverint de redditibus eiusdem honoris, sit ad hutilitatem monasterii et conventus prelibati.

²²³.- Col. dipl. n. 117 i 118.

²²⁴.- Col. dipl. ns. 126, 127, 128 i 129.

²²⁵.- RIVERA GARRETAS, M^aMILAGROS, *La encomienda...*, p. 158.

²²⁶.- Col. dipl. n. 37

²²⁷.- Col. dipl. n. 53.

Un nou document fet 23 de juny de 1367, ja en els darrers anys del monestir al terme d'Olvan, el bisbe d'Urgell, Pere, fa constar que complint la clàusula testamentària de Guillerme, vídua d'Arnald de Saga, en que vol ser enterrada al monestir, requereix que es faci el trasllat dels ossos i celebració d'aniversaris amb els rèdits de la compra de mil sous²²⁸. La situació venia donada per un enfrontament del monestir de Santa Maria de Montbenet, el tribunal del mer imperi donà la raó al monestir de Santa Maria de Valldaura. Finalment l'any 1384, es fa un acte de concòrdia entre ambdós monestirs, i les deixes de rendes queden en la quantitat de 25 lliures per cada monestir²²⁹.

d) Altres donacions: per ajuda, recompenses i almoïnes.

Constatem especialment les que fan referència “per ajudar al monestir” d'alguna manera, com les fetes pel rei Jaume I, facilitant el seu trasllat a un altre lloc, o donant la seva protecció. També hi podem incloure les donacions pel manteniment dels presbíters del monestir, un total de cinc, fetes per la família Portella, fundadora del monestir. En un principi foren pel manteniment de tres presbíters, en donació feta Bernat de Portella, i que també recull en el seu testament de l'any 1243²³⁰. Poc després, l'any 1245, Raimon Portella reconeix aquesta donació i l'amplia a cinc, tot indicant el motiu, *celebrantes ibi divinum officium omni tempore*²³¹.

I encara, dins aquest grup, trobem donacions en rendes o diners per ajudes de vestuari i menjar, per il·luminació de l'església i del dormitori d'alguna monja, i estris de cuina, cadires, mantes i mantells.

Indiquem en un quadre de doble entrada els motius de donacions, la classe social i el sexe dels donants.

Quadre del motius de donació separat per sexes:

motius	homes	dones
Remei de la seva ànima i dels seus pares.	9	3
Remei de la seva ànima i remissió dels seus pecats, i injúries.	1	-
Redempció de la seva ànima		

²²⁸.- Col. dipl. n. 195

²²⁹.- Col. dipl. n. 197

²³⁰.- Col. dipl. n. 41.

²³¹.- Col. dipl. n. 48.

i rebre hàbit de monja, ser enterrada al monestir i fer aniversari.	-	1
Aportació i oferiment al ingressar com monja.	1	4
Drets d'herència i oferiments a les monges.	-	3
Manteniment presbíters del monestir	2	-
Canvi de lloc del monestir.	3	-
Protecció i defensa del monestir.	1	-
Sense indicar motiu.	1	1
<hr/> Total	<hr/> 17	<hr/> 12
<hr/>		

B. COMPRES

Les operacions de compra varen ser molt menys nombroses que les donacions, si bé les seguiren en importància. Totes foren fetes entre els anys 1241 i 1319, uns 78 anys, i concentrades especialment fins l'any 1267. Representen un 22% sobre el total de les operacions, que s'inicien quan ja les donacions principals i fundacionals s'han fet, i el monestir gaudeix d'una certa reserva de patrimoni.

El quadre següent les detallem en períodes de 25 anys:

anys	nombre de compres	tipologia de les compres
1241 - 1266	3	drets i censos cast. Puigdemager mas i batllia " " feu íntegre " "
1267 - 1292	2	castell de Solanelles castellania i estàtica Puigdemager
1293 - 1318	3	propietats al lloc Puigdemager censal de Barcelona i dret domini delmes parròq. Cartellà i Hostoles
1319 -1344	1	censal sobre cens Puigdemager
1345 - 1370	-	--
1371 - 1399	-	--
Total	9	

El quadre ens mostra la curva i el ritme de les operacions, concentrades, una vegada més, en l'abaciat de Blanca de Berga, i comprenen, molt especialment, les noves terres dels castells de Puigdemager i de Solanelles, situades com ja hem dit en l'actual terme de Els Prats de Rei.

El monestir començà per rebre en donacions alguns censos de Puigdemager. La primera operació la constatem l'any 1244, a través de la família Rajadell, Berenguer, Raimon i Guillem juntament amb la seva mare Agnès, vídua de Bernat de Rajadell²³². La mateixa Agnès, un any abans, 1243, havia passat comptes d'herència amb Geralda de Berga, monja del monestir, i havia ofert part d'aquests comptes i els seus drets al monestir²³³. Dos anys deprés, 1246, el monestir compra un mas i la batllia del castell, i en el mateix any ho arrodoneix amb la compra del feu que tenen en el castell de Puigdemager els senyors de Boixadors, Guillem i Agnès, la seva muller. Aquest feu comprèn dos masos²³⁴. L'adquisició més clara i important la féu el monestir l'any 1267, amb la compra del castell de Solanelles i el seu termenat, a Agnès de Vilalonga i el seu espós Mateu de Vilalonga. El monestir pagà 6.200 sous barcelonis per aquesta compra²³⁵. D'aquest patrimoni, el monestir té plens dominis jurisdiccional i territorials, és una explotació que al llarg del temps serà administrada per batlles i més tard per procuradors.

²³².- Col. dipl. n. 45.

²³³.- Col. dipl. n. 38.

²³⁴.- Col. dipl. n. 56.

²³⁵.- Col. dipl. n. 81.

Les restants compres a la zona, fetes l'any 1288²³⁶ i 1305²³⁷, corresponent respectivament a venda per part de Raimon de Medalia i la seva muller Sibilla, senyors de Grevalosa, de castellania i estàtica que tenen del castell de Puigdemàger i del mas d'Agramunt del mateix castell, el mas de Soler Dalmau en el seu termenat, i la *Rovira Modelianam*, i altres que són anomenades "Casal de Meyà".

L'any 1311, l'abadessa Marquesa de Guàrdia, compra un censal de censos anuals de diversos emfiteusics i tot el dret de domini i fadiga, corresponent a peces de terra, horts del mas den Moneder, situat, diu, en un suburbi de la ciutat de Barcelona²³⁸, segurament entre Pedralbes i Esplugues de Llobregat. Aquesta compra creiem va lligada al llinatge i família de l'abadessa, els Portella.

També lligada a una nova abadessa, Cília de Cartellà, cal entendre la nova adquisició, feta entre Ermessenda de Cartellà, vídua i l'abadessa Cília. És la compra dels delmes de les parròquies de dos zones ben diferenciades: la parròquia de Sant Gregori i el mas de Cartellà, situats en la comarca avui del Gironès; i els delmes de les parròquies del Vall d'Hostoles, en plena Garrotxa²³⁹. L'operació és fruit dels drets d'herència d'ambdues germanes.

Finalment, l'any 1324, trobem una darrera compra: és la venda d'un censal sobre els censos d'una terra de Puigdemàger²⁴⁰.

La procedència del venedors, va lligada en els primers anys a la família del vescomte de Cardona, i els seus feudataris, els Balcereny, els Vilalonga, els Rajadell, els Boixadors i també els senyors de Grevalosa.

C. BESCANVIS

El monestir de Santa Maria de Valldaura només registra dues operacions de besanvis patrimonials, fete en temps ben separades i en llocs ben diferenciats. Un bescanvi el proporciona el noble Pere de Berga i l'abadessa Aldiars; l'altre, el bisbe de Vic, Berenguer de Guàrdia i l'abadessa Cília de Cartellà.

El primer, consta l'any 1244, en que Pere de Berga canvia amb l'abadessa Aldiars, les cases que té a la vila de Berga, que havien sigut, diu, dels Frares Menors, pel mas d'Escodo, situat a la parròquia de Santa Cecília de Fígols, en el mateix Berguedà²⁴¹. El mas deuria ser una primera donació o aportació o potser drets d'herència al monestir per part de GERALDA de Berga, monja fundadora i mare de Pere de Berga, i que possiblement per la característica del lloc i la llunyania, en els Ports de Peguera, no interessés gaire al monestir ni pogués controlar

²³⁶.- Col. dipl. n. 90.

²³⁷.- Col. dipl. n. 114.

²³⁸.- Col. dipl. n. 117.

²³⁹.- Col. dipl. ns. 126, 127, 128 i 129.

²⁴⁰.- Col. dipl. n. 143.

²⁴¹.- Col. dipl. n. 43.

massa, i viceversa, per Pere de Berga, era un mas ben situat dins lloc i espai estratègic dels camins ramaders.

El segon bescanvi es produeix l'any 1322, dins l'abadiat de Cília de Cartellà. El bisbe de Vic, Berenguer de Guàrdia, germà de l'anterior abadessa, bescanvia béns situats a la Segarra per varis béns de la comarca del Bages. El bescanvi és important i estrany, i mig camuflat en una venda donació, segons diu el document. El bisbe ven al monestir en títol de venda, per alou franc i lliure, el castell de Sent Domí, "constituït" en la diòcesis de Vic, amb la fortaleça del castell, el seu terme i territori, aigües, font, boscos, prats, pastures, terres de pastures, monts, plans, garrigues, vies, camins, deveses, delmes, rèdits, sortides, censos agrers, parts de collites, terres de laudemia, emparets,... i el domini del castell amb homes i dones i *iusticiis nuilibus plantis*, i amb tots altres dominis jurisdiccionals pertinents al castell. El valor d'aquesta venda, consta, és de 25.000 sous de Barcelona, i que fan constar, converteixen en preu de la compra feta per ells de : la casa de *Valle Vuide*, terme, drets i pertinences, situats en el seus castells de Sallent i de Castellnou; i dos masos anomenats *mansus de Insula superiori*, i *mansus de Condaminis*, situats en el castell de Sallent²⁴². Aquest bescanvi sorprèn, ja que el monestir queda molt lluny d'aquestes terres i com el mateix bisbe i Capítol, fan constar que està situat en mig de nacions perverses i raptors i altres...

dudum per nos emptum propter loci distanciam, et quia consistit in medio nationis perverse et raptors et alias...

Si bé, el mateix dia, el bisbe nomena a Bernat Raimon de Manresa rector de Freixenet, com a procurador seu i de l'abadessa Cília.

Quadre del detall de bescanvis :

anys	nombre	abaciat	tipus de bé
1244	1	Aldiars d'Anglesola	un mas per cases a vila de Berga
1322	1	Cília de Cartellà	béns al Bages, per castell Sent Domí
Total		2	

²⁴².- Col. dipl. n. 136.

4. ORGANITZACIÓ, EXPLOTACIÓ I GESTIÓ DEL PATRIMONI

La documentació del monestir detalla poc la forma emprada en l'organització i explotació, del patrimoni, sempre són dades indirectes: establiments, cessions, concessions, reconeixements. Tampoc hi ha llibres de comptes, només els dos capbreus fets en el moment de la divisió del monestir, l'any 1342.

“Explotar un domini”, diu M. Echániz "equivalía obtener de él rentas que sirvieran para el mantenimiento de la comunidad monástica y el cumplimiento de las obligaciones comunitarias y sociales como grupo de poder y como grupo monástico²⁴³". És per això que iniciem parlant de la visió de la pròpia Orde.

a) El Cister i la peculiaritat en els monestirs femenins.

El monestir de Santa Maria de Valldaura, va reunir un patrimoni caracteritzat bàsicament per una dispersió geogràfica de les unitats productives especialment cerealística, fet que, segurament i per la força, provocà problemes d'explotació, gestió i control en el sí de la comunitat, si be li aportaren importants rendes.

A aquesta característica, que trobem en altres monestirs femenins, cal afegir-hi la peculiaritat de l'Orde del Cister, en quan, des de l'inici, constituïa cada monestir com una unitat autònoma de gestió econòmica. Pocs anys després però, els cistercencs, degut al important creixement del seu patrimoni i nombre de monestirs, varen emprar una nova forma de gestió amb la creació de granges productives, depenents de cada monestir, treballades i gestionades per conversos, a fi de facilitar la producció en zones més allunyades.

La normativa general de l'Orde del Cister, des dels seus inicis l'any 1098, tenia com a punt de referència la Regla de Sant Benet. Poc després, l'any 1119 i l'any 1134 fou retocada. Primer, l'any 1119, es fa la promulgació de la "Carta de Caritat", aprovada per butlla de Calixte II, on s'estableix el sistema de funcionament bàsic i novedós en els seus monestirs: l'obligació de celebrar un Capítol General anual de tots els abats; l'obligació de cada abat a visitar cada any les seves cases filials; i sobretot, que les abadïes siguin completament autònomes en l'economia i gestió dels seus béns²⁴⁴.

En un segon moment, l'any 1134, just a la mort de l'abat Esteve de Harding, el Capítol General promulga la primera recopilació o col·lecció d'estatuts fets fins aquell any. S'ha considerat aquests moments com el de verdadera reforma de l'Orde del Cister. Molts articles dels Estatuts de 1134 fan referència a l'organització i gestió del patrimoni, especialment detaquem els ns. 5, 6, 7, 8, 9 i 32²⁴⁵, on ens parlen de l'obligació del monjo en proveir aliment de treball manual admetent però *a secularium hominum habitatione remotas*. Es preveu doncs: la creació de granges treballades per conversos; que els monjos no visquin fora del claustre; el

²⁴³.- ECHANIZ, Maria, *El monasterio de Sancti Spiritus*, Salamanca, 1995, p.343

²⁴⁴.- CANIVEZ, J.M^a, *Statuta Capitulum Generalium Ordinis cisterciensis, 1116 - 1786*, vol I, 1119-II. Lovaina, 1941.

²⁴⁵.- CANIVEZ, J.M^a, *Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis (1116-1786)*, vol I, 1134, 1151, 1157 i 1190. Lovaina, 1941.

reconeixament del conversos; la prohibició d'adquirir béns o terres si no és per donació, i prohibeix també tenir molins, forns, tenir rèdits d'esglésies, altars, sepultures i viles.

La "grange cistercenque", es converteix doncs, en la principal eina de treball i gestió del patrimoni. Havia estat fruit de la reforma de Cister, sorgida per raons econòmiques, polítiques i religioses-monàstiques, segons ens recorda M. Cocheril: "El Cister havia de trobar noves formes d'adaptació al fort creixament del segle XII". Però aquest model, la granja, no es va aplicar a les comunitats femenines. Com diu Javier Pérez-Embid, "el modelo de explotación del dominio de las comunidades cistercienses femeninas era distinto al de las masculinas, porque las primeras no utilizaron el sistema de granjas, que caracterizó a los segundos"²⁴⁶. Pérez-Embid en estudiar la formació del domini de sis monestirs cistercencs femenins a Castella i Lleó, intenta demostrar la singularitat d'aquests, enfront els masculins en el mateix espai de temps i àmbit geogràfic. Observa a més, que els monestirs femenins en les viles "tenen una notòria inferioritat de l'equipament que disposen els monjos en la mateixa àrea geogràfica". Però la major singularitat és la inexistència de granges, "ni en las actas de traspaso de dominio, ni en los contratos de explotación, ni -lo que es más significativo- en las confirmaciones de propiedades por los papas aparecen este tipo de explotaciones"²⁴⁷. El perquè la granja no es va utilitzar en els monestirs cistercencs femenins, és encara un punt obscur.

La documentació del monestir de Santa Maria de Valldaura, tampoc parla de "granges cistercenques". Pérez-Embid creu que una explicació del fet, és justament la condició femenina de les comunitats i la rigurosa separació de sexes, que en el monacat cistercenc, varen ser suficients per descartar o rebutjar aquesta forma específica d'explotació directa dels dominis. En el seu lloc les monges emplearen un sistema, segueix dient Pérez-Embid "que aparece con perfiles particularmente netos y que no necesitó variar la forma externa de los dominios. Las heredades hallan en él una funcionalidad superior a la ejercida en los dominios del Císter masculino". Les propietats o alous, s'incorporen depenent de les donacions i algunes compres oportunes, i bescanvis, variant d'un monestir a un altre segons marqués el ritme i el valor de les dotacions fundacionals o una incorporació estimulada. Els béns rebuts com a donacions són reconeguts pel Cister.

Un altre aspecte encara, que constatem i contemplem pels seus efectes en el patrimoni, és el tipus de model de vida "de claustre i eremític", que defensava el Cister i que es va seguir especialment en els monestirs femenins: el "*Claustrum et Heremus*", dels primitius monjos de Molesmes. Pérez-Embid, a l'exposar la reforma del Cister i l'explotació temporal d'aquells moments diu que, "la reforma monàstica incoada en Cîteaux se inscribe en el seno de la corriente eremítica de origen mediterraneo, que a principio del siglo XII, iba extendiéndose por la cristiandad occidental, *Claustrum et heremus*, serían los sucesores de los humildes monjes que, viniendo de Molesmes, se retiraron al bosque de Cîteaux, a organizar en su *ordo*, el amplio conjunto de establecimientos eremíticos que salpicaban el mapa de Europa"²⁴⁸.

²⁴⁶.- PEREZ-EMBED WAMBA, J., *El Cister femenino en Castilla y León. La formación de los dominios (s. XII- XIII)*. En "la España Medieval", V. 1986, ps. 791-792.

²⁴⁷.- PEREZ-EMBED, J., *El Cister femenino...* p. 761 a 796.

²⁴⁸.- PEREZ-EMBED WAMBA, J., *El Cister en Castilla y León. Monacato y dominios rurales siglos XII-XV*. Junta de Castilla y León, 1986.

Les comunitats cistercenques femenines a Catalunya, fundades en el segle XII i XIII, i també el monestir de Santa Maria de Valldaura, seguien el model de "claustrum et heremus". Les comunitats tenien entre 12 ó 16 monges²⁴⁹. El territori escollit per fundar el monestir, era una vall agresta i solitaria, com diuen els propis documents. Moltes vegades, com hem vist, era l'espai d'una comunitat eremítica o beateri. I com altres monestirs cistercencs femenins, no obstant aquest model, rebien, gestionaven i fins i tot compraven béns patrimonials situats en llocs llunyants, que per la força havien de donar, cedir a altres. En el monestirs femenins, i especialment els cistercencs a més, cal afegir el fet de la clausura, que al llarg de la segona meitat del segle XIII, s'anirà imposant i suposarà un control cada vegada més estricte de la vida quotidiana i en les sortides de les monges del monestir.

b) Com es va plantejar doncs el sistema d'organització?

De fet al prohibir el tenir granges on posar conversos i el regular el nombre de monges, entre 12 i 20, s'inicia un camí i ja incidia en un viure de rendes per donacions.

L'Orde Cister establia que la màxima autoritat en el monestir i en la comunitat era l'abadessa, si be, *cum assensu nostri conventui*, per les decisions importants de la vida del monestir. Si calia es portava a consulta del Capítol general anual. El sistema de gestió i control econòmic del patrimoni, les importants rendes i propietats lligades a aquestes rendes, corresponia com a darrera i màxima autoritat a l'abadessa i a la seva comunitat. Ella, amb conformitat de la comunitat, hagué de nomenar procuradors i batlles que fessin la gestió directa i de control a cada zona, administració de les rendes, del pagesos depenents i altres, com sovint s'entreveu en els documents. Es fa difícil saber fins a quin punt la comunitat realment controlava la gestió. Maria Echániz destaca "Es fundamental plantearse en que medida el hecho de ser una comunidad de mujeres afectó a las formas y resultados de la explotación patrimonial²⁵⁰".

La realitat és que els monestirs cistercencs femenins hagueren de trobar una solució mixta i adequar-se entre mantenir el model de "claustrum et heremus" i, en gestionar les importants donacions patrimonials rebudes, o comprades, situades la majoria d'elles en zones massa llunyanes, difícils per a poder ser controlades, però que donaven importants rendes. Una possible forma de resoldre-ho, fou el gestionar i administrar el patrimoni mitjançant arrendaments a cens a pagesos o venent i cedint, tot conservant els drets jurisdiccional senyorials, de domini i a vegades de serveis; al front del qual hi havia un batlle responsable a cada zona, a vegades ajudat per un saió. Anys més tard, hi consta sovint un procurador, màxim responsable de la gestió patrimonial i que rendia comptes de la gestió a l'abadessa, segurament cada tres o sis mesos. A les zones més llunyanes fou a través de pagesos depenents i adscrits a la terra, controlats per un batlle i, per sobre d'ells moltes vegades, si la propietat era gran o complicada, un procurador.

La documentació del monestir de Santa Maria de Valldaura, és poc explícita en el que es refereix als modes en que va ser explotat el seu patrimoni territorial. En alguns sembla una

²⁴⁹.- CANIVEZ, J.M^a, *Statuta Capitulum Generalium ordinis cisterciensis (1116-1786)*, vol I, 1134-12. Lovaina, 1941.

²⁵⁰.-ECHANIZ, MARIA, *El monasterio de Sancti Spiritus...*p. 343.

explotació indirecta, un alou cedit i donat a pagesos o artesans a canvi d'un cens baix, són els aous del voltant del monestir. En altres, són grans dominis, allunyats, sobretot en les terres de la dita Catalunya Nova, encara en procés de repoblació, on el monestir cedeix el mas i terres als pagesos a canvi d'una part important de la collita, normalment una quinta part, i amb els drets de domini senyorial cedit, amb l'obligació de tenir homes allí afocats, que a més prestaven serveis de guaita, bada i tragina, entre altres.

A més, en l'Europa occidental baix-medieval, ens comenta S. Moreta Velayos, "els importants senyories eclesiàstics, pressionats per la conjuntura econòmica-social, pel pes del fisc reial i pontifici i altres circumstàncies, l'explotació directa del domini havia experimentat un creixent retrocés a partir de l'últim quart del segle XIII, estabilitzant-se a mitjans del segle següent. En tot el continent el *cultiu directe*, per part dels establiments monàstics, té una notable contracció, provocada per una radical transformació de la forma de reclutament de la *ma d'obra*²⁵¹". La mateixa Orde del Cister, hagué d'adaptar-se a la nova situació. Així en el Capítol General de l'any 1261 s'havia admés la possibilitat d'arrendar les granges, i el Capítol de l'any 1312, es generalitza el sistema d'arrendament de granges²⁵².

Es evident, que en les comunitats cistercenques femenines l'explotació directa no es donà en el sentit estricte, però a més la nova situació de finals del segle XIII, amb la falta de ma d'obra, i les noves normatives del Cister, indirectament afavoriren el sistema ja emprat en les comunitats femenines, conservant la propietat i explotar-la mitjançant arrendaments a cens i/o conservant els drets i dominis senyorials, donant un part de la collita, un cens i serveis. Però sobretot era l'organització per la recepció i recaptació de rendes.

A. SISTEMES DE GESTIÓ I EXPLOTACIÓ DEL PATRIMONI

1. El domini dels castells Solanelles i Puigdemager.

La comunitat monàstica de Santa Maria de Valldaura, mantingué sota la seva propietat un conjunt de dominis, "sub dominio monasterii", diuen els documents, formats per: masos amb pertinences, cases, boscos, vinyes, terres, sort, tros de terra i horts que va cedir al pagés, a canvi d'una part de la seva collita, entre un quart i un quint, i quasi sempre amb la prestació de serveis. Hi havia un o varis batlles i, amb el temps a més, un batlle-procurador. Les notícies les trobem indirectament en documents de sots-arrendaments de terres, camps, horts, fets pel gestor de torn, en nom del monestir, i amb el seu vist i plau. Però sobretot les trobem en les que ens aporten dos capbreus fets l'any 1342, moment en que el monestir es divideix i, per tan, cal separar i distribuir-se els béns patrimonials.

El domini de Solanelles i Puigdemager, ens quedaria desdibuixat només amb la descripció cronològica del documents, quasi tots arrendaments i sots-arrendaments a tercers, que hem fet a l'exposar el procés de formació del patrimoni. Domini que estava format pels castells de Puigdemager i el de Solanelles, antiga quadra, i els seus respectius termenats i llocs.

²⁵¹.- MORETA VELAYOS, S, *Rentas monàstiques en Castilla: Problemas de método*. Salamanca, 1974, p. 84.

²⁵².- CANIVEZ; J.Mª, *Statuta*, vol II, 1261 i vol.III, 1312-9. Lovaina,1941.

P.Bonnassie²⁵³ en parlar de l'avenç dels fronts peoners, destaca: “A la frontera mitjana, la Segarra i les serres de Queralt reben també malgrat llur aridesa i els pobres recursos del sòl pedregós, importants contingents d'artigaires. De vegades els colons, descoratjats i reduïts a la misèria, se'n tornen, com ara a Montbui, Tous i Oixelló, pels volts del 990. Però gairebé sempre s'arrapen a llurs aprisions, i el poblament de mica en mica es fa més dens, alhora que els camps guanyen la garriga: a les noves castellanies de Montfalcó i de la Manresana, per exemple, les escriptures de compra, que fins el 1030 feien a penes referència a terres ermes i boscos, concerniesen, el decenni següent, sobretot alous conreats, cases i vinyes. I el mateix procés d'explotació progressiva es podria observar també fàcilment al voltant de Clariana, de Calaf, (...)Els fronts no avancen perquè és la voluntat dels comtes. Però hi ha expansió demogràfica. Els colons en busca de terres, continuen vers la frontera (...) Els pagesos són obligats a doblegar-se a les exigències dels castellans fronterers, ara ja concients del valor potencial dels ermots i les garrigues que dominen llurs fortalises. Les terres ja no són preses directament pels colons, els són atribuïdes i, per primera vegada, els artigaires es troben repartits en colònies organitzades: les *quadras*. Les primeres mencions de *quadras* apareixen tardanament, entre el 1040 i el 1050 (...)Què és una *quadra*? És una unitat territorial, de dimensions restringides, delimitada al si d'una castellania fronterera. Al capdavant hi ha un cap de *quadra*, designat pel castellà, que pot ser un dels seus companys d'armes, o bé un dels primers capdavanters establerts al lloc: a ell és encomanada la guàrdia de la torre, obligatòriament construïda al bell mig del territori. Els *quadriers*, és a dir, els colons posats sota el seu comandament, li deuen l'obediència i els serveis que normalment corresponen al castellà...”

El castell de Solanelles fou primer una torre de guàrdia, del castell de Puigdemager que es transformà en *quadra*, i ja en el segle XIII era considerat castell. Però el pagès tenedor portava incorporat el seu nom, com el pagès Guillem de *Quadras*. Solanelles al llarg del segle XIII i XIV, es converteix en domini important de la zona, amb masos, camps de cultiu cerealístic, mentres que l'antic castell de Puigdemager es va cedint i venent com a trossos de terra més petits pertanyents a Solanelles. Al capbreu es fa constar el nom de Solanelles.

El dia 5 de setembre de 1342, la nova abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, Constança de Portella, es desplaça al castell de Solanelles, i allí, en presència del notari i testimonis, i a toc crida de trompeta, es fa el capbreu-jurat, sobre les possessions que cada pagès té pel monestir en els dits castells i el seu termenat. El protocol és senzill i, l'encapçalament clar,

*Noverint universi quod die intitulata nonas septembris,
anno Domini Millesimo CCC^o Quadragesimo Secundo, in
presencia nobilis domine Constancie, Dei gratia
abbatise monasterii Sancte Marie Valle Laure, in loco
de Solanellis personaliter constitute, etiam in
presencia mei notarii et testium infrascriptorum,
homines et mulieres castra de Solanelle, iurarunt,
concesserunt, aprobaverunt hoc Capbreu²⁵⁴.*

²⁵³ .-BONNASSIE, PIERRE, *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, vol. I, Barcelona 1979 pp. 381-383.

²⁵⁴ .- Col. dipl. n. 176.

Els homes i dones aproven el Capbreu jurant cadascún d'ells sobre els Sants Evangelis, són un total de dinou persones, caps de família: setze homes i tres dones, on cada u reconeix el què té pel monestir. Dotze tenen un mas cadascú, quasi sempre acompanyat de dos o tres camps de terra. Els restants, set persones, tenen terres o sorts de terres sense mas. Així podriem parlar d'un total d'unes setanta sis persones. El Cens de Catalunya registrat l'any 1348²⁵⁵, dins la vegueria de Cervera, en l'apartat de "focs desgleya e cavalers", consten: el castell de Solanelles "qui es de la abadessa de Valldaura" té 7 focs; i el mas de Portella un foc. Hi consta també en el mateix grup, el castell de Sent Domí "qui es de la abadessa de Valldaura" i que té 8 focs.

El capbreu enregistra un total de: 12 masos, 3 clotes, 2 decumba, 8 peces de terra, 4 camps de terra, 9 sorts de terra, 4 cases i honors i un hort.

1.1 Situació jurídica del pagés: l'entorn i condicions

La condició jurídica del pagés, ja sia tinent o arrendatari, tenia un mas que quasi sempre portava el seu nom, amb l'obligació de tenir afocat amb persones amb tot el dret de domini, en la fórmula "sota-donació del monestir i la seva abadessa",

La fórmula jurídica emprada en el jurament del capbreu pel primer declarant, tenedor de mas, és ben representativa,

...Petrus Sala dicti castri, iuravit super Sancta Quatuor Evangelia, que tenet mansum den Sala, in dicto castro et debet tenere affocatum cum personis cum omni iure dominacionis, sub donacione monasterii predictae et eius abbatisse, cum opera guaita, bada et tragina, cum decimis.

Pere Sala, doncs jura que és del castell i que té el mas *den Sala*, en el castell, amb l'obligació de tenir afocat amb persones amb el dret de domini, però sota donació del monestir de Santa Maria de Valldaura i de la seva abadessa. Els homes afocats han de fer treballs, guaites, bades i tragines, i fer delmes. Ell, segurament actuava com a batlle.

Pere Sala, a més diu, que per una clota hi ha de fer,

Item iuravit, que dat quartam partem expletorum, decumba de les Clotes, que fuit den Petri Morera dez Pratis(...)
que havia sigut de Pere Morera, antic batlle de la zona.
La delimita bé, *pro ut terminatur in camino publico de Pratis a Calaff et in sorte ecclesie de Solanellis et in honore dicti Petri(...)* i segueix, que per una peça de terra,

Item un quadam peciam terre qui est ad Puteum de

²⁵⁵.- *Col.lecció de Documents Inèdits*, tomo XII, p.53 de Próspero Bofarull Mascaró, 1856.

*Solanelles, dat quartam partem, que fuit de P. Querol
dez Prats et terminatur in honoribus dicte ecclesie et
in camino quo itur de Solanelles Minorisam.*

Aclarint, que a més ha de fer un cens anual en temps de collita, d'una migera de blat, ordi i espelt.

*Item facit pro censu quolibet anno tempore mensium: una
migera de frumento, una migera ordeí, una migera espelt
ad mensuram censuales veteres.*

No sabem el seu tamany ni la producció. A més d'aquest cens en temps de collita, fa constar altres: un per sant Miquel de dos sous i vuit diners; per Nadal tres sous i quatre diners *pro perna*, i quatre fogaces de froment; en el temps de *trescoloris*, quatre mitjos queters de vi a primer raig, quatre fogaces de froment, i una ovella de dos o quatre dents, amb llana i llet.

Un segon estil de declarant és Pere Bertolí: fa constar també que és del castell, però el jurament és més senzill. No consta que tingui les persones afocades amb "*cum omni iure dominacionis sub donaciones monasterii predictae et eius abbatisse*, sinó que,

*dicti castri, iuravit se tenere in dicto castro ob
donacione predicta, mansum den Pere Bertolí, et debet
eum tenere affocatum cum personis, cum opera, gaita, bada
et tragina et cum decimis.*

Pere Bertolí, no era batlle, fa un cens anual semblant al descrit anteriorment: en temps de collita, per sant Miquel, per *trescoloris*, i per Nadal. També té a més del mas, alguns camps de terra, dels que ens detalla la delimitació, fent constar que dóna la 1/4 part de les collites,

*Item dat quartam partem expletorum de quadam terra infra
eius aeram terminata in camino publico quo itur de Prats
a Calaf et in honore den Martí Devalmanya...*

Un tercer estil de jurament és el de Pere Martí de Valmanya, el qual també declara que és del castell i,

*iuravit que tener pro donacione predicta, mansum de
Valmanya et debet eum tenere afocatum cum personis et
cum omni iure donacionis cum decimis.*

El mas d'en Pere Martí però no consta que faci treballs de guaita, bada ni tragina. Té també dos terres anomenades: *La trilla del castell*, i *la sort davant casa*, per les quals dóna també 1/4 parte de les collites. I a més, consta un cens anual semblant, però més alt en ordi i espelt en temps de collites, per sant Miquel, per la Festa d'agost i per Nadal.

Finalment posem un quart estil jurídic pels tenedors d'un mas, en aquest cas una dona, Nancina Riera, reconeix que és del castell, que té un mas que fou de Dolza que ha de tenir afocat amb persones i han de fer treballs de guaita, bada i tragina i donar dècimes,

*iuravit que tenet in dicto castro pro donacione
predicta, mansum qui fuit dena Dolza, et debet eum
tenere affocatum cum personis, cum omni donacionis
iure et face opera, gaita, bada et tragina, et dat
decimas.*

Nancina però no té altres terres. Només paga un cens anual per Nadal, molt més baix: un parell de gallines.

En resum, aquestes obligacions les constatem en la quasi totalitat dels jurants que tenen un mas, excepte el mas de Pere Martí de Valmanya, que no fa cap tipus de treballs ni serveis. En el cas de la dona Nancina Riera, ha de tenir afocat amb persones, fer treballs, bada, guaita i tragina, i fer delmes, però en canvi el cens anual és molt baix, un parell de gallines per Nadal. El mas de Rómia de Portella, una altra dona, en canvi, té les mateixes obligacions i deures que la majoria. El mas que té Simó Canaleta, que abans havia estat den Seguer, té com un doble pagament de cens, com per dos conceptes: El primer recull haver de fer els treballs i serveis de guaita, bada i tragina, pagar delmes i fer un cens d'una migera de froment, una d'ordi, dos sous i tres diners i una ovella pel mes de març. El segon concepte, diu "pel mas que fou den Seguarra", pel temps de collita una migera de froment, una d'ordi i una d'espelt, per Nadal i sant Miquel un cens en monedes i pel temps de "trescols", quatre quarteres de vi del primer raig, i una ovella. Deuria tenir doncs dins d'un mas, un altre mas, potser s'havia dividit, aquest situat potser en terreny més secà.

Un estil diferent dels jurants, són els que no tenen cap mas i que l'única relació amb el monestir, sembla, són les terres o sorts que detallen. Generalment donen una 1/4 part de la producció; entre ells hi trobem al degà de Prats, o a un presbíter. Els que tenen una terra més petita, una sort, donen com a cens una gallina, o una fogaça. No viuen ni consta ni es consideren del castell, i no fan constar cap altre tipus de dependència, lligams o censos.

Tot plegat ens dibuixa una diversitat de pagesia que ens permet agrupar, tot seguint la classificació feta per Coral Cuadrada²⁵⁶, en cinc grups: tinents lliures sotmesos a cens; tinents sotmesos a dependència personal i obligats a pagar censos, fer serveis en treball i satisfer taxes arbitràries; tinents sotmesos a les prestacions anteriors i adscrits a la terra; i tinents com els anteriors i, a més, sotmesos a mals usos.

En el domini de Solanelles, no trobem casos de pagesos sotmesos als mals usos, com tampoc ens consta aloers petits propietaris. Així ens mouriem en els tres grups intermitjos, com a màxim. Seguint també l'ordre proposat per Coral Cuadrada, a partir del més baix nivell del pagés, trobem que la majoria serien tinents sotmesos a dependència personal, obligats a pagar censos, fer serveis, satisfer taxes arbitràries i a més adscrits a la terra; serien els que treballen el mas. Un segon grup seria com l'anterior però sense estar adscrits a la terra, aquí hi

²⁵⁶.- CUADRADA, Coral, *El Maresme Medieval: Hàbitat, Economia i Societat, segles X-XIV*. Barcelona, 1988.

podríem contemplar els tenedors de masos. En el tercer grup hi trobem els que tenen una terra, un camp o una sort que la treballen, però que contemplem com a pagès lliure sotmès a cens.

Classificació dels pagesos del domini segons el Capbreu:

1	2	3	4	5
aloers (petit propiet.)	censos (tinent lliure)	dependència serveis, taxes (tinent sotmès)	adscrits (tinent sotmès i)	mals usos (tinent i a més)
-	Nacortada Pere Sala Raimon, degà de Prats. (tots tenen terres grans a 1/4 collita)	Pere Sala Pere Bertolí Pere Martí Simó Canaleta Jaume Anglès Bernat Belo Berenguer ça Riera Nancina Riera Bernat Coma Pere Vilaseca Ròmia den Portella Pere Berardes	els afocats que treballen en terres del mas	- -
	Pere Martí, presbíter. Pere Esteve Nanfós Geralda Bernat Morel (tots tenen una sort)			

1.2 El Masos

El monestir tenia en aquesta zona, l'any 1342, pocs anys abans de la "Pesta Negra", dotze masos, amb importants rendes cerealístiques. Al front dels masos hi trobem deu homes i dues dones, lligats jurisdiccionalment amb el monestir. Alguns masos, quatre, han passat d'un pagès a l'altre, com el mas de Seguer, el mas de Maçana, el de Guillem ça Quadra i el de Castellbó.

Els elements bàsics d'aquesta explotació, el mas, el trobem tal com ens la descriuen alguns documents. Portava el nom del tenedor. No sabem les dimensions ni les característiques, si bé podem pensar en un casa gran d'estatge, amb diferents annexes: corts, altres cases o cambres, porta, arc, graners, i camps al voltant per el cultiu, potser boscos, prats. Depenent de cada tipus de mas. En la documentació podem distingir al menys dos:

a) Un primer tipus, documentat l'any 1246, seria l'anomenat mas del Bord de Rajadell, que fou "diu" de Pere Bernat, situat al castell de Puigdemàger, comprenia a més del mas, la batllia, totes les cases, honors, possessions, censos, collites i parts de collites, i tots homes, redempcions d'homes i dones, i amb tots els establiments a tercers, laudimies, ioves, tragines, obres, cavalcades, pastures, herbes, llenyes, monts, plans, pedres, roques, arbres de roures, *ademprius*, pertinences amb cases, drets de domini, ventures, entrades, sortides i afrontacions²⁵⁷. El qual el monestir el rep com una venda. Era probablement el mas del batlle

²⁵⁷.- Col. dipl. n. 52.

per la zona²⁵⁸. Aquest mas en el mateix any 1246, Guillem de Boixadors el ven, dóna en carta de propietat a l'abadessa Blanca, juntament amb el feu, que ens el detalla: el mas de Pere batlle i pertinences i el mas de Guillem del Coll²⁵⁹.

b) Un segon tipus el trobem més o menys detallat en el Capbreu. Les dades de documents de sots-arrendaments i altres, anteriors al Capbreu, res ens indiquen de masos, ni detallen les característiques i dimensions, solament el Capbreu ens dóna algunes pistes sobre la xarxa de masos compresos en el domini i les condicions: tenir afocat amb persones sota el dret de domini i prestar serveis al mas de treballs, potser dos dies a la setmana, guaita, bada, tragina, i delmes.

Els masos eren disseminats, però en una zona més o menys propera, i amb persones adscrites. Deurien tenir inclosa, com explotació unitària agrària, extensions variables i segurament grans destinades cultius de cereals, tal com mostra el fet de ser condició de tenir un mas, pagar un cens anual en cereals: una migera (uns 40 kgs) de blat, una d'ordi i una de civada, o sigui uns 120 kgs. en total.

Però potser les diferències més notables entre ambdós tipus de mas, el de l'any 1246 i els que trobem l'any 1342, o sigui cent anys després, són les condicions del pagès. A l'any 1342, per tenir el mas no ha de fer laudimies, cavalcades i ioves, ni redempcions d'homes i dones, que hem vist se li demanava l'any 1246. Els pagesos i pageses marxaven a les viles properes, a Els Prats de Rei, Calaf, Cervera, on la vida deuria ser més fàcil.

La relació del monestir amb els homes de la dominicatura que tenen un mas, la trobem, en bastants casos, establerta en anys passats. Així Pere Sala, el podem considerar un hereu de Guillem Sala, lligat al monestir des de l'any 1295, quan comprà dos trossos de terra a Puigdemager²⁶⁰. A Jaume Anglès, el trobem ja l'any 1301 comprant la meitat d'un hort, que continuà conservant²⁶¹. També la família Ça Riera, la constatem des de l'any 1324, on diferents membres de la família, van efectuant compres de terres en diferents moments²⁶². Pere Vilaseca, conservà també propietats en diferents trossos de terra a Puigdemager, cedides, incorporades en diferents moments, ja des de l'any 1302²⁶³. I també en Bertolí de Solanelles, que l'any 1302, comprà quatre trossos de terra en el terme de Puigdemager²⁶⁴.

Per altra banda, s'observa en el Capbreu la desaparició de famílies del lloc, que el llarg del temps havien sigut rellevants pel monestir, alguns amb càrrec de procurador, com Berenguer i Raimon de Medàlia, o com els batlles, com Guillem Ça Quadra de Solanelles, Guillem i Pere de Morera de Prats, entre altres, antics batlles i procuradors. Segurament la vida del camperol, en aquests anys s'endurí i els que havien tingut càrrecs o més possibilitats, havien pogut marxar potser a zones, diguem, de vida més fàcil, com hem dit, a les viles com a Els Prats de

²⁵⁸.- Col. dipl. n. 52

²⁵⁹.- Col. dipl. n. 56

²⁶⁰.- Col. dipl. n. 102

²⁶¹.- Col. dipl. n. 106

²⁶².- Col. dipl. n. 142.

²⁶³.- Col. dipl. n. 106 bis.

²⁶⁴.- Col. dipl. n. 107

Rei, a Calaf, a Cervera, o a terres més llunyanes com les ciutats de Lleida i Tàrraga, com s'endivina en el document.

1.3 Les terres

Quasi tots els tenedors de masos tenien a més, com hem vist, dos o tres peces de terra, que són anomenades tros de terra, camp de terra, peça de terra, clotes, decumbes, sorts de terra. No sabem l'extensió d'aquests diferents noms i estils de "terres", però creiem que el nom ens dóna una possible classificació. Clotes, decumbes, camps de terra, troços de terra i peces de terra, tenen al nostre entendre, una mateixa significació en valoració de producció: són camps més grans, generalment destinats al cultiu dels cereals més apreciats, el blat, l'ordi i la civada, i també l'espelt en menor quantia, pels quals es paga 1/4, i a vegades 1/5 de la collita, en temps de collita. El monestir obté molt bones rendes en aquests cens de cereals, especialment en aquesta zona de mig secà, que encara avui dia segueixen sent els cereals el cultiu predominant.

A més dels tenedors de masos, tenien aquest tipus de terres persones que no es "diuen" ser del castell de Solanelles. Així trobem a: Nacortada, dona, que té una clota; el degà de Prats, també té una clota; al igual que Pere Sala. Tots ells paguen un cens d'una 1/4 part de la collita.

Les peces de terra més petites, anomenades quasi sempre sorts, deurien ser terres de cultiu per les necessitats personals, pagavan un cens baix, un parell de pollastres o una gallina per Nadal. Hi trobem en aquest grup al presbíter Arnal Martí, Pere Esteve, Namfos GERALDA de Prats i Bernat Morell, paguen un cens anual d'una gallina per Nadal, alguna vegada a més una fogaça de pa i un mig quarter de vi.

Per altra banda cal destacar que en els constants sots-arrendaments que al llarg dels anys es produeixen a Solanelles i Puigdemager, entre el batlle i el nou establiment, hi trobem el nom de moltes peces de terra, que no constatem en el Capbreu. S'havia buidat la zona cultivable de camps per dificultat de mà d'obra dels pagesos?. Havien marxat els pagesos cap a centres urbans com Prats, Calaf, Cervera? El mas havia engullit aquests camps dins el seu territori?. En definitiva, la xarxa de camps, clotes, sorts, vinyes, que ens detallen els documents de la segona meitat del segle XIII i a principis del XIV, on són?.

Exposem en un llistat el noms de camps de terra, peces o troços de terra, sorts i altres, que hem trobat en la documentació, situats en els termes, llocs i castells de Solanelles i Puigdemager:

any	tipus de terra	nom	
1269	camp de terra	"Camp de Peyora"	a Puigdemager
1270	Clos i Comelars	(no diu el nom)	"
1279	tros de terra	"Lo Vinyal"	"
1282	" "	(no diu el nom)	"
1295	dos troços de terra	"Coll Puthei"	"
1301	sort de terra	(no diu el nom)	"
1301	1/2 de cada hort	"	
1302	4 troços de terra	"Puigadela, Loars, Fexes i Comelars"	"
1303	tros de terra	"Alapuyadela"	"
1304	" "	(no diu el nom)	"
1310	dos troços terra	"	"
1312	tros de terra	"Canetis"	"
1315	" "	"en Coll de Seguer"	"
1323	" "	"Coll Degaboleda"	"
1323	" "	"Als Loas"	"
1324	casals	"Vila Ganela"	"
1324	tros de terra	"Coma de Transit"	"
1332	Canegues s'estable,	càmara i arc fins graner	"

2. El domini del castell de Sent Domí.

L'explotació patrimonial del domini del castell de Sent Domí, fou semblant a la de Solanelles. El patrimoni procedia d'un bescanvi promogut pel bisbe de Vic, Berenguer de Guàrdia, en que el monestir rep el castell de Sent Domí a canvi de varis béns al castell de Sallent, casa de Vall Vuida i castell Nou a la comarca del Bages. Les dades són bàsicament les que aporta el Capbreu, pel fet de ser un patrimoni tardà del monestir, l'any 1322, fruit d'un bescanvi com hem vist, entre el monestir i el bisbat de Vic; proposat pel Capítol General i el seu bisbe Berenguer de Guàrdia, germà de l'anterior abadessa Marquesa de Guàrdia.

El detall d'aquest patrimoni inicial, ens dibuixa bé el seu abast: el monestir el rep en lliure i franc alou, i el mateix dia, immediatament, el bisbat nomena com el seu procurador, al rector de Freixenet:

*...de castro de Sent Domi, quod habemus in nostra diocesis
cum fortitudine ipsius castris, et cum eius terminis,
redditibus, exitibus, censibus, agrariis, explotorum
partibus, aventuris, hominibus et mulieribus et omnibus* ...²⁶⁵

²⁶⁵.- Col. dipl. n. 135

2.1 La condició jurídica del pagès i les obligacions

En la primera concessió d'establiment, l'any 1324, feta a Pere Albert i el seu fill, hi consten clares les condicions,

...stabilimus vobis Petro Arbert et Pericono Arbet, filio tuo, homines nostros de Sent Domi, et vestris et cui volueritis, perpetuo omnes et singulas iovas, batudas seu aradas, fematas, tiratas, vendemiatas et vendimiadores, que nos habemus et recepimus se habere debemus et consuevimus in hominibus et mansis nostris loci predicti de Sent Domí et terminis eiusdem²⁶⁶...

El monestir es reserva però el dret de fadiga i domini.

El mateix Pere Arbet, el trobem en el Capbreu de 1342, on jurà sobre els sants Evangelis, que tenia el mas que fou de Berenguer Cavalera,

...et debet eum tenere affocatum cum personis et facere servicia predicta (operam, gaitam, badam, traginam, iovas, batudas, femadas) et dare decimas...

i, també ha de fer un cens anual en temps de collita d'una migera de froment, una d'ordi i una civada. Per Nadal una gallina, i una altra gallina per cada cap de bestiar, *bestorra*, una fogaça de froment i dos sous *pro perna*²⁶⁷.

La condició jurídica concreta no consta, però sí que està obligat a tenir el mas afocat amb persones, amb el detall de censos en blat i serveis de guaita, bada, tragina, joves, batudes, femades i donar delmes.

Tots els jurants, utilitzen la mateixa fórmula. Són un total d'onze homes i una dona. El primer que consta és Pere Soler, justament és l'únic que, a més del mas, té una Decumba per la qual dóna 1/6 part de les collites, en garba.

A Pere Soler, el trobem uns anys abans, al 1325, igual que Berenguer Durban, en el segon establiment que fa el monestir, les condicions en aquest document són més clares. Pere, al igual que Berenguer Durban, jurà i reconeix,

... que sum per me et meos, homo vestro dicti vestri monasterii, proprius, solidus et afocatus et etiam naturalis²⁶⁸...

²⁶⁶.- Col. dipl. n. 144

²⁶⁷.- Col. dipl. n. 179

²⁶⁸.- Col. dipl. n. 146

L'única dona que consta que té un mas, Geralda, està en les mateixes condicions que els homes.

Un altre document fet l'any 1347, cinc anys després del Capbreu, és un establiment completament diferent, l'abadessa dóna, concedeix i estableix,

*...atque in emphiteosim ad tercium censum infrascriptum
tradimus tibi Arnaldo Querula, homini nostro et dicti
monasterii, comoranti in castro nostro de Sent
Domi²⁶⁹ ...*

tot afegint que en el pati i solar de cases que és *extramuros* pot construir i edificar casa o cases *ex abisso usque ad celum*. Només ha de pagar un cens baix.

El mateix dia Arnal Querula però, jurà en document a part, ser home propi, quiet, soliu i afocat, a la vegada que fa homenatge a l'abadessa i al seu presbíter, fent constar segons els Usos de Barcelona i Les Costums de Catalunya i el Fur d'Aragó²⁷⁰. S'havien endurit les condicions?.

Fem una classificació de la situació jurídica del pagesos segons el Capbreu:

1	2	3	4	5
aloers	censos	dependència serveis, taxes	adscrius	mals usos
-	-	Pere Soler Berenguer Durban Guillem Brianco Pere Bertrand Pere Cardona Gerald Durban Pere Portella Bernat Odena Guillem Cavalera Berenguer Borrel Pere Albert Bernat Bassa	els afocats que treballen el mas	

2.2 Els masos i terres

Com hem dit el domini de Sent Domí, tenia dotze masos. Res sabem de l'extensió, però creiem que deuriem ser bastant grans i sobretot tots dedicats al cultiu de cereals. Sent Domí

²⁶⁹.- Col. dipl. n. 186

²⁷⁰.- Col. dipl. n. 187

està en plena Segarra, i avui és encara totalment zona de cerealística. L'entorn guarda encara una fisonomia medieval, formant quasi una gran quadra o lloc.

Dels dotze masos que recull el Capbreu, vuit ja havien canviat de tenedor o pagès. Aquests homes i una dona declarants són seguint l'ordre del Capbreu: Pere Soler, Berenguer Durban, Guillem Brianco, Pere Bertrand, Pere Cardona, Geralda de Durban, Pere Portella, Bernat Odena, Guillem Cavalera, Berenguer Borrel, Pere Arbert i Bernat Bassa.

Pere Soler, devia actuar com a batlle, ja que a més d'haver de tenir el mas afocat amb persones amb tot pret de domini, i fer guaites, bada, trajina, batuda, jornades, femades i veremades, ha de donar la dècima de la dominació.

A diferència del Capbreu de Solanelles, pocs dels jurants tenen a més del mas, un camp gran o clote per cultivar a cens elevat. Només Pere Soler, que paga un cens 1/6 part de les collites, en garba. Quatre només tenen el mas. Altres dos tenen a més del mas una sort o dues de *Rovira*, rouredes, per la qual paguen una migera i mitja de blat. Dos tenen a més del mas un hort (un de cànem). Un té a més dues cases, i dos més deurien tenir ramats, ja que paguen un passatge de mur per *bestorra*, o simplement un tant per bestiar. Alguns d'aquests petits complements, molt variats, donen un cens baix, com cases que donen una gallina per Nadal, un forn dona una cuita de pa pel senyor "sense puia", alguns horts, donen una gallina per Nadal i tres fogaces de froment, o per passatge de bestiar pel mur, cinc sous i tres diners i un parell de gallines per bestiar. Els horts semblen tenir diferents usos, així un devia servir per pastura, i paga 12 diners per bestiar, i un altre que cultivava cànem, especifica, dona dos sous per perna i dotze diners per Nadal. Tot fa pensar en un vida més senzilla del camperol. Hi ha una diversificació de les tasques i maneres de vida quotidiana de pagès, més per subsistir, i sobretot es paga menys censos en diners i en canvi més en espècie, els cereals.

Els masos en canvi, segueixen el mateix model de lligam que el constatat en el Capbreu de Solanelles. Però la situació del pagès aquí és més dura. Dos fets ens ho mostren: El pagès per tenir un mas, paga un cens anual en espècie més alt, en temps de collita, unes tres o quatre punyeres afegides, per cada classe de cereal. Però a més, ha de fer més serveis, hi trobem que a més de les guaites, bades i tragines, ha de fer joves, batudes femades i veremades i veremadors.

En quan a la relació anterior dels jurants del Capbreu amb el monestir, només tenim constància de tres homes: Pere Albert, Pere Soler i Berenguer Durban. El primer, Pere Albert, l'any 1324 s'estableix allí i es considera "home de monestir", hi ha de fer joves, batudes, femades i veremades²⁷¹. Pere Soler i Berenguer Durban, l'any 1325 els trobem fem homenatge a l'abadessa i al monestir, s'anomenen "homes vostres", propis solius, afocats i naturals²⁷². Ambdós deurien ser dels primers homes establerts pel monestir.

²⁷¹.- Col. dipl. n. 144

²⁷².- Col. dipl. n. 146

3. L'entorn immediat del monestir

Un altre grup patrimonial que el monestir va conservar com a directa i el cedí a arrendament a baix cens, foren els masos del seu entorn, que havia rebut mitjançant donacions inicials com alou franc amb dret de domini, cens, i amb els seus homes i dones; situats al lloc on es trobava el monestir i al seu entorn més immediat, en els termes de les parròquies de Santa Maria d'Olvan i de Santa Maria de Quar, dins la jurisdicció senyorial de la Portella. La documentació no ens aporta quasi cap dada sobre la manera de gestionar-ho, ni els pagesos, possiblement homes de confiança del monestir, a qui va donar per conrear, ni els censos o tipus de contracte o lligam establerts. Són les terres i patrimoni del que J.Pérez-Embid, anomena "el centro"²⁷³. D'aquest entorn immediat al monestir, parlem d'uns vuit o nou masos: Valldaura, Tresserra, Codina i molí d'Adrover, Artiga, Riba, Noguer, Descobet, que poca cosa sabem, potser només que el monestir els conserva sempre, que eren portats per pagesos que podem anomenar d'alguna manera seus, que viuen a la zona, quasi en el mateix espai físic del mateix monestir, el mas de Valldaura, que encara avui porta el nom del monestir.

Un senzill llistat de recull de censos, fet en plena època "de Pesta Negra", l'any 1350, ens amplia i detalla el nom i nombre dels masos a l'entorn immediat del monestir: "mas del Bosch de la Portela", "mas de la Portela", "mas de la Era", "mas Camp de Parers", "mas Pug Alt", "mas del Basses", diu, "abans masoveria de la Codina", "mas Scobadel", i "los masos de Casa Nova, de Font Darnau i Closses"²⁷⁴. El document, abans de detallar els censos, té una petita introducció, que creiem representativa de la precària situació del moment, en plena "Pesta Negra", i coincidint pocs anys després de la divisió del monestir: Raimon de Fontdala, abat del monestir de Sant Pere de la Portella,

*" donavit in provissiones domina abbatissa Constancia
nobilis de Portella, de monasterii de Vallis Laure...
pro vestitu el decime. Primerament dona lo Senyo abat
lo dia de Santa Maria de setembre, dia adicit .XX.
solidos. Item un sester dordii a messura de Berga.
Item .XII. puyneres de fformet bo hec bel".*

I segueix el detall de censos de cada mas, sense indicar i precisar la quantitat, i que expossem en un quadre a part. El mas del Bosc de Portella, és el que sembla més aporta: tasca de pà i de fruits de tot lo llaurat, "carnagre de carn", un possal de carn salada de porc, mitja quartera de froment. Altres masos, el de la Era i el de la Portella, aporten la meitat del delme i de la primícia de totes les coses, afegint "ab entegre de totes cosses pertanyents de dret", o "semblant cas de totes cosses".

En el mas de Camp de Parers, dóna tasca i delme, i 12 punyeres de civada, un posal de carn salada de porc per Nadal, i un mig quarter de vi, i dos fogaces "valens" tres diners.

²⁷³.- PEREZ-EMBID, J., *El Cister en Castilla y León*", p.308.

²⁷⁴.- Col. dipl. n. 189.

El mas de Basses, "abans masoveria de la Codina", fa primícia del pa, i d'ús, i de "totes coses acostumades a donar". El mas "des Scobedel", primícia "de tot ço que donar se deia".

Dels tres masos: "Casa Nova", "Font Darnau" i "Closses", donen, diu, la primícia de totes del coses.

Finalment, afegeix: "Item deu donar lo monestir provissió de", i trobem un llistat de petites coses per assegurar podriem dir les necessitats quotidianes.

Expossem en un quadre a part, el total de les aportacions.

Nom del mas	Tipus de rendes
mas Bosc de Portella	<ul style="list-style-type: none">- Delme i tasca de pa i fruits de tot lo llaurat.- Carnagre de carn.- un pessal de carn salada de porc.- 1/2 quarter de froment.
mas de Portella	<ul style="list-style-type: none">- 1/2 del delme.- 1/2 de la primícia.- i íntegre de totes les coses pertanyents de dret.
mas de l'Era	<ul style="list-style-type: none">- 1/2 del delme.- 1/2 de la primícia.- i semblant de totes les altres coses.
mas de Camp de Parers	<ul style="list-style-type: none">- dóna del mas de Pug Alt tasca.- i de l'era el delme.- 12 punyeres de civada de cens.- Per Nadal: un pessal de carn salada de porc, 1 mig quarter de vi, dos fogaces de tres diners.
mas del Basses, abans masoveria de Codina	<ul style="list-style-type: none">- primícia de pa i d'ús i de totes les coses acostumades a donar.
mas Descobanell	<ul style="list-style-type: none">- primícia de tot "ço que donar se deia".
Masos de Casanova, Font Darnau, i de Closses	<ul style="list-style-type: none">- primícia de totes les coses.
Igualment "deu donar lo monestir provissio de"	<ul style="list-style-type: none">- una lliura de pa i 1/4 tots dies.- un patricor de vi a dinar, "hoc

- mig fort. Per sopar "un hec mig".
 - un cetrill d'oli "den divedres en altra divendres per tot lan".
 - mitja lliura de moltó per Nadal, una gallina i un pessal de carn salada.
 - Igualment "totes festes annals" una 1/2 lliura de moltó.
 - Igualment de tots "los obits" que deuen fer dotze diners a cada prevere.
-

L'economia del monestir es féu difícils en aquells anys. El monestir de Santa Maria de Valldaura, pel model de comunitat, per la prohibició de la pròpia Orde del Cister vers les comunitats de dones, perquè estem en plè segle XIII i XIV, com hem vist, no va existir una explotació directa en el sentit estricta. A més tenim també aquesta sensació, la difícil línia que separa el que són terres de reserva del monestir donades a explotar a pagesos i altres tipus de gent, i les terres que va donar a tinents lliures, tot cobrant un censos i importants rendes de drets jurisdiccional. Però ara es feia difícil.

M. Echániz, a l'estudiar el monestir de "Sancti Spiritu", ens manifesta el mateix dubte. Ella observa que el monestir va tenir el senyoriu jurisdiccional de varis llocs. "En alguns d'aquests llocs, es va despendre de la major part de la propietat directa de la terra, entregant-la als pobladors a canvi de que aquests l'explotessin, obtenint drets sobre la producció". Afegeix, que "tots aquests drets componen la renda feudal obtinguda, del que en termes marxistes, constitueix la coacció extraeconómica"²⁷⁵.

També Jesús Martínez Moro, diu en parlar de les rendes, que "el problema se plantea cuando se pretende clasificar correctamente en estos grupos todo un abigarrado conjunto de rentas que aparecen en la documentación, planteándose situaciones forzadas en el afán de etiquetar"²⁷⁶.

I aquest és el problema. No hi ha dubte que en exposar els diferents tipus d'explotació del monestir de Santa Maria de Valldaura, constantment, ens veiem en aquestes situacions forçades d'etiquetar.

El mateix J. Martínez Moro, diu que "el regimen señorial y su resultado fiscal tiene un carácter compacto del que no escapan instituciones pretendidamente autónomas como el Estado y la Iglesia".

²⁷⁵.- ECHANIZ, MARIA, *El monesterio de Sancti Spiritus*, Salamanca, 1995, p. 358.

²⁷⁶.-MARTINEZ MORO, Jesús, *La renda feudal en la Castilla del siglo XV. Consideraciones metodológicas y otras*. Valladolid 1977, p.25- 27.

Seguint aquests passos, el monestir de Santa Maria de Valldaura, va tenir els senyorijs jurisdiccionaljs de Sant Sadurní de Rotgers, els masos de Fàbrica a Santa Eulàlia de Berga, el bosc de Mataplana i potser algun altre que no hem sabut veure, els quals va cedir a pagesos del lloc obtenint censos sobre les collites o producció i a més conservà uns drets jurisdiccionaljs del senyorijs.

4. Sant Sadurní de Rotgers

És un exemple d'exploració, de l'evolució d'una batllia i conflictes jurisdiccionaljs i potser llinatges. El model organitzatiu de Sant Sadurní de Rotgers, com hem vist en el capítol sobre el procés de formació del patrimoni, s'inicia l'any 1265, en que l'abadessa Blanca que, amb consens i voluntat de tot el convent, dóna, concedeix i lloa a Guillem de Medirois, tota la batllia de tot l'honor de Rotgers, i tota provenda i rèdit que accepten en la parròquia de Sant Sadurní de Rotgers. A més posa les condicions de batlle, "que tinguis i rebis d'allà tota la part del batlle, la dècima de blat, i la sèptima mesura del ví primer, i dues gallines, i una "perna" de cinc argentades. O sigui l'anomena batlle i estableix les rendes i condicions. Una de les principals és que li concedeix a ell i a qui vulgui, que mai de més a més un després l'altre aquesta batllia sigui tinguda per nosaltres o successors nostres obtenir, ni en algun lloc donar "laudimies"²⁷⁷.

Per a Bernat de Medirois, fill de Guillem, el primer batlle constatat, que havia heretat la batllia, la situació va ser molt diferent a la del seu pare, i també l'organització. L'any 1289, Bernat nomena un saió, a Guillem de Torrents, a qui li ven, dóna i concedeix la saionia, i li delega funcions de batlle representatives, tenint, diu, en plena llibertat de fer, sempre en absència seva, en tota la batllia,

*"Ita quod, tu el tui et quem vel quos volueris vice
loco et nomine mei et meorum tanquam bailus et saio
dicti*

tot aclarint la relació que ha de tenir amb el monestir i tots els homes i dones de la batllia,

*"...et etiam ubique quem ad modum, ego et mei, possemus
ante huius modi donacione ... tibi est et omnia et
singula facere quecumque quilibet baiulus et saio facere
consuevit, et potest in dicto loco mandarís ex parte
dicte domine abbatisse et mea, cum hoc publico
instrumento universis hominibus et mulieres infra ipsam
baiuliam... habeant et teneant pro saione et etiam
(baiulo) in absencia mei et meorum ut est dictum, pro
dicti loci et pro te et tuis faciant, ac tibi et tuis
et cui sive quibus volueritis,"*

i tot reafirmant el poder que li dóna,

²⁷⁷.- Col. dipl. n. 78.

"... tu et tui sive mandaveritis semper obediant et respondeant de omnibus et singulis de quibus baiulo et saioni dicti loci obedire et respondere consueverunt et tenentur ac debent.

i encara diu més, "que tu en nom meu i dels meus pots requerir, exigir, congregar, aixecar, *levetis* i percebre tots els rèdits, sortides i prevendes i tot dret de la senyora abadessa i monestir, com per a costum es deu"²⁷⁸.

Aquest Bernat, fill de l'anterior batlle Guillem de Medirois, heretà per dret el títol de batlle, segurament ell ara vivia en un altre lloc, potser a una vila, i cedia i venia a un altre l'organització, gestió i control de la batllia. Ho confirma també el fet de que va signat pel seus hereus, i la renúncia de la seva esposa a qualsevol dret sobre la batllia. I encara una altra dada, el canvi d'abadessa. Blanca deuria ser ja morta, però no consta encara la nova abadessa.

La situació de la batllia i parròquia de Sant Sadurn de Rotgers, pocs anys després entrà en conflicte. Dos moments ens ho especifiquen. L'any 1300, onze anys després, ja amb la nova abadessa Marquesa de Guàrdia, filla de Tomasa de Portella, dos homes de la parròquia de Sagàs i un de la parròquia de Santa Maria de Quar, demanen a l'abadessa la seva intervenció pel abusos fets de Guillem de Torrents, el qual els hi ha retingut la part ...²⁷⁹. Onze anys després, el 21 d'octubre de 1311, l'abadessa Marquesa lloa, concedeix i aferma a perpetuïtat a Guillem de Torrents i al seu fill Bernat, de la parròquia de Sant Sadurn de Rotgers, com a batlle,

"...totam illam bauliam de Rotgers, in quam Bernardus de Madirolis tenebat et habebat pro nobis et nostri monasterio in dicta parrochia de Rotgers, in quam tu, dictus Guillerms, emisit de ipso Bernardo de Madiroles et ab Agnete, uxore eius..."²⁸⁰.

Un segon moment per mesurar el conflicte, és justament un mes després. Els dies 23 i 25 de novembre de 1311, en dues sessions, té lloc a Berga, l'acte d'enfrontament i acusació entre el monestir de Santa Maria de Valldaura i el sots-vicari de Berga i Berguedà, Guillem de Padrinyà, pel control de la dominació i el mer i mixt imperi del lloc de Rotgers. L'acte es fa davant de notari i testimonis especialment cridats per la prioressa Sança de Vilamur, i el sots-vicari Guillem de Padrinyà. Sança declara en nom de l'abadessa del monestir, que el lloc de Rotgers és un alou franc del monestir, i el monestir, l'abadessa i convent tenen *omniamodam* de dominació i mer i mixt imperi i tota jurisdicció en tot el lloc i terme i homes i dones d'allí. Segons tingueren, diu, els senyors de Mataplana, qui ho vengueren al dit monestir i convent per lliure i franc alou,

"...qui dicto monasterio et conventui suo, omnia predicta vendiderunt pro libero et francho alodio, ...

²⁷⁸.- Col. dipl. n. 101

²⁷⁹.- Col. dipl. n. 105

²⁸⁰.- Col. dipl. n. 119

de tots els quals a l'abadessa del monestir,

*...qui pro tempore fuerunt et etiam domini de Mataplana,
usi sunt in dicto loco de Rotgers tanto tempore, quod
memoria hominum in contrarium non existit,*

ni mai cap vicari o altres oficials del rei, entrà en el lloc de Rotgers, per querimònies, fadigues, pingnoracions o execucions, i que fa poc temps, Jaume de Casanova provà d'entrar contra l'Us i contra les Constitucions del senyor rei Pere, *recolende memorie*, i que Guillem de Padrinyà, *nititur* atentar contra les llibertats i franquícies del monestir i els privilegis; i que el sots-vicari tingué captius a alguns homes del lloc: a Guillem des Vilar, Jaume de Comelles, Pere d'Església i Guillem Sorribes.

El sots-vicari respongué, que el lloc de Rotgers no és alou del monestir de Santa Maria de Valldaura, ni de fet mai fou, ni és d'aquest monestir o abadessa i convent, que, i qui per temps allí foren, han tingut, ni de fet han en antic, el lloc de Rotgers per alou franc, ni el lloc ni els homes i dones d'allà, ni mai tota la dominació ni mer imperi ni mixt, ni tampoc el senyors de Mataplana²⁸¹.

La mateixa prioressa Sança de Vilamur, segurament lligada als llinatges de Vilamur, comtat de Pallars i els Berga, tres anys deprés, el 1314, actuant com a regent i procuradora, per concessió de l'abadessa Marquesa del monestir i convent, lloa i aprova i confirma a Bartomeu d'Eralta, de la parròquia de Sant Vicens de Castelló d'Alazen, "aquella adquisició que el seu avi i àvia, ferent a Bernat de Vilar de Rotgers d'aquell honor que tenien en el mas de Vila i d'Insola i de Font Gelada inferior, i d'aquell honor que tenien en el molí de vila i altres. Menys el dret de domini del monestir i la tasca de les collites *crescencium* en les terres que d'allí debem rebre segons consta en l'instrument que tenen, que el senyors de Mataplana, el teu senyor en el lloc de Rotgers, concedí les terres a tasca als posseïdors del mas de Vilar de Rotgers²⁸²". El document va signat per Sança de Vilamur i totes les monges que formaven el consell, però no per l'abadessa Marquesa, ni per la sots-prioressa Cília de Cartellà, que havíem vist actuant en altres documents i que l'any següent serà ja abadessa del monestir. Signa també Guillem de Vilar de Rotgers i el seu fill.

La situació pel control jurisdiccional d'aquest lloc i parròquia, deuria portar, ja feia temps, a un enfrontament amb la vegueria del rei a Berga, i també en el sí del monestir, la pròpia família Portella i potser amb el mateix bisbat d'Urgell, ja que dos anys abans el degà del bisbat havia intentat fer una visita pastoral, i no va ser ben rebut ni per l'abadessa ni pel mateix convent, segons consta com a queixa en el llibre de visites²⁸³.

Un fet que potser pot ajudar també a situar el conflicte, és el canvi d'organització administrativa i jurisdiccional que es dibuixà a partir del segle XIII amb la creació de la vegueria de Berga i Berguedà per part de la monarquia a fi d'obtenir un control i poder més

²⁸¹.- Col. dipl. n. 120

²⁸².- Col. dipl. n. 123

²⁸³.- Col. dipl. n. 122

real, i que a partir del segle XIV, quan es produeixen els mencionats fets, la vegueria es transformà en sots-vegueria de Berga, regida pels veguers de Bages i sovint d'Osona, conservant la figura del sots-veguer que els representava²⁸⁴.

Justament el primer document en que signa com abadessa Cília, el 1315, un any després, és amb els homes de Rotgers que havien estat presos i castigats i motiu del conflicte. Guillem de Sorribes, Jaume de Comelles, Guillem de Vilar i Pere d'Església, juntament amb Guillem de Torrents, batlle fins aquell moment, es declaren homes propis, solius, quietos i afocats del monestir de Santa Maria de Valldaura i de la venerable senyora Cília, abadessa del monestir, a qui concedeixen, cedeixen i donen, per ells i tots els seus hereus, totes les accions, peticions civils i criminals, reals i personals, útils i directes i altres que puguin haver, contra Guillem de Padrinya de la vila de Berga i contra Geroni, en altre temps sots-vicaris de Berga i Berguedà pel senyor rei. I continuïnt a l'abadessa senyora i procuradora, perquè pugui acusar i venir en contra de Guillem i Jeroni, civilment i criminal²⁸⁵.

Com ja hem expressat en el procés de formació del patrimoni del monestir, l'any 1340, després de la divisió del monestir, trobem el lloc, parròquia i batllia de Rotgers, formant part del nou monestir de Santa Maria de Montbenet. Els mateixos homes o els seus fills, Guillem de Sorribes, Guillem de Torrents, Arnau de Vila, Romeu d'Església, i alguns altres com Ramon Arnau i Bernat de Pujolet, tots de la parròquia de Sant Sadurn de Rotgers, es declaren homes propis, quietos, solius i naturals de l'abadessa i del monestir, prometen que no elegiran altre senyor o senyora, i fan homenatge de fidelitat a Cília i al nou monestir²⁸⁶.

No sabem quina havia estat la relació jurisdiccional amb el monestir des dels inicis, però si que després del conflicte i de la divisió del monestir, els homes són i depenen totalment de la jurisdicció del monestir de Santa Maria de Montbenet, potser en pitjor situació. L'any 1341, un Bernat de Comalada, que intervé en el mas de Vilar, reconeix a Cília com senyora seva, i ser home pròpi, quiet, soliu i natural i fa homenatge²⁸⁷. I la mateixa situació la veiem en el batlle, Bernat de Torrents, hereu del antic saió i batlle Guillem de Torrents, segurament un nét, fill de Bernat, que l'any 1342, confessa a Cília, ser homes seu, propi, quiet, soliu i natural, i fill dels nostres homes i dones. Confessa que té sota el domini del monestir, el mas de Torrents i la batllia del lloc de Rotgers, i fa homenatge oral i de mans en nom seu, a Salau, "batlle vostre"²⁸⁸. Res sabem però del què les rendes i censos, representen ara en el lloc de Rotgers, parròquia i la batllia.

5. Santa Maria de Matamala: els masos, parròquia i bosc.

5.1 Els masos, pagesos i les condicions.

El monestir tingué en la parròquia de Santa Maria de Matamala, des del'any 1243, o sigui als seus inicis, masos, honors i homes, en alou franc "*apud Viniolos subtus Gardiam de*

²⁸⁴.- "*Catalunya Romànica*", vol. XII, p. 42, Rosa SERRA.

²⁸⁵.- Col. dipl. n. 124

²⁸⁶.- Col. dipl. n. 166

²⁸⁷.- Col. dipl. n. 171

²⁸⁸.- Col. dipl. n. 175

Ripoles", no sabem quants, donats per Bernat de Portella en el seu testament per pagar els tres presbíters posats per ell al monestir²⁸⁹. Pocs anys després, 1246, Estefania de Lluçà, monja no professa, en el seu testament, deixà honor i els masos de Planes amb pertinences, que va comprar a Guillem de Portella, diu, en alou propi i franc i situats "a la parròquia de Santa Maria de Matamala, del terme del castell de Guàrdia, comtat de Besalú"²⁹⁰, sense explicitar les condicions per tenir el mas, però que el monestir va mantenir sempre com a patrimoni.

No és fins 1259, quan trobem els primers pagesos, Ramon de Planes espós d'Estefania, difunta, de la parròquia de Santa Maria de Matamala, que confessa i reconeix al monestir com a senyor natural, especialment de la seva abadessa Blanca. Raimon portava ja el nom del mas al que pertanyia. Promet per ell i la seva família, bona fe, fer serveis demanats, en tot temps estar i obeir el seu precepte i manament, i que no elegirà altre senyor ni església. Res diu de les condicions econòmiques i de serveis, si bé s'insinuen²⁹¹.

Però l'enduriment vers les condicions del pagès semblen clares a partir de l'any 1352, poc després o en plena "Pesta Negra"; un descendent de la família Planes, Pere de Planes, que es considera hereu i propietari del mas de Planes de la parròquia de Santa Maria de Matamala, confessa a l'abadessa Constança de Portella, del monestir de Santa Maria de Valldaura, ja dividit, que

"...sum homo proprius et solidus et affocatus vestri et monasterii vestri de Vallaura et successorem vestrorum in abbazia predicta, cum prole ex me descendente ... Et que teneo et tenere debeo pro vobis et vestra abbazia et monasterio..., totum mansum meum de Planis cum suis pertinenciis,

i promet a l'abadessa amb licència absent,

quod ero de vobis et vestris successoribus abbatissis de persona mea et de dicto manso et aliis bonis meis, bonus, fidelis, obediens et legalis,

que mai aclamarà a altre senyor o senyora, i fa homenatge al procurador de l'abadessa²⁹². On sembla es renova el contracte amb la nova abadessa.

Però l'any 1414, aquest mas el trobem dividit en dos, segons la documentació. Un mas rep el nom de "Mas des Amats", i el seu tenedor es Guillem d'Amat²⁹³; l'altre, porta el nom de mas de Planes Jossanes, i és de Bernat de Planes²⁹⁴. Les condicions són més dures i notem també una diferència entre ambdós. Bernat de Planes Jossanes, posseïdor "*mansi mei de Planis Jossanes*", de la parròquia de Santa Maria de Matamala., confessa i reconeix ésser

²⁸⁹.- Col. dip. n.41.

²⁹⁰.- Col. dipl. n. 53

²⁹¹.- Col. dip. n.70

²⁹².- Col. dipl. n. 192

²⁹³.- Col. dipl. n. 208

²⁹⁴.- Col. dipl. n. 209

home propi, soliu, rústic i natural amb tots els seus descendents nats i naixedors, del monestir i l'abadessa Sibil·la Ça Prous. Confessa que té pel monestir el mas de Planes Jossanes i promet pagar, entregar els censos agraris i altres servituds pel dit mas i terres, i entregar com és costum les rendors i nuncis, i

*"...Et ubicumque sim maneam aut estem, sim homo proprius, solidus, naturalis, cum omnibus supradictis et redempcione vestri et dicti monasterii"*²⁹⁵.

Per Guillem d'Amat, tenedor del mas "Des Amats", la situació sembla una mica millor, confessa i reconeix que és home propi, soliu i natural amb tots els seus descendents nats i naixedors, i que té *mansum meum des Amats cum suis pertinenciis*, i que ha de pagar a vos i als procuradors i rendir fidelment els censos acostumats, i promet i vol ésser home propi, soliu i natural i de "redempció". Promet també que no elegirà altre senyor²⁹⁶.

5.2. El bosc de Matamala

A part dels masos, el monestir tingué en la parròquia de Santa Maria de Matamala, com a patrimoni, el dret d'un terç del bosc de Matamala, que els documents situen bé, detallant les condicions, Blanca i tot el convent,

...vendimus et concedimus et damus in perpetuum tibi Bartolomeo Cardone, comoranti in villa Berge et tuis, et cui volueris in perpetuum, videlicet, illam nostram terciam partem illius nemoris, quam habemus et habere debemus, in parrochia Sancte Marie de Matamala, que est in termino de Za Guardia.

La venda i concessió d'aquesta tercera part a Bartomeu de Cardona, ens proporciona una sèrie de dades i detalls sobre el com era l'explotació, gestió, organització i control del bosc.

...In qua dictam terciam partem totius dicti nemoris, vendimus et concedimus atque damus te el cui volueris gratuita voluntate, et tuis in perpetuum... et servitutum et plenum posse et licenciam scindi arboris que sunt et erunt in dicta tercia parte dicti nemori et fustes et ligna cuiuscumque generis, ibi sunt et erunt ad opus ministerii de torneria...

i fustes i llenya de qualsevol gènere, allà són i seran per treballs d'ofici de torneria i tenint els operaris que hauràs volgut i quant volguis, que allí tallin i puguin tallar arbres, fustes i llenya negra (carbó) i carbonera, per treballs del dit ofici (taller) de torneria, sense cap contradicció nostra. I destacant que ho donen i concedeixen en plena llicència per defensar la tercera part del bosc, i que mai tallin o puguin tallar els arbres, llenyes i fustes que són i estan en el bosc,

²⁹⁵.- Col. dipl. n. 209

²⁹⁶.- Col. dipl. n. 208

sense la teva voluntat i llicència *tua et tuorum*. Però el monestir es reserva el dret de domini. No sabem el que representava en guany i rendes aquest bosc. Però això sí, ha de pagar un cens anual de dues dotzenes de *panifsidinis*, farina de blat, i mitja dotzena de blat pulcre i rebedor²⁹⁷.

Sabem que una altra tercera part del bosc la tenia el monestir de Serrateix, i era explotada també pels mateixos pagesos i treballadors. L'any 1305, ja morta l'abadessa Blanca, trobem un pacte entre els pagesos de la zona. Bartomeu Cardona que s'autoanomena fill i hereu de Bartomeu Cardona de Berga, dóna, reda, cedeix i transfereix a Arnald de Bairi i a Raimon de ces Planes de la parròquia de Santa Maria de Matamala, i a tots els homes de la parròquia, que són del monestir de Serrateix i de Santa Maria de Valldaura,

...tota aquella compra que el seu pare Bartomeu de Cardona, que ell va heretar en béns i drets seus que heretà del difunt Bernat, abat del monestir de Serrateix i de Blanca, difunta, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, "de parte illius nemoris vocati de Mathamala, quod est in predicta parrochia de Mathamala, et etiam omnia loca iura, voces et acciones reales..."

Aquesta cessió i donació, fa notar, els constitueix, a vos i als vostres homes i successors, senyors i procuradors²⁹⁸. Després, res més sabem del bosc de Matamala.

6. Els masos de Fàbrica i els seus homes a la parròquia de Santa Eulàlia de Berga.

6.1 Els masos i drets senyorials del domini

El monestir tingué en aquesta zona quatre masos que són anomenats "masos de Fàbrica", fàrgues. L'any 1257 el rei Jaume I fa donació a l'abadessa Blanca, al monestir de Santa Maria de Valldaura de l'Orde del Cister, diu, i l seu convent, indicant el motiu: un possible trasllat del monestir, que no es va complir.

"... que, propter ipsius loci indecenciam, propositis vos et conventum vestrum ad decencioem locum transferre..."

Assigna, concedeix i dóna tot el dret i domini que té en els quatre masos de Fàbrica de la, *nostrae dominicatura*, a la parròquia de Santa Eulàlia de Berga, amb el seu terme i pertinences, census, agreers, qüèsties, dons, cenes, serveis, monedatge, bovatge, emprius, justícies, calónies i amb veus i accions reals, personals i mixtes...En definitiva, concedeix el domini i tots els drets senyorials i jurisdiccionals. Amb la condició de que abans d'un any, es comenci a edificar un monestir i acabat en cinc anys. Cosa que no va succeir.

Ita tam quod vos et successores vestri in ipsorum

²⁹⁷.- Col. dipl. n. 84

²⁹⁸.- Col. dipl. n. 112

*mansorum hinc ad unum annum vestrum de novo incipiatis
hedificare monasterium et contruere ac vos, hinc ad
quinque annos primo venturos et continu completos*²⁹⁹ ...

El domini tenia a part d'unes rendes o census sobre l'explotació dels masos, uns drets senyorials importants que deuriem generar fortes rendes, com el bovatge o impost que rebia el rei, cenes, calònies, emprius i els drets de justícia.

El monestir de Santa Maria de Valldaura no consta que fos transferit a aquest lloc, però aquesta dominatura la mantingué fins l'any 1341, que passà el nou monestir de Santa Maria de Montbenet.

De l'explotació que en féu i el seu rendiment, no en sabem res. Algun sots-arrendament com el d'un tros de terra, l'any 1310³⁰⁰. En el document datat el 1323, Bartomeu, que és anomenat "Celarer de Fàbrica" de la parròquia de Santa Eulàlia de Berga, confessa i reconeix a l'abadessa Cília de Cartellà, que és home seu, propi, quiet, soliu i natural,

*...ex concessiones et donacione factam dicto monasterio
vestro per dominum Jacobum regem Aragonem*³⁰¹ ...

Renúncia al dret i costum i a tota immunitat i franquícia, en qualsevol ciutat, vila, castell o burg. Fa homenatge de mans i oral a Pere "Bo batlle", segons els Usos de Barcelona i La Constitució de Catalunya i el Fur d'Aragó.

El mateix Bartomeu "Celarer de Fàbrica", el 1341, després de la divisió del monestir, reconeix a Cília, abadessa del monestir de Santa Maria de Montbenet, ésser home propi, quiet, soliu i natural del monestir i del convent, tot repetint,

*...ex concessione et donaciona facta dicto monasterio
vestro per dominum Jacobum regem Aragonem, recolende
memorie*³⁰²

i fent el mateix jurament i homenatge.

Quatre anys després, el mateix Bartomeu "Celarer de Fàbrica" i el seu fill Berenguer, confessen i reconeixen a la nova abadessa Sibil·la d'Anglesola, ser homes vostre, propis, quiet, solius i naturals del monestir i a més afegeix, que té el mas de "Celarers" i les seves pertinences, que serà fidel, obedient i legal, com a home propi, quiet, soliu i afocat. Fa homenatge amb la mateixa anterior fórmula³⁰³. Sembla doncs que només consta un mas.

²⁹⁹.- Col. dipl. n. 69

³⁰⁰.- Col. dipl. n. 116

³⁰¹.- Col. dipl. n. 141

³⁰².- Col. dipl. n. 173

³⁰³.- Col. dipl. n. 183

7. Les cases a la vila de Berga

Com hem exposat ja en parlar del procés de formació del patrimoni, el monestir tingué des de la seva fundació, abans de l'any 1243 unes cases a la vila de Berga, possiblement a través de Geralda de Berga, monja fundadora del monestir. En aquesta data, la comunitat mitjançant la seva abadessa Aldiars d'Anglesola, juntament amb Geralda de Berga monja d'allí, de la prioressa Blanca i la sagristana Elisenda de Puigalt, donen, concedeixen i entreguen a Bernat Teixidor i muller, dues cases que tenen a la vila de Berga i que foren abans del Fra Menors³⁰⁴. Poc després, la mateixa abadessa bescanvia amb Pere de Berga, el mas Descodo de la parròquia de Santa Cecília de Figols, que tenia per alou franc i lliure per,

*...Hanc autem donacinem et concessionem irrevocabilem
facimus pro emenda illius laudacionis et concessionis
et confirmationis et franquitate quam nobis fecistis
domorum el loci Fratrum Minorem, quos habebant in villa
Berge,³⁰⁵ ...*

Totes les donacions d'aquestes cases de la vila de Berga, foren fetes per diversos membres de la família Berga: Geralda de Berga, Pere de Berga i Sibil.la de Berga, entre els anys 1243 i 1244, i sempre fan constar que foren abans dels Fra Menors, i que ho tenien en alou franc i lliure. Sibil.la de Berga ho detalla més, descriu com un alou format pel lloc, feixa, hort i cases i afegeix,

*Immo de meo iure in vestrum, transfero dominium et
potestatem,³⁰⁶ ...*

Les cases foren immediatament i sempre cedides en arrendament a cens, a homes de la vila de Berga, "propers" potser al monestir, artesans. Ho trobem amb la nova abadessa Blanca que juntament amb Geralda de Berga, monja fundadora, diu del dit lloc, i amb altres càrrecs del monestir, la prioressa, la sagristana i tot el convent, ho venen, cedeixen en alou propi i franc a Ferrer Guilabert i la seva filla Esclarmunda, un tros de casa d'aquell claustre d'aquelles cases de la vila de Berga que foren abans dels Fra Menors³⁰⁷. Un altre arrendament fou fet a Jaume de Vilar, a qui li venen, concedeixen i entreguen amb "aquest instrument públic" aquelles restants cases nostres que tenim,

*apud Bergam, de illa tenedonem qui fuit Fratrum Minorem
condam, itur portallum,..scilicet, claustram et illam
domum que dicebantur dormitorium et alteram qui dicebatur
reffretorium³⁰⁸ ...*

³⁰⁴.- Col. dipl. n. 39

³⁰⁵.- Col. dipl. n. 43

³⁰⁶.- Col. dipl. n. 46

³⁰⁷.- Col. dipl. n. 55

³⁰⁸.- Col. dipl. n. 57

Aquesta última venda i concessió, aporta més dades. Foren donades en alou franc i lliure, immune d'ost, cavalcades, de llei i de redempció, i de quèstia, i fòrcia, i també intèstia i "exèquia" i servitud i franquícia i llibertat. Ni ha de donar el terç mai. Només fer un cens anual de dos lliures de cera.

Dos anys després, l'abadessa Blanca, ven i cedeix al mateix Jaume de Vilar, les dos cases que foren, diu, de Ferrer Guilabert, ara difunt, i que la seva filla Esclarmunda, segurament monja del monestir, venguè al monestir. Torna a fer constar que està lliure de exòrcies, cucúcies, quèstia, toltes, fòrcies, emprius, ost i cavalcades i seguiment; i fa un cens anual de una lliure i mitja de cera. Paguen 80 morabetins d'or fi³⁰⁹.

Les cases havien estat cedides en alou franc als Fra Menors, que hi degueren establir-se allí anys abans, no sabem quan, ni tampoc quant marxaren, ni els motius.

La propietat d'aquestes cinc cases, la constatem l'any 1265, quan el rei Jaume I, concedeix a l'abadessa Blanca, monestir i convent i als seus successors,

"...illa quinque hospicia que edificata sunt in vila de Berga, in domo et loco quam et quem Fratres Minores condam, consuere habere et habebant et que iam ex donacione mea habebatis ibidem per francho, sedio et libero alodio nostro et possitis in ipsis quinque hospiciis habere atque populatores homines qui non sint ville Berga. Nos autem enfranquimus et liberos ac facimus ipsa quinque hospicia et homines qui dicta quinque hospicia tenent de cetero tenebunt qui non sint ville berga, abonum questia, exorca et cavalcada et redemtionibus eorumdem³¹⁰.

La donació de tots aquest drets jurisdiccional i senyorial per part del rei, degué aportar forts ingressos en rendes, però la documentació del monestir no en fa cap esment.

Aquesta antiga propietat reial que fou cedida primerament als Fra Menors i després al monestir de Santa Maria de Valldaura, reapareix l'any 1330, quan el monestir inicia el seu trasllat a la vila de Berga. L'any 1330, el dia de rams, el Guardià Fra Raimon de l'Estany, de l'Orde de Fra Menors, des del cadafac de l'església i quasi al final del sermó, pregunta i proposa al poble allí congregat si els hi plauria que la "Casa dels Menorets" que foren de la vila de Berga, tornessin a la vila. Tal com ordenaren la reina Elisenda, vídua de Jaume II. Ells unànimament diuent "*que sit*"³¹¹

...Item dixit eidem populo si placebat sibi quod dicta Domus fiet sicut illustrissimus dominus Rex et illustris

³⁰⁹.- Col. dipl. n. 58

³¹⁰.- Col. dipl. n. 77

³¹¹.- Col. dipl. n. 154 bis.

*domina Elionor, eius consors, Dei gratia regina
Aragonum, et illustris domine Eliesendis eadem gratia,
regina Aragonum, relictæ ab excellentissimo domino
Jacobo, bone memorie Aragone, rege et probi homines
ville facere vellent et ordinarent: Qui populus
respondit communiter, et dixit que sit.*

Suposem doncs, que els Fra Menors recuperaren aquestes cases, ja que sis anys després, 1336, es produí un conflicte que acabà amb enfrontament entre aquests religiosos i Cília abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, sobre el repartiment de l'espai, entre ambdós monestirs, a fi de construir una església pel monestir de Santa Maria de Valldaura, fet l'any 1338, quan ja estava pactat el seu trasllat a la vila de Berga³¹².

³¹².-Col. dipl. n. 160

B. RENDES I CENSALS.

El monestir va rebre constantment rendes, com hem vist i que detallarem. L'augment de propietats i sobretot rendes que rebia el monestir feu, com en la majoria de monestirs, que la creixent acumulació de capital fos invertida; així els rèdits són usats en compra de censals, en un contracte notarial, com una mena de compravenda, en què el censalista deixava els diners, comprant el dret de cobrar una pensió (els diners prestats més l'interès) de qui rebia els diners, el censatari. Sembla que aquesta forma de crèdit es venia utilitzant en contractes privats, ja des de mitjan del segle XIII³¹³.

Aquests censals, anomenats "censals morts", i també més tard el "violaris" que tenien un interès més alt, foren debatuts al llarg del segle XIV per, entre altres, Ramon Saera que els rebutjava, el dominic Bernat de Puigercós que n'era favorable a l'igual que el franciscà Francesc Eximenis, que en el seu llibre *Tractat d'Usura*³¹⁴, intenta demostrar que no són contractes d'usura.

El monestir de Santa Maria de Valldaura, no tenim llibres de comptes ni inventaris de censals i violaris en la seva documentació. Sí que trobem una mena de contractes, pactes, notariais a inicis dels abadiats de Marquesa de Guàrdia,³¹⁵ de Cecília de Cartellà,³¹⁶ juntament amb les seves respectives germanes, ambdues vídues i amb béns i drets d'herència dels seus pares, que són clares operacions de compravenda de censals, amb interessos baixos contemplats i rebuts com donacions i destinats a cobrir les necessitats diuen. Així en el cas de Cecília, sobre el valor de 10.000 sous d'una compravenda dels drets d'herència dels seus pares, es destina una renda anual de 450 sous per vestuari del convent i una de 375 sous per blat en Advent i Quaresma. Un total de rendes anuals de 825 sous.

El monestir va rebre rendes de :

a) Rendes del castell de Montmajor i sal Cardona.

Des de l'any 1243, el monestir va rebre per donació del vescomte Raimon Folc de Cardona, els cens i domini del castell de Montmajor, que a la pràctica es traduïa en una renda anual de cinc mitgeres de blat "pulcro et recipiente"; també va rebre el castell amb tots els *militis*, castlans, homes i dones i tots els habitants del terme, i els drets i veus. Ho rep com una alou franc lliure i quiet. Queda clar en el document que no ho pot vendre o permutar mentre ell visqui. Després de la seva mort, poden haver, tenir i posseir en pau³¹⁷. Dóna doncs les rendes jurisdiccionals del castell, al monestir i sobretot a la seva germana GERALDA. No sabem si totes o una part d'elles.

Uns anys després, el 1256, el mateix vescomte dóna i confirma a la nova abadessa Blanca, una saumata de sal cada setmana, pel monestir³¹⁸.

³¹³.-GARCIA SANZ, Arcadi, *El Censal*. Boletín de la Sociedad Castellonense de cultura, XXXVII. Castelló, 1961.

³¹⁴.-HERNANDO i DELGADO, Josep, *El "Tractat d'Usura" de Francesc Eximenis*. Barcelona, 1985.

³¹⁵.-Col. dipl. ns. 117 i 118

³¹⁶.-Col. dipl. ns. 126, 127, 128, 129 i 130.

³¹⁷.- Col. Dip. n. 40

³¹⁸.- Col. dipl. n. 66

b) Rendes del mercat del castell de Peramea.

També durant l'abadiat de Blanca de Berga, l'any 1263, el comte Arnau Roger, fill de Sibil·la de Berga, i la seva esposa Sança de Vilamur, donen al monestir una renda de 100 sous anuals, sobre els rèdits i sortides del mercat del castell de Peramea³¹⁹.

Segons I. Puig i Ferreté, en el segle XIII el mercat de Peramea, (Corts), sabem que estava ubicat a Peramea, amb tota certesa, perquè Roger I l'any 1233, concedia als homes de la vila de Gerri la franquesa de lleuda per anar al "foro meo de Petramedia". Mercat antic, ja que el mateix I. Puig diu, que l'any 1150, es parla d'un lloc de venda, una parada "tabla de Peramea", en el mercat d'aquesta vila³²⁰. Justament aquestes dades queden ampliades amb el nostre document datat a 19 de gener de 1263: Arnau Roger I comte de Pallars i la seva esposa Saurina, donen i ofereixen,

*... per nos et omnes nostros natos et futuros, cum hoc publico instrumento... damus laudamus atque offerimus domino Deo et monasterio Beate Maria Vallis Laure, et vobis domine Blanche, Dei gratia abatisse eiusdem loci et totius conventui eiusdem loci et omnibus vestris... imperpetuum 100 solidos malgaresis censualem annualium super redditibus et exitibus et iuribus que nos accipimus et accipere debemus en Colevario sive censibus mercati castris nostri de Petramersia*³²¹.

c) Rendes d'un censal a Barcelona

L'any 1311, Esclarmunda vídua de Guillem de Moneder, ciutadà de Barcelona, ven a la seva germana Marquesa de Guàrdia, abadessa del monestir de Santa Maria de Valldaura, i en nom d'ell comprant per obres del monestir, per alou propi, lliure i franc, un censal i tot el dret de domini i fadiga, sobre unes peces d'hort en diversos emfitèusics, en un suburbi de Barcelona al costat del mas dit "den Moneder". El valor és de 20 moravetins i 9 sous anuals, que representa un total de 4.809 sous. El censal es comprat amb els 5000 sous que la mare de l'abadessa havia deixat pel "pa de blat" donant al convent des de la festa de Quaresma fins l'octava de Pasqua³²². Tot seguit l'abadessa nomena a Pere de Gravalosa, procurador.

³¹⁹.- Col. dipl. n.76

³²⁰.- PUIG FERRETÉ, I.M., *El monestir de Santa Maria de Gerri*, vol I p. 380-381. Barcelona, 1991.

³²¹.- Col. dip. n. 76

³²².- Col. diop. n. 117 i 118.

d) Rendes de censals de la Vall d'Hostoles i parròquies de Sant Gregori i altres, pertanyents dècima de Cartellà.

L'any 1318, l'abadessa Cília de Cartellà en nom del monestir compra a la seva germana Ermesenda de Cartellà, vídua, per 10.000 sous, en alou franc i lliure de les rendes de 375 sous anuals sobre la meitat de la meitat del delme de la parròquia de Sant Gregori, per donar blat al monestir d'Advent a Quaresma, i de 450 sous rendals com donació per obres de vestuari del convent, sobre la dècima, explets i fruits de les parròquies de Sobrero i altres, i el mas de Vila de Cartellà. Són un total de 825 sous anuals³²³. No sabem fins quant va gaudir el monestir d'aquestes rendes. I en tot cas degueren passar al monestir de Santa Maria de Montbenet.

e) Altres rendes:

De les més importants destaquem, la donada l'any 1285 per Tomasa de Guàrdia a la seva filla Marquesa, llavors prioressa del monestir de Santa Maria de Valldaura, de 100 sous anuals, a rebre en la festa de Santa Maria d'agost³²⁴.

Una altra renda, fou la deixada en testament l'any 1260, per Berenguera de Santa Fé a la seva filla Blanca, prioressa del monestir de Santa Maria de Valldaura. Li deixa Vilaflet i el seu terme, igual que la seva mare Sibil·la li havia deixat a ella en el seu testament, i que després de la mort de Blanca, mana que "remaneat" sempre pel monestir³²⁵.

³²³.- Col. dip. ns. 126,127,128,129,130 i 131.

³²⁴.- Col. dip. n. 87 bis.3

³²⁵.- Col. dip. n. 74